

ISSN: 2149-5866

Çeşm-i Cihan

Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi

The E-Journal of History-Culture and Art Researches

Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:1 Yıl/Year: Yaz-Summer 2017

Bartın ve Yöresi Tarih-Kültür Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi (BAYTAM)

2017-4

1

Bartın Üniversitesi
Bartın ve Yöresi Tarih-Kültür Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi

Çeşm-i Cihan

Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi

ISSN: 2149-5866

Cilt: 4 Sayı: 1
Yaz 2017

BARTIN

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ
Bartın ve Yöresi Tarih – Kültür Araştırmaları Uyg. ve Araş. Merkezi (BAYTAM) Müdürü

Editör / Editor

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ

Editör Yardımcısı / Assistant of Editor

Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emrah ÇETİN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR	(Bartın Üniversitesi)

Bilim Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Murat AĞARI	(Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Arif BİLGİN	(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan ERDEM	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞCÜ	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfullah KARA	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Taner BOZKUŞ	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Selma ÇELİKİYAY	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet EFİLOĞLU	(Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Alsu KAMALİEVA	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK	(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Barış SARIKÖSE	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Emin ŞEN	(Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet VURAL	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	(Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gülcan AVŞİN GÜNEŞ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat KELİKLİ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat KUL	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir OĞRAK	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Naz PENAŞ	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Melek SARI GÜVEN	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özgür TOKAN	(Bartın Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU	(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Ulvi KESER	(Kıbrıs Amerikan Üniversitesi-KKTC)
Prof. Dr. Korkut TUNA	(İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Birgül KOÇAK OKSEV	(Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN	(İstanbul Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan AK	(Nişantaşı Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER	(Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Aydın ERÖN	(Adnan Menderes Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA	(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Suhal SAĞLAN	(Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Dilara USLU	(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

Dizgi / Typographic

Okt. Can ŞEN

İletişim Adresi / Correspondence Address

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
74100 Merkez - BARTIN

Telefon / Phone

0378 223 5246 / 5140

Faks / Fax

0 378 223 5230

e-mail

mhizmetli@bartin.edu.tr

Internet

<http://baytam.bartın.edu.tr/>

<http://cesmicihan.bartın.edu.tr/>

© **Copyright:** BÜ Bartın ve Yöresi Tarih – Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (BAYTAM)

Çeşm-i Cihan yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.

Dergi yayın kurallarına <http://cesmicihan.bartın.edu.tr/> adresinden ulaşılabilir.

Dergimizin Tarandığı İndeksler

ÇEŞM-İ CİHAN
Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi

Cilt: 4 Sayı: 1

ISSN: 2149-5866

Yaz 2017

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ

Editörden 1

MAKALELER

Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM

Paphlagonia'da Antik Bir Yerleşim: Güzelcehisar 2

Yrd. Doç. Dr. Ali BORA

Maedi/Maidoi – Bithynioi: Makedonia, Roma, Thrak ve Pontos Mücadelelerinde
Bithynlerin Thrakia ve Anadolu'daki İzleri 16

Yrd. Doç. Dr. Ümmet ERKAN

Rus Modernleşmesinde Batı Karşıtlığının Tarihsel Temelleri 52

Yrd. Doç. Dr. Şahin YILDIRIM

Yeni Araştırmaların Işığında Soloi-Pompeiopolis Liman Caddesi 71

Yrd. Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM

Evrensellik İddiası ve Doğu-Batı Farklılığı Bağlamında Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi
Kuramı..... 96

Arş. Gör. Mine DEMİR

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Türkiye'de Ev Kadınlarının Eğitimi: İdare-i
Beytiye 108

Okt. Can ŞEN

Kıbrıs Türk Eğitim Tarihinde Bartınlı Bir Öğretmen: Müçteba Öktem 121

EDİTÖRDEN

Değerli araştırmacılar ve kıymetli okuyucular,

T.C. Bartın Üniversitesi Bartın ve Yöresi Tarih - Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin süreli yayını olan ÇEŞM-İ CİHAN Tarih - Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 defa yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Dergimizin 4. cildinin birinci sayısı ile daha karşınızdayız. Bu sayıda özellikle arkeoloji alanıyla ilgili makaleler yer almaktadır. Bunun yanında tarih, sosyoloji ve edebiyat alanlarına ait 4 makale bulunmaktadır. Bu sayımızda arkeoloji alanına ait 3 makale Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM, Yrd. Doç. Dr. Şahin YILDIRIM ve Yrd. Doç. Dr. Ali BORA'ya aittir. Ayrıca Yrd. Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM, Yrd. Doç. Dr. Ümmet ERKAN, Arş. Gör. Mine DEMİR ve Okt. Can ŞEN'e ait makaleler siz değerli okuyucu ve araştırmacılarla buluşmuştur. Çalışmaları ile dergimize katkıda bulunan değerli araştırmacılarımıza ve dergi hakemliğini kabul ederek dergimize yaptıkları katkı için tüm hakemlerimize teşekkürü bir borç biliyoruz.

Bu sayının hazırlanmasında katkı ve desteğini esirgemeyen arkadaşlarımıza da teşekkür ederiz. Bu vesileyle bir sonraki sayımızın 2017 Aralık ayında çıkacağını hatırlatmak isteriz.

Yeni sayımızda buluşmak üzere...

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ

PAPHLAGONIA'DA ANTİK BİR YERLEŞİM: GÜZELCEHİSAR

Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM*

Özet: Bartın iline bağlı Güzelcehisar köyü, Bartın Nehri'nin batısında Karadeniz kıyısındaki küçük bir yerleşimdir. Antik kaynak ya da seyahatnamelerde dahi isminden bahsedilmeyen bu küçük köyde Kale yapısı, mimari elemanlar, mezar taşları, lahitler vb. Antik Dönem'den günümüze kesintisiz bir yerleşimin izlerini görebilmek mümkündür. Kale yapısının Güzelcehisar Burnu üzerinde denizden gelebilecek saldırılara karşı savunma amacıyla yapılmış bir savunma yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Mimari özellikleriyle Amastris'teki Ceneviz Kalesi ile yakın benzerlikler göstermektedir. Yerleşimin muhtelif yerlerinde korunmuş mermer arşitrav parçası ve üzerindeki yazıt, mermer sütun tamburları ve en önemlisi de köyün eski mezarlığındaki volkanik taşların antropomorfik şekilleri ile Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki Chersonesos (Kırım) mezar taşları ile benzerliği yerleşimin Hellenistik Dönem'den de önceye gidebileceğinin işaretlerini taşımaktadır. Güzelcehisar'da yapılacak detaylı arkeolojik yüzey araştırmaları ile çok daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilecektir. Bu çalışma, alanda yapılması planlanan arkeolojik çalışmalar için ön değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güzelcehisar, Bartın, Paphlagonia, Karadeniz, Ceneviz.

GUZELCEHİSAR: AN ANCIENT SETTLEMENT IN PAPHLAGONIA

Abstract: Güzelcehisar Village in Bartın Province is a small settlement on the Black Sea coast west of Bartın River. There are the castle structure, architectural elements, tombstones, sarcophagi etc. in this small village that does not mention its name even in ancient source or travelers. These reminders are an everlasting settlement from antiquity. It is understood that the castle structure on Güzelcehisar's cape is a defense structure by defense against the attack that may come from the sea. Its architectural characteristics show close similarities with the Genoese castle in Amastris. Marble architrave pieces and inscriptions on them, marble column drums and, most importantly, the anthropomorphic forms of the volcanic stones in the old cemetery of the village and the similarities with the tombstones from Chersonesos (Crimean) on the northern coast of the Black Sea, may indicate that the settlement may go before the Hellenistic Period. Much healthier evaluations will be possible with detailed archaeological surveys in Güzelcehisar. This study carries a preliminary assessment of the archaeological studies planned to be performed in the field.

Keywords: Guzelcehisar, Bartın, Paphlagonia, Karadeniz, Genoese.

Batı Karadeniz Bölgesi'nde Bartın iline bağlı Karadeniz kıyısındaki küçük bir balıkçı köyü olan Güzelcehisar, kent merkezine 17 km uzaklıkta, Bartın Nehri'nin (Parthenios) Karadeniz'e döküldüğü Boğaz'ın batısında yer almaktadır (Harita1).

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Harita 1

Güzelcehisar Köyü'nde, Suuçuran Mevkii ile Güzelcehisar Burnu arasındaki kıyı şeridi, 1. Derece Doğal Sit ve denize uzanan Güzelcehisar Burnu üzerinde bulunan kale yapısının bulunduğu Bölge de 1. Derece Arkeolojik Sit alanına sahiptir¹. Konum olarak Antik Dönem'de Paphlagonia olarak adlandırılan bölge sınırları içerisinde, *Tion/Tieion* (Filyos) ve *Parthenios* (Bartın) Nehirlerinin arasında yer almaktadır (Harita 2).

Ancak antik kaynaklarda ya da Orta Çağ'dan bu yana bölge hakkında bilgilerin elde edilebildiği az sayıdaki seyahatnamede ne yazık ki Güzelcehisar ismine ya da varlığına işaret edebilecek bilgiye rastlanmamıştır. Ancak İspanyol Seyyah Clavijo² 1404'teki İstanbul'dan Trabzon'a seyahati sırasında, Amastris'e ulaşmaya çalışırken,

Karadeniz'de çıkan fırtına sebebiyle sığındığı bir koyu "Bartın Boğazı" olarak tanımlamıştır. Ancak söz konusu koyu tarif ederken yüksek kayalıklarla çevrili olduğunu belirtmesi ve bu kayalıklardan biri üzerinde Ceneviz kalesini tanımlamış olması, Clavijo'nun Bartın Nehri sandığı koyun Güzelcehisar olmasını muhtemel kılmaktadır; zira Bartın Nehri'nin denize döküldüğü

¹ Bartın Kültür Envanteri 2007, 56-57.

² Clavijo 1859, 57.

yere liman yapılmadan önceki dönemlerde dar bir boğazdan girilmekteydi ve Clavijo'nun tanımladığı iki yanda yüksek kayalıklar yerine dağların denize dik şekilde indiği kıyılara sahipti³. Benzer şekilde Bartın Boğazı'nda bir Ceneviz Kalesi olduğundan Evliya Çelebi de seyahatnamesinde bahsetmektedir⁴. Ancak iki seyyah da ayrıntılı tanımlama yapmadığı için bu bilgilerin Bartın boğazı çevresinde, ilerleyen zamanlarda yapılacak arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilecek verilerle yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Coğrafi açıdan bakıldığında, Karadeniz'e kıyısı olan Bartın merkez ilçede, deniz kenarında bulunan tek kırsal yerleşimin Güzelcehisar köyüne bağlı Hisar mahallesi olduğu anlaşılmaktadır⁵. Güzelcehisar köy merkezinden batıya doğru 2 km ileride kıyı şeridinde Hisar Mahallesi sınırları içerisinde yer alan bir koy ve kuzey-doğu ucunda bir burun, denizden gelebilecek şiddetli rüzgar ya da akıntılardan koruyan doğal bir dalgakıran vazifesi görmektedir. Burun üzerinde, isminin kaynağı olan, günümüze ulaşan duvarlarının Orta Çağ işçiliği gösterdiği küçük bir savunma kulesi/*bastion* görülmektedir. Güzelcehisar koyunun batı kıyısında ise Güzelcehisar'ın ismi ile özdeşleşen ve 1. Derece doğal sit olmasını sağlayan "Lav Sütunları" yer almaktadır. Yerleşime ismini veren Hisar (*Bastion/Kule*) yapısı Güzelcehisar koyunun kuzeyindeki burnun, ana kara ile bağlandığı noktaya yerleştirilmiştir (Resim 1).

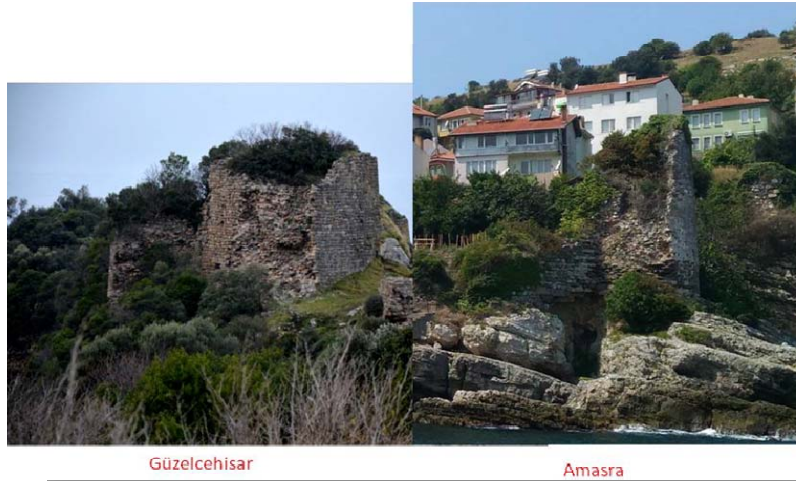
Resim 1

³ Bağdatlı Çam 2016, 2-16.

⁴ Evliya Çelebi, 2.Kitap, Cilt.1, 86.

⁵ Atik-Yılmaz 2006, 7.

Burnun denize doğru uzanan kısmının karaya bakan tarafında duvar izlerinin yer yer korunduğu görülmektedir. Deniz tarafında ise oldukça dik bir kayalık yamacın doğal savunma sağlaması sebebiyle duvara ihtiyaç duyulmamıştır. *Bastion*/Kule yapısı ana karadan buruna geçiş kısmında yer almaktadır. Kulenin güneyi oldukça hasar görmüş durumda olsa da Orta Çağ kale yapıları ile, özellikle de Batı Karadeniz'de Orta Çağ'da hakimiyet kuran Ceneviz kalelerinin kule yapılarıyla oldukça benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Paphlagonia Bölgesi'nin Hellenistik Dönem'den itibaren en önemli liman kenti olan ve territoryumu içerisine Güzelcehisar'ı da alan Amastris'teki (Amasra) Ceneviz Kalesi'nin kule yapıları⁶ ve duvar örgüsü ile ilişkilendirilebilir (Resim 2). Amastris'in sur ve kule mimarisinin Bizans, Ceneviz ve Osmanlı Dönemleri'nde yeniden yapılmış olması, sur mimarisinde farklılıklar görülmesine sebep olmaktadır. Hill ve Crow'un Amastris kalesi ile ilgili çalışmalarında Ceneviz Dönemi duvar mimarisi ile ilgili verdikleri bilgiler, Güzelcehisar Kulesi'nin de mimari işçiliğini net olarak tanımlamamıza yardımcı olmaktadır⁷. Buna göre Amastris surlarının yapılışı MS 705 civarında bölgedeki Arap akınlarıyla ilgili olmalıdır. Daha sonra MS 830'da kentin tamamen tahrip olduğu ve yeniden inşa edildiği bilinmektedir. Kale içerisinde günümüze korunmuş olan kilise yapılarında da aynı dönemlerde yenileme yapıldığı anlaşılabilmektedir. Kale duvarlarında, Ceneviz Dönemi restorasyonlarının en belirgin özellikleri hemen farkedilir; duvarların köşelerinde dikdörtgen blok taşlar ve arada yine dikdörtgen düzgün küçük taşlarla, aralarda kireç taşı taş dizlerinin olduğu dış duvar örgüsünün içinde yığma taş dolgusuyla (*opus implectum*) oldukça sağlam bir sur duvarı inşa edildiği anlaşılmaktadır (Resim 2). Güzelcehisar kule yapısında da Amasra ile oldukça benzer bir duvar mimarisi görülmektedir.

Resim 2

⁶ Eyice 1965, 66-69 ; Crow-Hill 1995, 257-259.

⁷ Crow-Hill, 257-259.

Kule yapısının ardındaki alanda iki adet yuvarlak planlı yapının temel duvarları görülebilmektedir. İlki kule duvarlarındaki taş örgüsüne benzerliği nedeniyle geç dönemde eklenmiş olduğu anlaşılan, olasılıkla bir sarnıç yapısı olmalıdır. Ancak yoğun bitki örtüsü altında kaldığı için temizlik ya da kazı çalışması yapılmadan bir yorum yapmak oldukça zordur. Diğer yuvarlak planlı yapı ise, düzgün taş blokları ile bir önceki yapıdan hemen ayırt edilebilmektedir. Blokların arasında kullanılan horasan harç ve duvar örgü biçiminin farklı olması nedeniyle bu yapının daha erken bir döneme olasılıkla, Bizans Dönemi'ne tarihlenmesi muhtemeldir (Resim 3). Karadeniz'in batı ve güney kıyılarında genel olarak MS 4. yüzyılda başlayan Got akınlarından itibaren tüm küçük ve büyük yerleşimlerin sur yapılarıyla çevrilmeye başlandığı ve doğal olarak korunaklı koylarda ise denizden gelecek tehlikelere karşı kule ve küçük kale yapılarının inşa edildiği ve bu durumun Bizans Dönemi'nde oldukça yaygınlaştığı bilinmektedir.

Orta Çağ'daki Ceneviz hakimiyeti sırasında da bu sur ve kule yapılarının yenilendiği görülür⁸. Güzelcehisar kulesinin duvar tekniği ve işçiliği Amastris'in Ceneviz Dönemi yapıları, İstanbul Anadolu Kavağı'ndaki Yoros Kalesi, Kırım'daki Sudak ve Kaffa, Romanya ve Bulgaristan kıyılarındaki kale yapılarına benzerlik gösterdiğinden, Ceneviz Dönemi'nde inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kale içerisinde yuvarlak planlı yapı ve horasan harç örneği

Resim 3

⁸ Kostova 2008 ; Crow 2001, 102-105.

Sur yapısının dış yüzeyinde, güney yönünde bazı alanlarda gerek doğal ve gerekse insan eliyle yapılan tahribatların meydana geldiği görülmektedir. Bu alanlarda duvarın iç dolgusunda bulunan yanmış çatı kiremiti parçaları ve yanmış curufların görülmesi, Kale duvarının en son inşasından önce yıkılmış olduğunun işareti olarak oldukça önemli ipuçlarını sunmaktadır (Resim 4).

Resim 4

Resim 5

Kalenin giriş bölümünde yüzeyde görülen seramik parçaları Bizans ve Osmanlı Dönemleri'ne işaret etmektedir (Resim 5). Böylece mimari özelliklerden yola çıkılarak tespit edilen Kulenin olası tarihi bu bulgularla da desteklenmektedir.

Harita 3

Resim 6

Güzelcehisar'ın Hisar Mahallesi'ndeki yerleşim yeri ile kale yapısının arasında bulunan köyün eski mezarlık alanında, yüzeydeki dikdörtgen bloklar, phallus, sütun tamburları ve antropomorfik biçimleri dikkat çeken taşlar görülebilmektedir (Resim 6-7). Yoğun mimari parçaların bulunduğu bu kısım, olasılıkla, Kale ile ilişkili yerleşim alanının bulunduğu bölge olmalıdır. Ancak çevrede, yüzeyde seramik ya da benzeri küçük buluntu yoğunluğu

gözlemlenememiştir. Antropomorfik biçimli taşlar ilk bakışta iskele babasını ya da lahit kapaklarının akroter kısımlarını anımsatsa da Karadeniz'in kuzey kıyılarında, Kırım'da bulunan antik yerleşim Chersonesos'ta (Sivastopol) bulunmuş mezar taşlarına benzerliği dikkat çekicidir⁹.

Güzelcehisar mezarlık alanında bulunan antropomorfik taşlar, bir insanın omuz, boyun ve baş kısmının kabaca şekillendirilmesinden oluşmaktadır (Resim 7). Bir tanesinin yüz kısmı düzeltilmiştir. Elbette taşların çevresinin açılarak temizlenmesi ve alt kısmının da incelenmesi gerekmektedir.

Resim 7

Resim 8

Dışardan görünüşü ile kesin bir tanımlama ve tarihleme yapmak doğru olmayacaktır. Ancak ilk bakışta biçimsel olarak Chersonesos (Kırım-Sivastopol) Nekropolü'nden bulunmuş mezar taşları ile olan benzerliği göz ardı edilemeyecek boyuttadır¹⁰ (Resim 8). Posamentir, Chersonesos'un antropomorfik mezar taşlarının MÖ 5. yüzyıldan Hellenistik Dönem'in sonuna kadar kullanıldıklarını ve Bizans Dönemi'nde yeniden kullanım gördüklerini belirtmektedir¹¹. Güzelcehisar mezarlık alanında bulunan antropomorfik şekilli taşlardan bir tanesinin başı üzerinde dübel deliği olması mimari bir eleman olabileceğini de düşündürmektedir. Bu nedenle bu taşların detaylı olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Güzelcehisar mezarlığının yakınındaki caminin bahçesinde bulunan mermer arşitrav parçası, yerleşimin tarihinin Roma Dönemi'ne kadar indiğine dair en önemli kanıt oluşturmaktadır (Resim 9). Arşitrav, Güzelcehisar merkez mahallesinden gelen yolun yapımı sırasında, şimdi bulunduğu yere yaklaşık 500 m uzaklıkta bulunmuş ve köyün muhtarlığı

⁹ Posamentir 2011, 235-248, 291-339.

¹⁰ Posamentir 2011, 235-248, 291-339.

¹¹ Posamentir 2011, 235-248, 291-339.

tarafından camiinin bahçesinde iki adet yerel taştan sütun parçası üzerinde koruma altına alınmıştır. Roma Dönemi'ne ait beyaz mermerden yapılmış olan arşitrav parçası üzerinde, iki sıra fascia arasında inci dizileri ve en üstte de lesbos kymationu kısmen korunmuştur. Üst fascia üzerinde bir yazıt vardır:

...ΛΗΙΟΥΚΑΙΔΗΜΟΥΤΟΥ...

Resim 9

Güzelcehisar koyunu kuzeyden sınırlayan burun kısmından güneye doğru kıyı şeridindeki kayalık alan, denizden karaya geçişi engelleyen bir set gibi yükselmektedir. Bu kayalık kıyı şeridinin güneyde son bulunduğu noktada denizden yükselen kayaların üst kısmının yatay oluklar oluşturacak şekilde işlenmiş olduğu dikkati çeker. İlk bakışta iklim şartları nedeniyle doğal olarak oluştuğu izlenimi yaratsa da, dikkatle bakıldığında, denize doğru eğimli kayalar üzerindeki yatay olukların bilinçli olarak yapıldığı anlaşılabilir (Resim 10). Bu alanın belki bir işlik, belki de taş ocağı olarak kullanıldığı aklı gelmektedir.

Resim 10

Resim 11

Bu işlenmiş kayalık alanın denize doğru uzanan uç kısmında, yaklaşık 15x15 cm ölçülerinde, içinde dübel deliğinin de olduğu kare çukurluk vardır (Resim 11). Benzer ölçülerde ve biçimdeki çukura, Bartın-Amasra yolu üzerindeki kayalık alandaki Kuşkaya Anıtı'nın ön kısmında yine uçuruma uzanan kayalıkta ve Mugada sahilinin batı kenarındaki burun üzerindeki kayalığın denize uzanan uç kısımda rastlanması, bu çukurların bu bölgede yaygın bir kütle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Bölgede yaygın olarak görülen Kybele ya da Mithras inancı ile ilişkili bir kaya tapınımı olması muhtemel gözükmemektedir¹². Güzelcehisar'daki kare çukurluk ve gerisindeki yatay kanallar işlenmiş olan alanın da yine böyle bir kütle ilişkili bir kutsal alan olabileceğini de kanıtlar niteliktedir.

Resim 12

Resim 13

Kayalık alanın güneyinden deniz kıyısındaki kumsala inilmekte ve burada ve çevresinde mermer bir sütun ve granit bir lahit parçası bu alanda gözle görülebilen yegane kalıntıları oluşturmaktadır (Resim 12-13). Kumsalın ilerisinde de yeryüzünün jeolojik oluşum evrelerinin kanıtı olması itibarı ile ayrıca öneme sahip “Lav Sütunları” yükselmektedir (Resim 14).

¹² Frig Kaya Anıtları'nın en temel özelliklerinden biri, genelde dağlık arazilerde ya da yerleşimin çevresindeki kayalık alanlarda yapılmış olmalarıdır. Güzelcehisar'da denize uzanan kayalık üzerinde olması belki de bu alanın tespiti konusunda çok daha dikkatli şekilde gözlem yaparak çok yönlü değerlendirmek gerekmektedir. Burada Frig Kaya Anıtları'ndan bazıları ile yapısal benzerlik gösterdiği için alanın bu açıdan da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktır. Bkz.Sivas 2002, 335-355 ; Roller 2013, 92-93; Temur 2014, 432-440.

Resim 14

Bartın ili sınırları içerisinde bulunan Güzelcehisar'ı, kara yolu ulaşımının sadece dağlık bölgeden sağlanabilmesi nedeniyle gözlerden uzak kalmayı başarmış saklı bir cennet olarak nitelenmek yanlış olmayacaktır. Dağlarla kuşatılmış bu küçük koy, olasılıkla Antik Dönem'de deniz ulaşımına elverişli bir küçük yerleşim olarak varlığını sürdürmüş ve Karadeniz'in fırtınalı hava koşullarından ya da Antik Dönem boyunca bölgenin en önemli sorunu olan korsanlık faaliyetlerinden sığınabileceği bir liman olarak işlev görmüş olmalıdır. Güzelcehisar'ın Antik Dönem'deki varlığına işaret eden kanıtlardan bazılarını yukarıda tanıtmaya çalıştığımız bu çalışmamızdaki asıl amaç, bu antik yazarlar ve seyyahlar tarafından bile gözden kaçmış saklı cennetin geçmişine dair ipuçlarıyla tanımaya ve tanıtmaya çalışmaktır. Ayrıca Bartın Üniversitesi Arkeoloji Bölümü olarak, 2017 yılından itibaren, Bartın ili sınırları içerisindeki arkeolojik verilerin ve yerleşimlerin tespitine yönelik araştırmalarımıza da katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Güzelcehisar'ın Hisar Mahallesi sınırları içerisinde, Kale ve çevresinde gözlemlenebilen arkeolojik veriler ışığında, burada en azından Roma Dönemi'ne kadar inen geçmişe sahip bir antik yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Köy sınırlarında bulunmuş olan mermer arşitrav üzerinde okunabilen yazıt yardımıyla, *demos*'u (meclis) olan küçük bir yerleşim olması muhtemel görünmektedir. Paphlagonia Bölgesi'ndeki yerleşimlerin isimlerinden bahseden Arrian, Plinius ve Bizanslı Stephanus (Stephanus Byzantium) gibi antik yazarlardan, Güzelcehisar ile eşleştirilebilecek olan yerleşimi kesin bir kanıt olmadan tespit etmek neredeyse imkansızdır. Zira kentte bulunan yegane yazıt üzerinde yerleşimin isminin bulunduğu kısım eksiktir. Bu nedenle Güzelcehisar'ın antik isminin tespiti, kentin isminin geçtiği bir yazıt ya da

başka bir kanıt buluncaya kadar da mümkün görünmemektedir. Ancak yine de antik kaynaklarda bahsi geçen yerleşimler arasında Güzelcehisar'ın konumuna ve tanımına uygun olabilecek iki yerleşimden bahsetmek yerinde olacaktır.

Bu isimlerden ilki *Charax (Kharakos)*'tır. Hristiyanlık Döneminde Aziz Andrew'un Karadeniz seyahati sırasında Amastris'ten bir gemiyle denize açıldıktan sonra Parthenios Nehri'ne geldiği ve buradan da "Charax (Kharakos)" isimli bir yerleşime ulaştığı aktarılmaktadır¹³. Chotzakoglou çalışmasında, *Charax*'ın yeri için Aziz'in Bartın Nehri boyunca iç kesimlere yolculuk yaptığını belirtmektedir. Bunun için de haritasında *Charax*'ı günümüzdeki Ulus ilçesiyle aynı konuma yerleştirmiştir. Oysa orjinal metinde Bartın Nehri aracılığıyla yolculuk yaptığı vurgulanmaktadır. Bu durumda Bartın Nehri'nden hareket ederek hemen batısındaki Güzelcehisar'a ulaşmış olması muhtemel görünse de, bu tanımlama *Charax*'ın Güzelcehisar olma ihtimali için yeterli bir kanıt değildir.

Güzelcehisar'daki antik yerleşim için önerilebilecek muhtemel bir diğer yerleşim de Arrian, Plinius ve Bizanslı Stephanos (Stephanus Byzantium)'un bahsettiği "Stephane"dir¹⁴. Arrian, *Stephane*'yi Amastris'in doğusunda Sinope territoryumu içerisinde sıralamaktadır¹⁵. D. French, *Stephane* için Arrian'ın tanımından yola çıkarak, Kastamonu Salmeleri'ne göre Sinop Sancağı'na bağlı ismi "İstifan" olarak geçen, Sinop'a bağlı Akliman kasabasını önermektedir. Bununla ilgili Akliman'da incelemelerde de bulunmuştur¹⁶. French'in bu tespiti ile Akliman kasabasındaki antik yerleşim, "Stephane" olarak literatüre girmiş ve Barrington Atlas'ta ve bu bölge ile ilgili tüm çalışmalarda yerini almış bulunmaktadır. İlk bakışta bu verilerin Arrian'ın aktardığı bilgilere dayanması ve onun verdiği kentlerin günümüzde tespit edilen antik yerleşimlerin sıralamasına uygunluğu nedeniyle, genel olarak doğruluğunun tartışılmayacağı kabul edilmektedir. Ancak Bizanslı Stephanos ve Plinius'un "Stephane" için aktardığı bilgiler, Arrian'ın verdiği kentin tanımından farklı olarak yaşayan halkı ve konumuna dair bilgiler içermektedir. Bizanslı Stephanos (Stephanus Byzantium) *Stephane*'yi "Stephanis" olarak belirtmekte ve *Mariandynler*'in yaşadığı bir yerleşim olarak tanımlamaktadır¹⁷. Dahası Plinius, *Stephane*'yi *Tion*'dan sonra Parthenios Nehri ile birlikte sıralamaktadır¹⁸. Böylece "Stephane" yerleşimi hakkında başka antik yazarların Arrian'ı doğrulamaması ve dahası Plinius'un "Stephane" için *Mariandynler*'in yaşadığı bir yer olduğunu belirtmesi Arrian'ın aktardığı

¹³ Chotzakoglou 2013, 94-102. Öz.94-95 ; RE, Band III.2, 2122, "χαραξ". Pontus'ta bir yerleşim olarak tanımlanmaktadır.

¹⁴ [Arrian, Perip. Pont.](#), 21; Stephanus Byzantius, 216, Nr.271; Plinius, *NH*, VI,5; RE, Bd.III.A.2, 2342-2343.

¹⁵ [Arrian, Perip. Pont.](#), 21

¹⁶ French 1986, 483-502.

¹⁷ Stephanus Byzantius, 216, Nr.271

¹⁸ Plinius, *NH*, VI,5.

bilgilerin de sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira Bithynia Bölgesi'nin halkı olarak bilinen *Mariandynler*'in MÖ 6-5. yüzyıllarda Parthenios Nehri'nin batısına kadar uzanan alanda Paphlagonia'da da yaşadıkları bilinmektedir¹⁹. Bu bilgiler ışığında *Stephane* yerleşiminin Parthenios'un batısında olması (Güzelcehisar?) beklenmelidir. Elbette bu bilgiler *Stephane*'nin Güzelcehisar olduğunu kanıtlamaya yeterli değildir. Ancak French'in bu yerleşimi Akliman olarak tanımlamasında dikkate aldığı Arrian'ın, *Stephane*'yi korunaklı bir rıhtımı olan küçük bir yerleşim (köy) olarak tanımlaması, ayrıca Plinius ve Bizanslı Stephanus'un verdiği bilgilerle, *Mariandynler*'in yaşadığı bu yerleşimin Parthenios'a yakın bir konumda olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Güzelcehisar'ın Antik Dönem'deki yerleşimine ışık tutabileceğini düşündüğümüz antik kaynaklarda ulaşabildiğimiz yegane ipuçları olan, *Charax* ve *Stephane* yerleşimleri ile Güzelcehisar'ı doğrudan ilişkilendireme denemesi, elimizde Güzelcehisar'da bulunmuş kesin kanıtların yokluğu nedeniyle oldukça yüzeysel görünse de, gözden kaçırılmaması gereken bağlantıları ortaya koymuştur. Zira günümüzde dahi konumuyla Amasra'nın gölgesinde kalmış ve dikkat çekmeyen gizli bir cennet koy olan yerleşimin, Antik Dönem coğrafyacıları ya da tarihçileri açısından da aynı şekilde gözden kaçmış olması şaşırtıcı değildir. Güzelcehisar'da yapılacak arkeolojik çalışmalar neticesinde elde edilecek verilerle ilerleyen yıllarda Paphlagonia'nın gizli kalmış yerleşiminin gün ışığına çıkacağı bir gerçektir.

Yukarıda bahsi geçen arkeolojik materyalin varlığı, Güzelcehisar ile ilgili olarak arkeolojik sit alanının sadece kalenin bulunduğu burun ile sınırlı kalmaması, kalenin doğu ve güneyinde olası yerleşimin olduğu bölgeyi de kapsayacak şekilde genişletilmesi, bu saklı kalmış cennetin korunması yönünde alınması gereken ilk tedbirlerden biridir. Böylece, duyarlı Güzelcehisar halkı tarafından korunarak günümüze ulaşabilmiş, yerleşimin geçmişine dair ipuçlarını oluşturan bu kanıtların arkeolojik açıdan da değerlendirilmesi ve koruma altına alınması, Paphlagonia Bölgesi'nin Amastris'in dışında gözden kaçmış yerleşimlerinin tespiti ve tanımlanması için daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır.

¹⁹ Burstein 1976, 8-9. Ancak Strabon, *Mariandynler* için Koloni Dönemi'nde (MÖ 7. yüzyıl) *Tios*'a kadar uzanan bölgede yaşadıklarını aktarır. Parthenios'a kadar olan bölgede de Kaukonlar'ın yaşadıkları belirtilmektedir. Strabon, XII,3,4-5. Strabon'un verdiği bilgileri değerlendiren Saprykin, *Mariandynler*'in Heraclea'nın yerel halkı olduğunu ve Grek Koloni Çağında köleleştikleri bilgisini aktarmaktadır. Bkz. Saprykin 1997, 23; Manoledakis 2015, 63.

KAYNAKÇA

- Arrian, *Periplus Ponti Euxini, Arriani Nicomediensis Scripta Minora.* (trans. R. Hercher- A. Eberhard). in aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1885.
[http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Arr.%20Peripl.\(30.05.2017\)](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Arr.%20Peripl.(30.05.2017))
- Plinius,NH, *Natural History*, (Çev.H. Rackham), Harvard University Press, London, 1961.
- RE, Paulys Realencyclopädie, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Eds.G. Wissowa) Band III.2, Stuttgart, 1899.
- Stephanus Byzantius, STEPHANI BYZANTII, *Ethnica*, Volumen IV: Π–Υ, M. (Çev.Billerbeck-A. Neumann-Hartmann), Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston, 2016.
- Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev.A.Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000
- Atik-Yılmaz 2006, YILMAZ B. –ATİK, G., “Doğal Peyzaj Özelliklerinin Kırsal Yerleşimler üzerindeki Etkileri:Bartın Örneği”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi* Cilt.8, Sayı.10, 2006, 1-9.
- Bağdatlı Çam 2016, BAĞDATLI ÇAM, F., “Homeros’tan Günümüze Parthenios/Bartın Nehri”, *Çeşmi Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Cilt.3, Sayı:2, s.2-12.
- Burstein 1976, BURSTEIN, S.M., *Outpost of Hellenism: The Emergence of Heraclea on the Black Sea*, University of California Press, 1976 .
- Chotzakoglou 2013, CHOTZAKOGLU, C.G., “Harbors and sea-routes of Black Sea according to Greek hagiographical text”, *Medieval Ports in North Aegean and Black Sea. Links to the Maritime Routes of the East, International Symposium, Thessalonike, 4-6 December 2013*, s.94-102.
- Clavijo 1859, CLAVIJO, Ruy Gonzalez de, *Court of Timour at Samarcand A.D.1403-6*, (Çev.C.R.Markham), London.
- Crow-Hill 1995, CROW, J. HILL, S., “The Byzantine Fortifications of Amastris in Paphlagonia” *Anatolian Studies* Vol.45, 1995, pp.251-265.
- Crow 2001, CROW, J., “Fortifications and urbanism in late antiquity: Thessaloniki and other eastern cities”, in *L. Lavan (ed.), Recent research in Late Antique urbanism. Journal of Roman*

- Archaeology supplementary series 42* (Portsmouth 2001), pp. 102-105.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbeycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, (haz.Y.Dağlı-S.A.Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Eyice 1965, *EYİCE S., Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965.
- French 1986, French, D., "Stephane", *Anadolu Araştırmaları 10*, 1986, s.483-502.
- Kostova 2008, KOSTOVA, R. , "Byzantine fortifications and defensive system in the west Black Sea area", 2008, *ΙΑΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ*, <http://blacksea.ehw.gr/Forms/filePage.aspx?lemmaId=10650> (31.05.2017).
- Manoledakis 2015, MANOLEDAKIS, M., "Greek Colonisation in the Southern Black Sea from the Viewpoint of the Local Populations", in *Greek Colonisation. New Data, Current Approaches*, Proceedings of the Scientific Meeting held in Thessaloniki (6 February 2015), 59-71.
- Posamentir 2011, POSAMENTIR, R., *The Polychrome Grave Stelai from the Early Hellenistik Necropolis*, Chersonesan Studies 1, University of Texas Press, 2011.
- Roller 2014, ROLLER, L.E. *Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu Kybele Kültü*, Alfa Yayıncılık, 2014.
- Saprykin 1997, SAPRYKIN, S.J., *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman Domination (VI-I Centuries BC)*, Amsterdam, 1997.
- Sivas 2002, SİVAS, T., "Ana Tanrıça/Matar Kubileya Kültü İle Bağlantılı Phryg (Frig) Kaya Altarları Üzerine Yeni Gözlemler". *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 3: 335-355.
- Temur 2014, TEMUR, A., "Amasya Yassıkaya Açık Hava Tapınım Alanı Üzerine Gözlemler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt.7, Sayı.35, 2014, 432-440.

MAEDI/MAİDOİ – BİTHYNİOİ: MAKEDONİA, ROMA, THRAK VE PONTOS MÜCADELELERİNDE BİTHYNLERİN THRAKİA VE ANADOLU'DAKİ İZLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ali BORA*

Özet: Çalışmamız, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen bir takım tarihsel gelişmelere bağlı olarak, Kuzeybatı Anadolu'da önemli bir krallık meydana getiren Bithyn etnik unsuru ile bağlantılı ve Maidoi-Maedi gibi adlarla tanıdığımız Güneydoğu Avrupa kökenli bir kavmi konu almaktadır. Bilindiği gibi Geç Klasik'ten Hellenistik Dönem'e doğru ilerleyen tarihsel süreç, Makedon egemenliğinin neredeyse tüm Ege Dünyasına yayılan bir düzeye ulaşmaya başladığı ve Philip II ile oğlu Büyük İskender'in genişleme ve Pers karşıtı politikaları dolayısıyla şekillenen bir döneme işaret etmekte, bunu, Güneydoğu Avrupa ve Kuzeybatı Anadolu'da içlerinde Bithynlerin de bulunduğu Roma, Makedon, Thrak, Galat ve Pontos gibi güçlerin çatışmaya başladığı bir dönem izlemektedir. Söz konusu gelişmeler içerisinde antik literatür aracılığıyla Thrakia'da tanıdığımız Maedi-Maidoi etnik unsurunun, Anadolu'da aynı kökene dayandığı belirtilen Bithynler ya da Bithynia ile ilişkisi irdelenmekte ve MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında Thrakia'da olumsuz başlayan Maedi-Makedon ilişkilerinin, ilerleyen yüzyıldaki Pers Savaşları sürecinde aynı nitelikte devam ederek bu defa Makedon-Bithyn şeklinde Anadolu'ya taşınması ele alınmaktadır. Thrakia – Anadolu etkileşimi bakımından çok önemli veriler barındıran söz konusu süreç, gerek Maedi/Maidoi ve gerekse Makedon ilişkileri bakımından irdelenmekte, Bithynialıların Avrupa'daki kökenleri ve Anadolu göçleri ele alınmaya çalışılmaktadır. Büyük İskender'in MÖ 334 yılından itibaren takip edebildiğimiz faaliyetlerinde Makedonların Bithynia politikası ve yaklaşık olarak aynı tarihlerde Anadolu'da başlayan Bithyn-Makedon ilişkilerinin olasılıkla daha önceden Thrakia'da meydana gelen çatışmalardan etkilenmiş olabileceği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bithynler, Bithynia, Maedi-Maidoi, Büyük İskender, Philip II.

MAEDI/MAIDOI – BITHYNIOI: THE BITHYNIAN TRACES IN THRACIA AND ANATOLIA: IN TERMS OF THE STRUGGLES BETWEEN MACEDONIA, ROME, THRACE AND PONTOS

Abstract: Depending on a number of historical developments that took place in the second half of the 4th century BC, the study based on group of Southeast European peoples known with names as Maidoi-Maedi who related to the Bithyn ethnic component that brings an important kingdom in Northwestern Anatolia. As known, the progressive historical process from late Classical to Hellenistic Period points out the Macedonian rule began to reach a level of spreading to almost all of Aegean World, and it marks a turning point that is shaped by the expansion and the anti-Persian politics of Philip II and his son Alexander the Great. This is followed by a period of confrontation with forces such as Rome, Macedonians, Thracians, Galatians and Pontos in which the Bithynians included at the Southeast Europe and Northwest Anatolia. In the mentioned developments, the possible relationships between Maedi-Maidoi ethnic element which we know through the ancient literature in Thrakia and the Bithynia that has the same root in Anatolia are trying to be examined. By the second half of the fifth century B.C. the Maedi-Macedonian relations that began in an unfavourable condition in Thrakia were continuing in the same way during the Persian Wars. And the developments in the following years seemingly transferred the circumstances this time as Macedo-Bithyn struggles to Anatolia. The subject process which contains very important data in terms of Thracian-Anatolian interaction, the migrations of the Bithynians and their origins in Thrace being investigated with regard to both Maedi/Maidoi and the Macedonian respects.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi - aliborabora@yahoo.com – aliborabora@bartin.edu.tr.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bilgi ve tecrübesini benden esirgemeyen, ayrıca konu hakkında çok değerli çalışmaları bulunan Sayın Prof. Dr. Peter Delev'e ve yardımlarından dolayı DAI Roma temsilcisi Dr. Paola Gulinelli'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Consequently this study tries to reveal the fact that the Alexander the Great's Macedonian policy of Bithynia and the Bithynian-Macedonian relations started in Anatolia on about the same dates which we can track his activities since 334 B.C., may have been affected by conflicts that have already occurred in Thracia before they move.

Keywords: Bithynians, Bithynia, Maedi-Maidoi, Alexander the Great, Philip II.

Giriş:

Bilindiği gibi Maedi kavmi hakkında gerek arkeolojik ve gerekse literatür bağlamında çok fazla bilgiye sahip bulunmamaktayız. Antik kaynaklar, nicelik açısından nispeten belirli bir orana işaret etmekle beraber içerikleri, birbirinin benzeri nitelik göstermekte, ayrıntılar hakkında ne yazık ki yeterince veri bulunmamaktadır.

Μαίδοι-Maidoi-Maedi adlarıyla bildiğimiz bu etnik unsur bir Thrakia kabilesi olarak karşımıza çıkmakta¹ ve yurtlarının, Khalkidike Yarımadası'nın kuzey doğusundan Pontos Aigaios'a (Ege Denizi) dökülen Strymon (Struma-Karasu) Irmağının orta ve kuzey havzaları olduğu bilinmektedir². Tarihi coğrafya bakımından bu ırmağın Thraklar ile Makedonlar³ arasında bir sınır, bir etkileşim alanı meydana getirmesi ve aynı zamanda Anadolu'ya göçmeden önce Maediler/Maidoiler⁴, Strymonialılar⁵; göçtükten sonra Bithynler⁶, Bithynia Thrakları⁷, Asia Thrakları⁸ ya da Maedo-Bithynler⁹ şeklinde anılan unsurların aynı kültür kuşağının birer parçasını meydana getirmeleri konumuz bakımından ayrıca önemli bir veri oluşturmakta ve bu unsurların daha sonra etkileşime devam edecekleri ortak Kuzeybatı Anadolu coğrafyasındaki ilişkilerinde anahtar rol oynamış gibi görünmektedir¹⁰.

¹ Iris Von Bredow, "Maedi", **BNP**, 8, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Brill, Boston, 2006, s. 113.; B. Lenk, "Maidoi", **RE**, XIV/1, Ed.: Georg Wissowa, J. B. Metzlersche Buchhandlung, Stuttgart, 1928, s. 541.; Konrat Ziegler, "Die Herkunft von Spartacus", **Hermes**, 83, 1955, s. 248-249.; Hanedanlarından birisinin Maedus adını taşıması dolayısıyla, Illyriyalılar ile Maediler arasında bir bağlantının olabileceği düşünülmüştür. App., **Illyr.**, X.I.2, X.5.

² Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 15.; Peter Delev, **История На Племената В Югозападна Тракия През Първото Хилядолетие Пр. Хр. – A History of the Tribes of South-Western Thrace in the First Millenium B.C.**, St. Kilment Ohridski University Publishing House, Sofia, 2014, s. 33, 485.; G. Mihailov, "Thrace Before the Persian Entry into Europe", **САН**, 3/2, Ed.: J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger, C. B. F. Walker, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 601.

³ Robert Malcolm Errington, "Macedonia, Macedones", **BNP**, 8, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Brill, Boston, 2006, s. 57-70.

⁴ Lenk 1928, s. 541.

⁵ Hdt., VII.75.; Christo M. Danoff: "Strymon", **KIP**, 5, Ed.: Konrad Ziegler, Walther Sontheimer, Stuttgart, Alfred Druckenmüller Verlag, 1975, s. 400.

⁶ Walther Ruge, Eduard Meyer, Karl George Brandis, "Bithynia", **RE**, III/1, Ed.: Georg Wissowa, J. B. Metzlersche Buchhandlung, Stuttgart, (1897), s. 512.

⁷ Ksen., **Anab.**, VI.4.2; Ksen., **Hell.**, III.2.2.; Maya Vassileva, "Persia", **A Companion to Ancient Thrace**, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley & Blackwell, Chichester, 2015, s. 326.

⁸ Hdt., VII.75.; Hale Güney, "Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler", **Bellekten**, 282, 78/282, 2014, s. 408-409.

⁹ Strab., VII.III.2, VII.V.7, VII.V.12; Step. Byz., **Ethnic.**, Μαίδοί.

¹⁰ Sevin 2001, s. 18-19.; Strab., VII.VII.4.

Maedilere ilişkin en erken kaynak olan Thukydides¹¹ onlardan, Odrys Kralı Sitalkes'in, II. Perdikkas (MÖ 448-413) yönetimindeki Makedonia üzerine yaptığı bir sefer nedeniyle bahsetmektedir¹². Ayrıntılı olmamakla birlikte Thukydides, Sitalkes'in, ihtimalle MÖ 429 yılında gerçekleştirdiği bu saldırıda izlediği güzergâh üzerinde ve Paionia yakınlarında bulunan halklardan biri olarak Maedilerden bahsetmekte ve kralın onları egemenliği altına aldığını söylemektedir¹³. Bu veri, Maedilerin Doğu Makedonia ve Güney Thrakia dolaylarına MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında hakim olduklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca Sitalkes'ten sonra Maedilerin, topraklarını kuzeye doğru genişletme fırsatı yakaladıkları ve Iamphoryna isimli bir kent kurdukları dile getirilmekte¹⁴, konumu tam olarak bilinmeyen bu kentin Bulgaristan'ın güneybatısında bulunduğu tahmin edilmektedir¹⁵.

Maediler hakkında sessiz kalan antik literatür, uzun bir sürenin ardından, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmelerle ilgili olarak onlar hakkında yeniden bilgi vermeye başlar. Buna göre MÖ 359 yılında Makedonia tahtına çıkan II. Philip¹⁶, MÖ 353'ten itibaren sınırlarını doğuya doğru genişletmeye başlamış ve bu amaçla bu doğrultudaki Thrak kavimlerine karşı harekete geçmiştir¹⁷. MÖ 352 yılında Thrak Kersobleptes'in, Byzantion (İstanbul) ile Perinthos'u (Marmara Ereğlisi) hedef alan saldırılarına, Heraion Teikhos kentinde karşı koymasının, II. Philip'nin bu yöredeki Perinthos, Byzantion gibi Grek kentleri ile olan ilişkilerini olumlu yönde etkilediği dile getirilmektedir¹⁸.

İlerleyen süreçte Makedon Kralı'nın, MÖ 355-346 yılları arasındaki 3. Kutsal Savaş'ta, Hellas Anakarası'ndaki mücadeleleri nedeniyle bir süre kesintiye uğrayan doğu ilerleyişi, MÖ 343 itibarıyla yeniden hareketlenmiştir¹⁹. Thrakia'da sağlamlaştırdığı egemenliğinin ardından, MÖ 340 yılında yeni hedefleri olarak belirlediği Perinthos'a saldırmış, daha sonra Byzantion'u kuşatmış ancak başarılı olamamıştır²⁰. MÖ 339 yılında istediğini elde edemediği kuşatmaları kaldıran II. Philip; Persler, Atina, Kios, Rhodos gibi güçler tarafından desteklenen, Byzantion ve Perinthos ile barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır²¹.

¹¹ Von Bredow 2006, s. 113.; Mihailov 1991, s. 601.

¹² Delev 2014, s. 484-485.

¹³ Thuk., II.98.; Ptol., **Geo.**, III.11.6.

¹⁴ Von Bredow 2006, s. 113.

¹⁵ Von Bredow 2006, s. 113.; Delev 2014, s. 356.

¹⁶ Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 117.; Ian Worthington, **By The Spear: II. Philip, Alexander the Great, and the Rise and Fall of the Macedonian Empire**, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 4.

¹⁷ Murat Arslan, **İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klasik ve Hellenistik Dönemler**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 171.

¹⁸ Arslan 2010, s. 172.; Worthington 2014, s. 57.

¹⁹ Tekin, 2008, s. 118.

²⁰ Worthington 2014, s. 78.; Mehmet Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, 2, Görsel Yayınlar, İstanbul, 2000, s. 337.

²¹ Arslan 2010, s. 197.

II. Philip güneydoğu Thrakia'da bu mücadeleleri verirken, anayurdu Makedonia'da yaşananlar hakkında Plutharkos önemli veriler sunmaktadır. Antik yazara göre Makedon Krallığı bu sırada ihtimalle II. Philip'nin ülkesinde olmamasının meydana getirdiği otorite boşluğunu değerlendiren Maedilerin, kendilerine karşı ayaklanması nedeniyle büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Çünkü II. Philip Byzantionlulara karşı bir sefer düzenlemekte (MÖ 340-339) ve henüz onaltı yaşında olan İskender, babası tarafından kraliyet mührünün koruyucusu ve kral naibi olarak Makedonia'da bırakılmış bulunmaktadır²². İskender, babasının yokluğunu fırsat bilen Maedilerin çıkardığı ayaklanmayı MÖ 340 yılında başarıyla bastırarak, barbarları buldukları kentten sürerek buraya synoikismos ile yeni halklar getirmiş ve yerleşimi Aleksandropolis olarak adlandırmıştır²³. Bosworth, Plutarkhos'a dayanarak bu kentin İskender'in kurduğu ve sayıları yetmiş aşan yerleşim içerisinde, ilk kent olduğunu ve ayrıca yine kendi adını taşıyan ilk örnek olması itibarıyla ayrıca önemli olduğuna değinmektedir²⁴.

Quintus Rufus'un verdiği bilgilerde, Büyük İskender'in hükümdarlığının başlangıcında Hellası egemenlik altına aldıktan sonra, Thrakia ve Illyrialılara boyun eğdirdiği ve ardından Triballi ve Maedi kavimlerine hükmettiği ayrıntıları mevcuttur²⁵. Delev, konuya dair yaptığı saptamada Maedilerin ayaklanma nedenini, ülkelerinin daha önce II. Philip tarafından hakimiyet altına alınmış olmasına bağlar²⁶ ve ayrıca Makedon topraklarında olası Maedi hakimiyetinin doğal olarak kabul edilemeyeceği düşünülmektedir²⁷.

II. V. Philippe Büyük İskender hakimiyetlerinin ardından Maediler ile ilgili tarihsel süreç, antik kaynakların bir kez daha kesintiye uğramasıyla sessizleşmekte ve yeni referanslar, MÖ 297 yılından itibaren artık kuzeybatı Anadolu'da önemli bir güç olan Bithynia Krallığı ile eşzamanlı olarak takip edebildiğimiz, I. Prusias Dönemi'nde (MÖ 230-182) tekrar ortaya çıkmaktadır²⁸. Bu

²² A. B. Bosworth, **Conquest and Empire The Reign of Alexander the Great**, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s. 21.; Ellis, J. R., "Macedonian Hegemony Created", **CAH**, 6, Ed.: D. M. Lewis, John Boardman, Simon Hornblower, M. Ostwald, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 777.; Plut., **Alex.**, IX.1.

²³ Plut., **Alex.**, IX.1.; Christo M. Danoff, "Maidoi", **KIP**, 3, Ed.: Konrat Ziegler, Walther Sontheimer, Alfred Druckenmüller, Stuttgart, 1963, s. 896.; Sevin 2001, s. 17.; Getzel Cohen, **The Hellenistic Settlements in Europe the Islands and Asia Minor**, University of California Press, Los Angeles, 1995, s. 82.; Sabine Müller, "II. Philip", **A Companion to Ancient Macedonia**, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 180.; Dawn L. Gilley; Ian Worthington, "Alexander the Great Macedonia and Asia", **A Companion to Ancient Macedonia**, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 189.; A. H. M. Jones, **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford, Clarendon Press, 1998, s. 5-13.

²⁴ Bosworth 1995, s. 245-246.; Bosworth 2008, s. 866.; Worthington 2014, s. 181.; Zofia H. Archibald, "Thracians and Scythians", **CAH**, 6, Ed.: D. M. Lewis, John Boardman, Simon Hornblower, M. Ostwald, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 469.; Plut., **Mor.**, 328E.; Plut., **Alex.**, IX.1.

²⁵ Curt., IX.VI.20.

²⁶ Delev 2014, s. 123, 340.

²⁷ Von Bredow 2006, s. 113.

²⁸ Karl Strobel, "Prusias I", **BNP**, 12, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2008, s. 92-93.

defa V. Philip (MÖ 221-179) ile ilgili gelişmelerde bulabildiğimiz Maedi tarihi, daha önce olduğu gibi Makedon karşıtı politikalarına devam eden bu Thrak boyu ile olan mücadelelerde izlenebilmektedir²⁹.

Bilindiği gibi Makedon Kralı Antigonos Doson'un yeğeni ve Demetrios II'nin oğlu olan V. Philip, MÖ 217 yılında Naupaktos Antlaşması ile noktalanın mücadelenin ardından³⁰, giderek güçlenmekte ve Makedonia topraklarını tehdit etmeye başlayan Roma'ya karşı, MÖ 215 yılında Hannibal ile anlaşmış bulunmaktadır³¹. Bunun nedeni olarak, Cannae Savaşı'nda kazandığı önemli zaferin Hannibal'i, V. Philip'in gözünde Roma'nın durdurulması için önemli bir etken haline getirdiği ileri sürülmekte, ayrıca ittifaka I. Prusias hakimiyetindeki Bithynia Krallığı'nın da katıldığı bilinmektedir³². MÖ 215/214-205 yılları arasında yapılacak olan Birinci Makedonia Savaşı'nda Roma ise destek arayışlarına, Aitolia Birliği ve Attalos I (MÖ 241-197) yönetiminde olan Pergamon Krallığı gibi güçler eşliğinde cevap bulabilmiştir³³.

Buna göre Maediler, Birinci Makedonia Savaşı'nın başlangıcında V. Philip'in, Aitolialılar ile mücadelesini bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Makedonia topraklarına çeşitli defalar saldırarak talan etmişlerdir³⁴. Aslında Makedonia topraklarının Thrakialı kabillerlerce düzenli olarak saldırılara maruz kaldığı bilinmekte ve özellikle Maediler, V. Philip'in çeşitli seferler dolayısıyla ülkesini terk ettiği her fırsatta, Makedonia topraklarına yağmalamayı bir gelenek haline getirmiş bulunmaktadırlar³⁵. Konuyla ilgili olarak Makedonia Krallığı'nın bu durumun farkında olduğu, onlara bu tür fırsatlar tanımamak amacıyla, zaman zaman üzerlerine caydırıcı seferler düzenlediği dile getirilmektedir³⁶. Bunlardan birinin MÖ 211 yılında meydana geldiği ve

²⁹ Jordan Iliev, "The Roman Conquest of Thrace (188 B.C. – 45 A.D.)", **Aristonothos: Scritti per il Mediterraneo Antico**, 9, 2015, s. 129-131.

³⁰ Angelos Chaniotis, **War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History**, Blackwell Pub., Malden, 2005, s. 187.; Robert Malcolm Errington, **A History of the Hellenistic World 323-30 BC.**, Blackwell Pub., Oxford, 2008, s. 181-182, s. 185-187.; İç Savaş, Müttefikler Savaşı ya da Aitolia Savaşı olarak da bilinmektedir.

³¹ Polyb., VII.9.1-10.; Errington 2008, s. 185-190.; Michel Austin, **The Hellenistic World From Alexander to the Roman Conquest: A Selection of Ancient Sources in Translation**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 128, 159.; David Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, Princeton University Press, Princeton, 1950, s. 12.; Frank W. Walbank, **Polybius, Rome and the Hellenistic World: Essays and Reflections**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 95.; Frank W. Walbank, **V. Philip of Macedon**, Cambridge University Press, Cambridge, 1940, s. 70-71.; Michael P. Fronda, **Between Rome and Carthage Southern Italy During the Second Punic War**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 34-35.

³² Tekin, 2008, s. 207.; Arslan 2010, s. 271.; Özsait 2000, s. 350.; Magie 1950, s. 313.; M. Rostovtzeff, **The Social and Economic History of the Hellenistic World**, I-III, Clarendon Press, Oxford, 1941, s. 48-55.; Liv., XXVII.30.16.; Karl Strobel, "Bithynia", **BNP**, 2, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2003, s. 678.

³³ Arslan 2010, s. 272.; Magie 1950, s. 12.

³⁴ Liv., XXVI.25.4-9.

³⁵ Iliev 2015, s. 129.; Liv., XXVI.25.7-8.

³⁶ Delev 2014, s. 131.; Iliev 2015, s. 129.

V. Philip'in Maediler üzerine yürüdüğü tahmin edilmektedir³⁷. Livius, bu süreç hakkında nispeten daha ayrıntılı veriler sunar. Buna göre V. Philip, Aitolialıların saldırılarına karşı oğlu Perseus'u dörtbin adamla Thessalia'daki geçidi tutmakla görevlendirdikten sonra Makedonia'ya dönmüş ve daha önemli bulduğu saldırılarına Thrakia'da, Maediler'in üzerine yürüyerek devam etmiştir. Maedilerin saldırgan tutumlarına son vermek amacıyla ülkelerini yerle bir etmiş ve başkentleri ya da önde gelen kentlerinden biri olan Amphoryna'ya saldırmıştır³⁸. V. Philip'in bunun ardından, Maediler üzerine yaptığı hamleyi kesmek zorunda kaldığı ve güçlerini güneye, Hellas Anakarası'na kaydandıktan sonra Pella'ya döndüğü belirtilmektedir³⁹.

Delev, V. Philip'in Thraklara karşı verdiği bu başarılı mücadelenin Rhodos'daki Lindos kentinde bulunan Athena Lindia Tapınağı'na ait envanter kayıtlarında, yaptığı adak sunuları ve tespit edilen yazıtlara yansımış olabileceğine değinmektedir⁴⁰. Buna göre V. Philip tapınağa, üzerlerinde "Makedonialıların Kralı Philippos, Kral Demetrios'un oğlu, Dardanalılar ve Maidoileri yenilgiye uğrattı" yazılmış olan ve onar adet kalkan (pelta), mızrak (sarissa) ve miğferden oluşan silahlar adamıştır⁴¹.

Anlaşıldığı kadarıyla, MÖ 211 yılında gerçekleşen Maedi Seferi'nden yaklaşık olarak dört yıl sonra, MÖ 207 yılında, Makedonia Krallığı bakımından giderek ciddi bir hal almaya başlayan tehlike daha da büyümüş ve düşmanlara, Illyria Kralı Skerdilaidas ve Pleuratus'un harekete geçirdiği güçleri ve Makedonia sınırındaki Thraklar da katılmıştır⁴². Tarihsel süreç Maedilerin, Makedon egemenliği üzerine yeniden önemli bir tehdit haline geldiğine işaret etmekte ve saldırmak için V. Philip'in Birinci Makedonia Savaşı nedeniyle Roma, Aitolia, Pergamon Krallığı ile olan mücedelelerine devam etmek için ülke topraklarını terketmesini beklemektedirler⁴³.

MÖ 205 yılında Phoinike Antlaşması ile tamamlanan ve temelde Roma ile Makedonlar arasında söz konusu olan mücedelelerden sonra, V. Philip ilgisini Güneydoğu Thrakia ve Asia

³⁷ Philip Smith, "Maedi", **Dictionary of Greek and Roman Geography**, II, Ed.: William Smith, Little brown and Company, Boston, 1870, s. 243.; Lenk 1928, s. 541.; Danoff 1963, s. 895.; Peter Delev, "From Koroupedion to the Beginning of the Third Mithridatic War (281-73 BCE)", **A Companion to Ancient Thrace**, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley-Blackwell, Malden, 2015, s. 64.

³⁸ Liv., XXVI.25.4-9.; Iliev 2015, s. 130.; Frank W. Walbank, "Prelude to Spartacus: The Romans in Southern Thrace 150-70 BC.", **Spartacus: Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 A.**, Ed.: C. Danov, A. Fol, Éditions de l'Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1981, s. 15.; Delev 2014, s. 485.; Walbank 1940, s. 86.

³⁹ Liv., XXVI.25.15-17.; Delev 2014, s. 131.

⁴⁰ Delev 2014, s. 343.;

⁴¹ Delev 2014, s. 343.; Stanley M. Burstein, **The Hellenistic Age From the Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII**, Translated Documents of Greece&Rome 3, Ed.: Robert K. Sherck, Stanley M. Burstein, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, s. 60-63.

⁴² Polyb., X.41.1-8.; Errington 2008, s. 185.

⁴³ Polyb., X.41.4.; Liv., XXVIII.5.7-8.; Delev 2014, s. 343.; Iliev 2015, s. 130.

Minor'e odaklanmıştır⁴⁴. Yaklaşık bir yıl sonra (MÖ 204/203), Seleukos Kralı Antiokhos III ile aralarında yaptıkları anlaşma gereği⁴⁵, zayıflamakta olan Ptolemaiosların yönetimindeki toprakları ele geçirmek amacıyla harekete geçtikleri; V. Philip'in bu yeni politikasında Güneydoğu Thrakia, Pontos Aigaios (Ege Denizi) Adaları ve Asia Minor kıyılarındaki Grek kentleriyle ilgilendiği dile getirilmektedir⁴⁶. V. Philip'in bu süreçte Rhodos'a kadar genişlettiği hakimiyeti, MÖ 200-196 yılları arasında yapılan İkinci Makedonia Savaşı aracılığıyla başta Roma, Pergamon Krallığı ve Rhodos öncülüğünde durdurulmuş, ardından Seleukos Kralı Antiochos III ile olan mücadeleler başlamıştır⁴⁷.

Makedon Kralı'nın bu süreçte Maediler hakkında herhangi tasarrufundan haberdar değiliz ancak, bu defa Roma ve müttefikleri yanında yer alarak, Antiokhos III'e karşı MÖ 191 yılında Theymopylae'de destek verdiğini biliyoruz⁴⁸. Asia Minor'de Antiokhos III ile Roma ve müttefikleri arasında MÖ 190 yılında yapılan Magneia Savaşı ve MÖ 188'deki Apameia Barışı sürecinde V. Philip'in bizzat Maediler hakkında herhangi tasarrufu doğrulanmamaktadır⁴⁹. Aynı şekilde MÖ 197 yılı ya da hemen öncesinde, Makedon Kralının egemenliğinden çıkmasıyla Thraklar tarafından ele geçirilerek yerle bir edilen Lysimakhia'da söz konusu yıkımla alakalı herhangi Maedi/Maidoi bağlantısı da kuramamaktayız⁵⁰.

Zira, burası Lysimakhos tarafından konumunun getirdiği öneminin yanı sıra, bizzat Thraklara karşı bir önlem olarak, yaklaşık MÖ 309 yılında kurulmuştu⁵¹. Ancak MÖ 196'da Antiokhos III; Ephesos, Sardeis ve Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden Thrakia Khersonesos'una (Thrakia Yarımadası) geçerek Lysimakhia kentine gelmiş ve Thraklar tarafından neredeyse kalıntı yığınlarından oluşan bir çöle döndürülen kenti yeniden onarmaya başlamıştır⁵². Ayrıca Antiokhos III köle haline getirilen halkını özgürlüklerini satın alarak, kaçanları bulup yeniden getirerek ve yeni koloniciler davet ederek kente yerleştirmiş, Thrakialılardan gelecek yeni tehlikeleri önlemek amacıyla ordusunun bir yarısıyla komşu Thrak

⁴⁴ Magie 1950, s. 313.; Chaniotis 2005, s. 6-7.; Özsait 2000, s. 353.; Rostovtzeff 1941, s. 49-53, 362.; John Ma, **Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor**, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 74.

⁴⁵ Walbank 2002, s. 68.

⁴⁶ Arslan 2010, s. 277-279.

⁴⁷ Errington 2008, s. 204-218.; Rostovtzeff 1941, s. 632-635, 679.

⁴⁸ Arslan 2010, s. 288.; Errington 2008, s. 218.

⁴⁹ Errington 2008, s. 218.

⁵⁰ Polyb., XVIII.4-7.; Arslan 2010, s. 286-288.; Errington 2008, s. 210.; Getzel Cohen, **The Hellenistic Settlements in Europe the Islands and Asia Minor**, University of California Press, Los Angeles, 1995, s. 82-83.

⁵¹ App., Syr., XI.1.; Daniel Strauch, "Lysimachia", **BNP**, 8, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2006, s. 37.; Helen S. Lund, **Lysimachus A Study in Early Hellenistic Kingship**, Routledge, London, 2002, s. 42, 64.

⁵² Strauch 2006, s. 37-38.

bölgelerini talan etmiş, güçlerinin diğer yarısı ve donanmasındaki gemi mürettebatlarını ise kentin yeniden onarım çalışmaları için Lysimakhia'da bırakmıştır⁵³.

Devam eden süreçte İkinci Makedonia Savaşı sonuna kadar V. Philip ve ardından en azından Magnesia Savaşı'na kadar Antiokhos III egemenliğinde olan Güneydoğu Thrakia'nın, Apameia Barışı'ndan sonra meydana gelen otorite boşluğu dolayısıyla Thraklar tarafından, özellikle kuzey Propontis kıyılarında yeniden tehdit edilmeye başlandığı belirtilmektedir⁵⁴. Buna göre MÖ 184 yılından sonra, ihtimale bir Astae/Astii Kralı olan Amadokos'un, Byzantion ve Perinthos topraklarına çeşitli saldırılar düzenlemesi nedeniyle söz konusu kentler tarafından Makedonia Krallığı'ndan yardım istenmiş ve V. Philip, Amadokos üzerine yaptığı bir seferde onu ele geçirerek Thrakların meydana getirdikleri tehlikeyi önlemiştir⁵⁵.

Makedon Kralı MÖ 183 yılında bu defa Odrys, Bessi-Bessai ve Dentheletae-Dentheletai Thrakları üzerine yürümüştür. Aslında bu seferin, Roma'nın Thrakia'yı bir an önce terk etmesini istemesine karşılık olarak, V. Philip'in onlara karşı silahlanma ve savaş planlarını gizleme politikasının bir uzantısı olduğu⁵⁶, ayrıca yukarıda bahsedilen ve V. Philip'in, Rhodos Athena Lindia Tapınağı'na yaptığı adakların, alternatif olarak bu zafer ile ilgili olabileceği ileri sürülmektedir⁵⁷.

MÖ 182 yılında Romalıların ve Makedonia Krallığının kuzey komşuları ve geleneksel düşmanları olan Dardarnialılara karşı; ihtimalle bir Kelt ya da Skyth-Sarmat kavmi olan Bastarnailer ile, kuzey sınırlarını güvenceye almak ve ardından İtalya'ya yapacağı seferde onların desteğini sağlamak amacıyla ittifak yaptığı tahmin edilmektedir⁵⁸.

V. Philip, MÖ 181 yılında Maediler üzerine yeniden harekete geçmiştir. Livius'a göre kral, hareketsiz kalan ordusunu yeniden faal duruma geçirmek ve Roma'ya karşı sürdürdüğü planları dolayısıyla onların herhangi şüphesini uyandırmamak için Maedike/Maedika Bölgesine girmiştir⁵⁹. Aslında V. Philip, Haimos-Hamos'a (Balkanlar) Dağına tırmanarak Roma saldırısı için dağın en yüksek noktasından çevre coğrafyayı gözlemlemek ve başlatacağı mücadelede stratejisine en uygun alanı belirlemek istemektedir⁶⁰. Ancak Makedon Kralı'nın tırmanıştan önce küçük oğlu Demetrios'u, Paeonia valisi Didas refakatindeki bir kuvvetle yokluğunda devletin

⁵³ Liv., XXXIII.38.11.; App., Syr., XI.1.; Arslan 2010, s. 286.

⁵⁴ Arslan 2010, s. 291.

⁵⁵ Frank W. Walbank, **A Historical Commentary on Polybius**, III, Clarendon Press, Oxford, 1979, s. 199-200.; Arslan 2010, s. 291.; Greg Fisher, "The Road to Pydna: Philip, Perseus and the Romans 191-171", **Hirundo: The McGill Journal of Classical Studies**, I, 2001, s. 40.; Liv., XXXIX.35.4.

⁵⁶ Delev 2014, s. 132.; Cohen 1995, s. 116-118.; Polyb., XXIII.8.1-7.; Liv., XXXIX.53.11-16.

⁵⁷ Delev 2014, s. 344.

⁵⁸ Liv., XL.57-58.; Delev 2014, s. 133.

⁵⁹ Walbank 1940, s. 248, 347.; Liv., XL.21.; Jones 1998, s. 13-20.; Plin., Nat., VI.39.;

⁶⁰ Walbank 1979, s. 256.; Delev 2014, s. 132.; Fanoula Papazoglou, **The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians**, Hakkert, Amsterdam, 1978, s. 160-170.

korunması için Makedonia'ya geri gönderirken, büyük oğlu Perseus'u yanında tutması varisler arasında gelecekte tahtın sahipliği üzerine şüpheler uyandırmıştır⁶¹.

Makedon güçleri ilk hedefleri olan Maedike'den yedi gün sonra Haimos-Haemos'a (Balkanlar) Dağı eteklerine varabilmişlerdir. Livius, tırmanışın ilk bölümünün zorlu olmadığını söyler. Fakat ardından izledikleri yol yükseklik kazandıkça sık ağaçlar ve yoğun bitki örtüsüyle kaplı bir hal alarak zorlaştığından bahsetmektedir⁶². Hatta güzergâhlarının bir bölümü öylesine karanlıktır ki, dallar ve yapraklardan gökyüzü zorlukla görülebilmekte, dağın zirvesine yaklaştıkça her yer bulutlarla kaplı bir hal almaktadır. Yolculuklarının üçüncü gününde nihayet doruğa ulaşmalarına rağmen hiçbir yer görülememiş ve inişe geçmişler fakat oldukça yıpranmışlardır⁶³.

Ellerindeki bütün kaynakların tükendiğini ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını farketten Makedonlar, ulaştıkları Denteletike topraklarını müttefikleri olmalarına rağmen yağmalamışlar, ardından Maedika topraklarına girerek Petra kentini ele geçirmişler fakat, boşuna harcanan emekler ve karşılaştıkları sayısız zorluklardan sonra asıl amaçlarına ulaşmadan Makedonia'ya geri dönmek zorunda kalmışlardır⁶⁴.

Bu gelişmelerin ardından Makedonia Krallığı ve özellikle V. Philip için artık sonun başlangıcı olan bir döneme girilmektedir. Bilindiği gibi kral, MÖ 197 yılında İkinci Makedonia Savaşı'nı (MÖ 200-196) sonuçlandıran Kynoskephalai mücadelesinin bedelini, bir çok ağır şartların yanı sıra Roma'ya rehin olarak verilen küçük oğlu Demetrios ile ödemiştir⁶⁵. Ardından MÖ 191, yılında kısa bir süreliğine de olsa Antiokhos III'e karşı Roma'ya verdiği destek dolayısıyla, ödemek olduğu savaş tazminatlarında bazı avantajlar ve en önemlisi de oğlu Demetrios'ı yeniden kazandırmıştır⁶⁶. Ancak V. Philip'in Maedi topraklarına gerçekleştirdiği MÖ 181 saldırısı, aynı zamanda Demetrios ve Perseus arasında meydana gelen gizli taht çekişmelerinin başlangıcına işaret eder⁶⁷.

Buna göre V. Philip'in Maedike Bölgesiyle ilgili seferinde söz konusu olan Haimos Dağı tırmanışına Demetrios'u dahil etmeyerek Makedonia'ya geri göndermesi, küçük oğlunun zihninde, tahtın abisi Perseus'a verileceği ve bu süreçte hayatının artık tehlikede olduğu şüphesini uyandırmış ve ihtimalle rehin olduğu dönemlerde (MÖ 197-191) kurduğu bağlantılar

⁶¹ Liv., XL.5., XL.21-.24.; Walbank 1979, s. 256-257.

⁶² Liv., XL.21-24.

⁶³ Delev 2014, s. 132.

⁶⁴ Liv., XL.21-22.; Delev 2015, s. 66; Delev 2014, s. 132-133, 345.

⁶⁵ Arslan 2010, s. 285.; François Chamoux, **Hellenistic Civilization**, Trans.: Michel Roussel, Margaret Roussel, Blackwell Pub., Oxford, 2002, s. 113.

⁶⁶ Erich S. Gruen, "The Last Years of V. Philip", **GRBS**, 15, 1974, s. 225.; Gruen, Erich S., "The Supposed Alliance Between Rome and Philip V of Macedon", **California Studies in Classical Antiquity**, 6, 1973, s. 132.; Walbank 1940, s. 191-210, 238.

⁶⁷ Liv., XL.5., XL.21., XL.23.; Walbank 1979, s. 256-257.

dolayısıyla Roma ile ittifak yaparak Makedon tahtını ele geçirme düşüncelerine kapılmıştı⁶⁸. Makedonia'ya olan yolculuğu sırasında kendisine refakat eden Didas tarafından alevlendirilen bu düşünceler, aynı zamanda gizlice Perseus'a aktarılmış, durumu babasının öğrenmesini sağlayan Perseus, onun onayı ile gizlice kardeşini ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir⁶⁹. Zira Livius, Demetrios'un alenen ortadan kaldırılmasının, V. Philip'in Roma aleyhine kurguladığı planlarının farkedilebileceği nedenine bağlamaktadır ki, özellikle Flamininus ile yakın ilişkileri olan Demetrios'un Roma ile ağabeyi ve babasına karşı ittifak yaparak ihanet etme suçuyla açık bir şekilde öldürülmesi, V. Philip'in Roma'nın dostu olmadığı yönündeki şüpheleri en azından güçlendirebilir nitelikte bulunmaktaydı. Nitekim Demetrios, MÖ 180 yılında Perseus ve V. Philip'ten emir alan Didas tarafından zehirlenmiş ve ardından boğularak öldürtülmüştür⁷⁰.

Hemen ardından V. Philip'in üç yıl önce yaptığı ittifak önerilerine olumlu yanıtları olarak, MÖ 179 yılında Bastarnai süvari ve piyadelerden oluşan ordularının yanı sıra, kadın ve çocukların eşlik ettiği büyük bir halk kitlesiyle harekete geçtiği bilinmektedir. Fakat aynı yıl Makedon Kralının ölmesi⁷¹ ve Makedonlara yardıma gelirken üzerlerine Thraklar, Dardaniahlılar tarafından yapılan saldırıların yanısıra, yürüyüşleri sırasında yakalandıkları büyük bir fırtına, ittifakları doğrultusunda gerçekleştirmeyi düşündükleri planlarını olumsuz etkilemiştir⁷².

MÖ 179 yılı aynı zamanda, V. Philip'in ardından büyük oğlu Perseus'un (MÖ 179-168) iktidarı devraldığı sürece işaret eder⁷³. Yeni Makedonia kralının Roma karşıtı politikaları tekrar harekete geçirmesi nedeniyle başlayan Üçüncü Makedonia Savaş'ında (MÖ 172-168), Maediler bir kez daha tarih sahnesine çıkmaktadırlar. Zira geleneksel Makedon aleyhtarı tutumlarını, Astaeler ile birlikte MÖ 172 yılında Roma'ya elçi heyeti göndererek Perseus'a karşı ittifak yapmak isteklerini ortaya koymakla sergilemişler ve Roma tarafından olumlu karşılanan bu teklif, elçilerin temsil ettiği taraflara ikibin assarius tutarında bir kaynak yardımıyla pekiştirilmiştir⁷⁴. MÖ 168 dolaylarında Illyria Kralı Gentius'u yanına çekmeye başaran Perseus, bu sırada bir başka yardım önerisiyle karşılaşmış ve Bastarnai silahlı güçlerinin (Keltler?) Roma'ya karşı kendisine katılmalarını istemiştir. Ancak bir Maedike kenti olan Desudaba kentine kadar gelen Kelt orduları ile yapılan ücret görüşmeleri olumlu sonuçlanmayınca geri dönmüşlerdir⁷⁵.

⁶⁸ Gruen 1974, s. 221. Liv., XL.21., XL.23.

⁶⁹ Liv., XL.23-24.; Polyb., XXIII.3-7, XXIII.10-13.; Plut., **Aem.**, VIII.6-7.

⁷⁰ Gruen 1974, s. 242.; Walbank 1979, s. 257.; Liv., XL.23-24., XLI.23.

⁷¹ Christopher Webber, **The Thracians 700 BC-AD 46**, Osprey Pub., Oxford, 2001, s. 14.; Liv., XL.54.

⁷² Liv., XL.57-58., XLI.19.; Walbank 1940, s. 248.

⁷³ Arslan 2010, s. 294.

⁷⁴ Delev 2014, s. 133, 346.; Delev 2015, s. 67.; Walbank 1981, s. 15.; Liv., XLII.19.

⁷⁵ Liv., XLIV.26.; Diod., XXX.19.; Walbank 1979, s. 298, 369-370.; Webber 2001, s. 14.; Delev 2014, s. 346.; Livy; Jane D. Chaplin, **Rome's Mediterranean Empire: Books Forty-one to Forty-five and the Periochae**, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 143.

MÖ 168 yılında Pydna Ovası'nda Antigonos sülalesinin büyük yenilgisiyle biten Üçüncü Makedonia Savaşı'ndan bir yıl sonra, Perseus'un ülkesi, Lucius Aemilius Paulus tarafından dört farklı yönetim bölgesine ayrılarak parçalanmıştır⁷⁶. Delev, bu ayırım sırasında Maedi ülkesinin nerede bulunduğunu tespitinin zorluğunu dile getirmekle birlikte, Strymon Nehrinin kuzeydoğusunda kaldığını ve bu toprakların bağımsız olarak Makedonia sınırını oluşturduğunu ileri sürmekte, ayrıca Maedi topraklarının, özellikle Makedonia Krallığı'nın ortadan kalkmasından sonra Roma ordularının tasarrufuna açıldığını eklemektedir⁷⁷. Diğer taraftan Perseus Dönemi'nde Makedonia Krallığı'nın parçalanması, aynı zamanda geleneksel Maedi düşmanlığını bu defa bölgede beliren Roma egemenliği üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Thrak kabilelerinin bu tutumlarını özellikle Roma ve ittifaklarının düşmanlarına yardım ve destekleriyle sergilediklerine değinilmekte, durum, Thraklar tarafından desteklenen Makedon tahtının yeni adayı ya da adaylarının Roma ve Prusias'ın müttefiki Kaeni Kralı Diegylis'in Pergamon karşıtı girişimleriyle örneklendirilmektedir⁷⁸.

Roma'nın Maediler ile olan ilk mücadelelerinin tıpkı Makedonların yaşadıkları gibi oldukça zorlu başladığı ve sürdüğü söylenebilir. Zira MÖ 119 yılında Skordiskoiler ile birleşen ve kralları Tipas emri altındaki Maedilerin paraetor Sextus Pompeius'u Aksios (Vardar) Nehri civarına yapılan büyük bir savaşta öldürerek eskiden Makedonia Krallığı'na ait ve fakat şimdi Roma'ya bağlı olan toprakları işgal ettikleri bilinmektedir⁷⁹. Nitekim bu süreçte de Thrakialıların bölgede Makedonlar ve şimdi de Romalılar tarafından sevilmedikleri, tehlikenin Roma'nın questor M. Annius yönetiminde acil önlem almasıyla atlatılarak, komutanın yöre halkı tarafından büyük saygıyla karşılanması ve onurlandırılmasının yansıdığı bir yazıt dolayısıyla tespit edilmiştir⁸⁰.

İhtimale içlerinde Maedilerin de bulunduğu, savaşçı Bessi gibi Thrak ve Kelt Skordiskoiler kavimlerine karşı Roma tarafından yapılan caydırma ve/veya cezalandırma amaçlı seferlerin MÖ 114-111 yılları arasında da sürdüğü tahmin edilmektedir⁸¹. MÖ 114 yılından itibaren başgösteren Kimbri tehlikesine karşı sırasıyla consul C. Porcius Cato, C. Caecilius Metellus

⁷⁶ Arslan 2010, s. 296.

⁷⁷ Delev 2014, s. 347.

⁷⁸ Walbank 1981, s. 15.; John Vanderspoel, "Provincia Macedonia", **A Companion to Ancient Macedonia**, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 261.; Robert Morstein Kallet-Marx, **Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.**, University of California Press, Berkeley, 1995, s. 38-39.; William V. Harris, **War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.**, Clarendon Press, Oxford, 1985, s. 245.; T. Correy Brennan, **The Praetorship in the Roman Republic I-II**, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 228.; Liv., **Perioch.**, LIV, LVI.

⁷⁹ Brennan 2000, s. 521-522.; Vanderspoel 2010, s. 262.; Delev 2015, s. 69.; Walbank 1981, s. 16.; Webber 2001, s. 15.

⁸⁰ Syll³ 700.; Delev 2014, s. 347.; Kallet-Marx 1995, s. 38.; T. Robert S. Broughton, **The Magistrates of the Roman Republic 509-100 B.C.**, I, American Philological Association, New York, 1951, s. 526.; Papazoglou 1978, s. 292.; Syll³ 700.

⁸¹ Kallet-Marx 1995, s. 39-40.

Caprarius ve M. Livius Drusus ile cevap verilmiş ve daha sonra M. Municius Rufus önderliğinde Skordiskoi, Bessi ve diğer Thrakialılar ile başarılı mücadeleler MÖ 107 yılına kadar devam etmiştir⁸². MÖ 104 ve 100 yıllarında bu defa bir praetor olan Titus Didius önderliğinde, Thrakialılar üzerinde yeni zaferler eklenerek Makedonia Eyaleti sınırları doğuya doğru, özellikle Thrakia'ya yönünde genişletmişlerdir⁸³. Ayrıca bazı antik kaynaklar; Romalıların aynı şekilde Makedonia ve civarında büyük tehdit oluşturan Maedi, Keltiberi ve Dardani gibi savaşçı ve saldırgan unsurlara MÖ 97, 92, 87, 86 yıllarında seferler düzenlediğinden bahseder⁸⁴. Buna göre MÖ 97 yılında Maedi (Maiodi) ve Dardanoi (Dardani) güçleri üzerinde bir başka Roma zaferi daha kazanılmış, MÖ 93-87 yılları arasında Makedonia'yı Roma adına yöneten propraetor C. Sentius'un, MÖ 92'de Maediler tarafından yenildiği, ancak daha sonra onlara karşı başarılı olduğu düşünülmektedir⁸⁵.

MÖ 89-85 yılları arasında Roma ile Pontos güçlerinin Avrupa'daki mücadelelerinde de, özellikle Thrakialı savaşçı kabilelerin Makedonia ve civarındaki Roma varlığına karşı Mithridates VI tarafından kışkırtıldığı⁸⁶ ve ihtimalle Maedilerin bu stratejinin bir parçası olduğu ileri sürülmektedir⁸⁷. Nitekim Thraklar MÖ 89/88 yılında, Pontos kralının teşfiğiyle Makedonia'yı işgallerinin ardından, güneybatıda Epeiros Bölgesindeki Dodona kentine kadar ilerlemişler, Zeus Tapınağı'nı yağmalamışlardır⁸⁸. Aynı sürece işaret eden bir başka antik literatürde, Sothimos yönetimindeki Thrakların Makedonia ve Hellas'taki işgalleleri ve ardından C. Sentius tarafından geri püskürtülüşleri dolayısıyla⁸⁹, söz konusu iki referansın aynı olaya işaret edebileceği düşünülmekte ve bahsedilen Sothimos'un, Tipas gibi ihtimalle bir başka Maedi Kralı olduğu tahmin edilmektedir⁹⁰.

⁸² Kallet-Marx 1995, s. 224.; Vanderspoel 2010, s. 262.; Harris 1985, s. 244-247.; Liv., **Perioch.**, LXIII.

⁸³ Hugh Last, "The Wars of the Age of Marius", **CAH**, 9, Ed.: J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, Cambridge University Press, Cambridge, 1932, s. 109.; Vanderspoel 2010, s. 262.; Harris 1985, s. 272.

⁸⁴ Delev 2014, s. 347-348.; Papazoglou 1978, s. 130-150.; Chaplin 2007, s. 283-284.; Liv., **Perioch.**, LXXXI-LXXXII.; Jul. Obs., 48, 53, 59.

⁸⁵ Zarko Petkovic, "Sulla and the Liburnian Campaign of Cinna", **Aevum**, 82/1, 2008, s. 120-122.; Harris 1985, s. 272.; Delev 2015, s. 70.; T. Robert S. Broughton, **The Magistrates of the Roman Republic 99-31 B.C.**, II, American Philological Association, New York, 1952, s. 35.; Liv., **Perioch.**, LXX.; Oros., **Hist.**, V.18.30.

⁸⁶ Walbank 1981, s. 16.; Petkovic 2008, s. 122.; Webber 2001, s. 15-16.; Cass. Dio, XXX-XXXV.101.2.

⁸⁷ Delev 2014, s. 348.; Murat Arslan, **Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 188-190, s. 233-234.

⁸⁸ Cass. Dio., XXX-XXXV.101.2.; App., **Mithr.**, XII.57.; Arthur Keaveney, **Sulla: The Last Republican**, Routledge, New York, 2005, s. 65.

⁸⁹ Oros., **Hist.**, V.18.30.; Cic., **Pis.**, 84.

⁹⁰ Walbank 1981, s. 16.; Delev, Peter, "A Roman General on the Danube: L. Scipio and his War on the Scordisci", **Actes Du Symposium International Le Livre, La Roumanie, L'Europe, 20-23 Septembre 2011**, III, Ed.: Florin Rotaru, Biblioteca Bucureștilor, Bucarest, 2012, s. 433-434.; Delev 2015, s. 70.; Papazoglou 1978, s. 179.; Arslan 2007, s. 190.; Petkovic 2008, s. 120.; Walbank 1981, s. 16.

Bu dönemde Pontos ile bazı önemli Thrak güçlerinin birlikte hareket ettiğine dair veriler, Makedonia ve Hellas'ta Mithridates ve Sulla arasındaki mücadelelere yansımıştır⁹¹. MÖ 86 yılındaki Khaironeia Savaşı sırasında Taksiles ve Arkhelaos yönetimindeki Mithridates VI Eupator'un kalabalık ordusunun içerisinde Pontos, Bithynia, Skythia, Phrygia ve Galat güçlerinin yanı sıra Thrakların da oldukça önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir⁹². Maedilerin bu destek içerisinde yer aldığı yukarıda bahsedilenler dolayısıyla kuvvetle muhtemel olmakla birlikte, sürece dair bizzat onlardan bahsedilmeyişi durumun kesinleştirilmesini güçleştirir. Ancak Birinci Makedonia Savaşı'nın sonlarında, Pontos ile Roma arasında MÖ 85 yılında yapılacak olan Dardanos Barışı görüşmelerinin hemen öncesinde, Anadolu'da bulunan Mithridates VI Eupator'un belirlenen antlaşma şartlarına olan cevabı beklenirken, gerek Sulla ve gerekse legatusu Hortensius, Makedonia'ya odaklanan seferler gerçekleştirmiş ve içerisinde Enetoi, Dardanoi, Dentheletai, Sintoi, Skordiskoi ve Maidoi/Maedi kavimlerinin bulunduğu pek çok Thrak kavmi üzerine seferler düzenlenmiş, her fırsatta Makedonia'ya yağma seferleri yapan Maidike/Maedike Bölgesi talan edilmiştir⁹³.

Ayrıca araştırmacılar, güçlü kanıtlarımız olmamakla birlikte ileride değinilecek olan bir ayrıntı ile ilgili olarak, "Üçüncü Köle İsyanı/Savaşı" sırasında Roma'ya başkaldıran ünlü Thrakialı Spartacus'un bu süreç içerisinde Roma'ya esir düşmüş olabileceğini dile getirmektedirler⁹⁴.

Yine kesin tarih hakkında üzerinde tartışmalar olmakla birlikte⁹⁵ Dodona Zeus Tapınağı'nın yaşadığı benzer bir kaderi, ihtimalle MÖ 86 yılının sonları ya da 84 yılı içerisinde Delphi kenti de yaşamış ve kutsal alan; Skordiskoi, Dardanoi, Maidoi/Maedi güçlerinden oluşan birleşik ordu tarafından yerle bir edilmiştir⁹⁶. Ayrıntıları, bir kaç antik literatüre yansıyan ve geniş yankı bulan bu olay Plutarkhos'tan elde ettiğimiz verilere göre Mithridates VI Eupator ve Roma İç Savaşları sırasında gerçekleşmiş, Delphi'deki tapınak Maediler tarafından yakılıp yıkılınca, içerisinde bulunan ve sürekli yanan kutsal ateş sönmüştür⁹⁷. Appianos, büyük bir saygısızlık olarak nitelediği tapınak yağmasının Keltler ve birer Illyria halkı olarak bahsettiği

⁹¹ Ziegler 1955, s. 249.; Robert K. Sherck, **Roman Documents from the Greek East: Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus**, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1969, s. 121-122.; M. Rostovtzeff, H. A. Ormerod, "Pontus and It's Neighbours: The First Mithridatic War", (**CAH**), 9, Ed.: J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, Cambridge University Press, Cambridge, 1932, s. 233-234, s. 244-248.

⁹² Arslan 2007, s. 205, 210.; Mithridates VI Eupator'un ordu yapısı hakkında bkz., Rostovtzeff-Ormerod 1932, s. 233.

⁹³ Brennan 2000, s. 527.; Arslan 2007, s. 233-234.; Petkovic 2008, s. 119.; Magie 1950, s. 1109.; Delev 2012, s. 436.; Delev 2014, s. 349.; Papazoglou 1978, s. 176.; Plut., **Sull.**, XXIII.1-6.; Licin., XXXV.; Liv., **Perioch.**, LXXXI-LXXXII.; App., **Mithr.**, LV.; Eutr., V.7.1.

⁹⁴ Ziegler 1955, s. 249.; Walbank 1981, s. 14.; Delev 2014, s. 349-350.; Plut., **Sull.**, XXIII.10.

⁹⁵ Walbank 1981, s. 16.; Delev 2012, s. 437-442.; Kallet-Marx 1995, s. 361-362.; Papazoglou 1978, s. 315-323.

⁹⁶ Kallet-Marx, 1995, s. 40.; Vanderspoel 2010, s. 263.; Walbank 1981, s. 16.

⁹⁷ Plut., **Num.**, IX.6-7.

Skordiskoi, Maedi ve Dardanoi tarafından gerçekleştirildiğinden, bunların Makedonia ve Hellas'ı aynı anda işgal ederek, Delphi'nin de içerisinde bulunduğu pek çok tapınağı yağmaladıklarından ve fakat bu sırada pek çok kayıp verdiklerinden bahsetmektedir⁹⁸. İhtimale, Proconsul Lucius Cornelius Scipio Asiaticus (Asiagenus) tarafından şiddetle karşılık verilen bu saygısızlığın, Skordiskoi ülkesinin tahribi ile sonuçlandığı bilinmektedir⁹⁹. Bu süreçte mücadelenin Maedi ve Dardanoi tarafları, Delphi tapınağının yağmalanması sırasında elde ettikleri altınlardan oluşan rüşvet aracılığıyla Roma misillemesinden kurtulmuşlar ve karşılıklı taraflar arasında barış yapılmıştır¹⁰⁰.

MÖ birinci yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru (MÖ 77-76) Makedonia proconculü Appius Claudius Pulcher'in, bizzat isimlerinden bahsedilmemekle birlikte Rhodope civarında mücadele ettiği Thraklar arasında ihtimale Maedi unsurlarının bulunduğu tahmin edilmektedir¹⁰¹. Başlangıçta önemli avantajlar yakalayan Roma yöneticisinin MÖ 76 yılındaki ani ölümü, hastalık ya da söz konusu Thrak güçleri ile yaptığı savaşların bir sonucu olarak görülmektedir¹⁰². MÖ 75-72 arasında Makedonia'da proconsul olan C. Scribonius Curio, kuzeyde Dardanoi kavmine karşı başarıyla mücadele ederek Danube'ye kadar ulaşmış¹⁰³, ardından Marcus Terentius Varro Lucullus (MÖ 73-71), Bessi, ihtimale Maedi ve diğer Thrakialılar ile savaşarak Danube ağzına kadar alanda Roma varlığını pekiştirmişlerdir¹⁰⁴. Vanderspoel, bu seferlerdeki temel amacın, Roma'nın yöredeki düşmanlarına rahatlıkla karşılık verebileceğinin gösterilmesi ve ayrıca Mithridates'in daha önce yaptığı gibi, bu yörede özellikle Thrakialılar ve diğer halkların kendilerine karşı saldırımları doğrultusundaki tahriğinin engellenmesi olduğunu dile getirmektedir¹⁰⁵. Arslan, Pontos Krallığı'nın bu süreç içerisinde de Balkanlarda hala etkin olduğu ve bir çok yerleşim ve halk tarafından desteklendiğine dair nümismatik ve epigrafik kanıtlar ortaya koyar¹⁰⁶. Nitekim, M. T. Varro Lucullus'un yukarıda bahsedilen ve Batı Karadeniz'e kadar olan geniş bir coğrafyada yaptığı seferlere karşı, Mithridates VI Eupator'un, MÖ 72-71 tarihinde bölgeye Epithynkhanon komutanlığında bir yardım gücü gönderdiğini belirtmektedir¹⁰⁷.

⁹⁸ App., *Illyr.*, X.5.; Euseb., *Chron.*, II.133.; Hieron., *Chron.*, 151.6-8 (CLXXIV Olmp.).

⁹⁹ Brennan 2000, s. 528.; Kallet-Marx 1995, s. 361.

¹⁰⁰ Delev 2012, s. 437.; Broughton 1952, s. 58.; Last 1932^a, s. 109.; App., *Illyr.*, X.5.

¹⁰¹ Vanderspoel 2010, s. 263.; Broughton 1952, s. 94.; Jul. Obs., 59.; Liv., *Perioch.*, XCI.

¹⁰² Webber 2001, s. 15.; Brennan 2000, s. 530.; Kallet-Marx, 1995, s. 363.; Amm. Marc., XVII.4.10.

¹⁰³ Delev 2014, s. 353.; Vanderspoel 2010, s. 263.; Eutr., VI.2.

¹⁰⁴ Iliev 2015, s. 135.; Walbank 1981, s. 22.

¹⁰⁵ Vanderspoel 2010, s. 263-264.

¹⁰⁶ Arslan 2007, s. 89-91

¹⁰⁷ Arslan 2007, s. 91 dpn. 406, 537-538.; Magie 1950, s. 195, s. 1092 dpn. 53.; Broughton 1952, s. 118.; Octavian Bounegru, "Black Sea Area in the Trade System of the Roman Empire", *Euxeinos*, 14, 2014, s. 11-12.; Ivaylo Lozanov, "Roman Thrace", *A Companion to Ancient Thrace*, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley-Blackwell, Malden, 2015, s. 77.; Eutr., V.7., VI.10.; Amm. Marc., XVII.4.11.

MÖ 73 yılı, konumuz ile ilgili olarak özellikle Roma için bir başka mücadelenin başlangıcını oluşturur. Zira bu tarih, bir yandan Üçüncü Mithridates Savaşlarının başlangıcına işaret ederken diğer taraftan MÖ 71 yılına kadar sürecek olan Üçüncü Köle Savaşı/İsyanının, özellikle Spartacus öncülüğünde ve Roma aleyhine gerçekleşen önemli tehlikeler zincirini meydana getirmiştir¹⁰⁸. Bilindiği gibi ihtimalle Sulla'nın MÖ 86-85 yılında ya da Appius Claudius Pulcher'in MÖ 77-76 civarında Makedonia'da Maediler üzerine yaptıkları seferler sırasında, Roma'ya karşı savaşırken yakalanarak köle yapıldığı tahmin edilen Spartacus, daha sonra Lentulus Batiatus'un Capua'da bulunan okuluna bir gladiator olarak yetiştirilmek üzere gönderilmiştir¹⁰⁹.

Adı itibariyle Thrakia ve/vaya Odrys hanedanları ile yakın ilişkisi bulunduğu bilinen Spartacus'un¹¹⁰ konumuz bakımından önemi, Plutarkhos'un eserinde bahsettiği ve kökenine işaret eden ayrıntıya dair Ziegler'in antik metindeki düzeltmesi dolayısıyla, aslında bir göçebe (Νομαδικοῦ) beyi olarak değil, bir Maidoi/Maedi (Μαιδικοῦ) beyi olarak nitelendiğinin ortaya konmuş olmasında yatar¹¹¹.

Buradan hareketle Avrupa'da Roma'ya karşı Thrakları kullandığını ve aynı süreçte Anadolu'da Bithynia Krallığı'na olan yakın ilgisini bildiğimiz Mithridates VI Eupator'un¹¹², bir Maidi/Maidoi beyi olarak Spartacus ile olan herhangi ilişkisini en azından şimdilik net bir şekilde ortaya koyamıyoruz ancak; Roma'nın Thrakia ve Pontos mücadelesi içerisinde Sulla'nın MÖ 86-85 yılında ya da Appius Claudius Pulcher'in MÖ 77-76 civarında Makedonia'da Maediler üzerine yaptıkları seferlerden birinde, Roma'ya muhalif güçler içerisinde ele geçirildiği verisinden hareketle¹¹³, Spartacus ile Mithridates VI Eupator ve özellikle etnik bakımından Bithynler arasındaki olası bağlantının, Anadolu'ya göçtükten sonra "MaedoBithynler" olarak

¹⁰⁸ Arslan 2007, 450.; Brennan 2000, s. 432.; Walbank 1981, s. 14-16.; Brent D. Shaw, **Spartacus and the Slave Wars: A Brief History with Documents**, Bedford/St Martin's Press, Boston, 2001, s. 130.; Robin Seager, "The Rise of Pompey", **CAH**, 9, Ed.: J. A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 221.; Hugh Last, R. Gardner, "The Breakdown of the Sullan System and the Rise of Pompey", **CAH**, 9, Ed.: S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Chaelesworth, Cambridge University Press, Cambridge, 1932, s. 329.

¹⁰⁹ Ziegler 1955, s. 249.; Shaw 2001, s. 131.; Walbank 1981, s. 16.; Tartışmalar hakkında bkz., Brennan 2000, s. 432. vd.; B. A. Marshall, **Crassus: A Political Biography**, Adolf M. Hakkert Pub., Amsterdam, 1976, s. 25.; Nic Fields, **Spartacus and the Slave War 73-71 BC: A Gladiator Rebels Against Rome**, Osprey Pub., Oxford, 2009, s. 7.; Plut., **Crass.**, VIII.2.

¹¹⁰ Ziegler 1955, s. 250.; Fields 2009, s. 28.; Walbank 1981, s. 14.;

¹¹¹ Delev 2014, s. 353-354.; Ziegler 1955, s. 248-250.; Danoff 1963, s. 896.; Plut., **Crass.**, VIII.2.; "Ὁν πρῶτος ἦν Σπάρτακος, ἀνὴρ Θρακῆ τοῦ Μαιδικοῦ γένους - Bunlardan ilki olan Spartakos, Thrakialı bir Maidi idi", Grekçe-İngilizce metinden tercüme.; Shaw 2001, s. 131.; Vassil Markov, "A Newly Discovered Megalithic Sanctuary of the Struma River", *Megalithic Culture in Ancient Thrace*, Ed.: Vassil Markov, Alexey Stoev, Angel Yankov, Neofit Rilski University Press, Blagoevgrad 2015, s. 34.; Fields 2009, s. 27.

¹¹² Delev 2014, s. 349-352.; Petkovic 2008, s. 119-122.; Walbank 1981, s. 16.; 2007, Arslan 2007, s. 188-190, s. 233-234.; Arslan 2010, s. 304-310, s. 320.

¹¹³ Ziegler 1955, s. 249.; Walbank 1981, s. 14-16.

anılmaya başlanan bu Thrak kavminde anlam kazanabileceği ya da söz konusu üç unsur arasındaki ortak noktaların ilginç birer tesadüf teşkil ettikleri dikkatleri çekmektedir¹¹⁴.

Appianos ve Florus'a dayanarak, Spartacus'un ortaya çıkışında farklı verilerin bulunduğu, ilk önce paralı asker, daha sonra bir firari, eşkiya ve en sonunda bir gladiator'e dönüşerek Roma'ya başkaldırdığı iletilmektedir¹¹⁵. Capua'dan kaçtıklarında yaklaşık otuz ya da yetmiş gladiatordan oluşan sayıları gittikçe artmış ve Roma'nın hegemonyasına tepki duyan pek çok çevre tarafından desteklenmişlerdir. Vesuvius Dağı'na sığındıklarında Kelt/Galat Oenomaus, Crixus ve Thrak Spartacus olarak seçilen liderler¹¹⁶, Roma tarafından üzerlerine gönderilen pek çok orduya karşı ezici zaferler elde etmeyi başarmışlardır¹¹⁷. Ancak Crassus'un tarafından ağır yenilgiye uğratılan Spartacus'un MÖ 71 yılında savaş meydanının öldüğü ve ordusunda geri kalanların Pompeius tarafından yok edildiği bilinmektedir¹¹⁸.

MÖ 57-55 yılları arasında konumuzu oluşturan etnik unsurun rol aldığı ve Thrak-Illyria birleşik güçlerinden oluşan orduların bir başka Makedonia akınından bahsedilse de¹¹⁹, Maedilerin içerisinde bulunduğu tarihsel sürecin literatür anlamında daha güvenilir ve bilinen en son izlerini MÖ birinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde görebilmekteyiz¹²⁰. Buna göre Actium Savaşı'ndan hemen sonra bizzat Octavian (Augustus) tarafından MÖ 30 yılında görevlendirilen Marcus Licinius Crassus'un Makedonia Seferine konu olmuşlardır¹²¹. MÖ 29-28 tarihinde gelişen ve artık Romalılar tarafından tamamen boyun eğdirilen Maedilerin, Makedonia ve Thrakia'daki bağımsız ve/veya özerk varlıkları bu tarih itibarıyla son bulmuş gibi görünmektedir¹²².

Makedonia ve Hellas için görevlendirilen ve daha önce Spartacus'un bertaraf edilmesinde rol oynayan aynı isimli consulün torunu olduğu bilinen Marcus Licinius Crassus, Cassius Dio'nun anlatısına göre bu bölgede ilk olarak Dakialılar ve Bastarnaililer ile savaşmıştır. Crassus'un, son derece çetin geçen mücadeleler sonucunda Kralları Deldo'yu öldürmeyi başardığı,¹²³ ardından Moesia Bölgesinin büyük bir bölümünü gerek güç kullanarak ve gerekse ikna yoluyla ele geçirdiği ve seferlerine Thrakia'da konaklayarak ara verdiği iletilmektedir¹²⁴. Anlaşılan odur ki oldukça çetin geçen kış şartlarına, Thrakialıların alışıldık saldırgan tutumları ve Bastarnaelerin

¹¹⁴ Strab., VII.III.2, VII.V.7, VII.V.12; Step. Byz., **Ethnic.**, Μαίδοί.; Sevin 2001, s. 15.; Smith 1870, s. 243.

¹¹⁵ Shaw 2001, s. 140.; Fields 2009, s. 27.; Delev 2014, s. 353.; Flor., **Epit.**, II.8.8.; App., **Civ.**, I.14.116.

¹¹⁶ Fields 2009, s. 30.; Shaw 2001, s. 132, 145-148.; Liv., **Perioch.**, LCV.; Oros., **Hist.**, V.24.30.; Flor., **Epit.**, II.8.3.; App., **Civ.**, I.14.116.; Sall., **Hist.**, III.60, 64, 66.

¹¹⁷ Fields 2009, s. 34, s. 53.; Seager 1992, s. 222.; Last-Gardner 1932, s. 330.; Brennan 2000, s. 431.; Fields 2009, s. 54.; Marshall 1976, s. 25.

¹¹⁸ Marshall 1976, s. 32-33.; Brennan 2000, s. 432-434.

¹¹⁹ Webber 2001, s. 16.

¹²⁰ Delev 2014, s. 354.

¹²¹ Danoff 1963, s. 897.; Lenk 1928, s. 541.; Vanderspoel 2010, s. 269.

¹²² Von Bredow 2006, s. 113.

¹²³ Cass. Dio., LI.23-24.

¹²⁴ Cass. Dio., LI.25.1-3.; Delev 2014, s. 354.

intikam hareketleriyle Dentheletiler üzerine yeniden düzenledikleri saldırılar eklenmiş, Crassus bu sefer karşılığı, düşmana beklemediği bir anda saldırarak gerçekleştirmiş ve savaş bir başka Roma zaferiyle neticelenmiştir¹²⁵. Crassus daha sonra, Moesia seferinin ardından kışı geçirmek amacıyla konakladığı sırada kendisini taciz eden ve şimdi yeni bir saldırıya hazırlanmakta oldukları haberini aldığı Thrakialıları hedef almış, MÖ 28 yılında gerçekleşen bu savaşta, Maedi ve Serdi Thraklarını zorluk çekmeden kontrol altına almayı başarmış ve ele geçirdiği esirlerin ellerini kestirerek ağır bir şekilde cezalandırmıştır¹²⁶.

Maedilerin tarihsel süreç içerisinde yukarıda verilmeye çalışılan ayrıntılar aracılığıyla izlenebilen rolleri, MÖ 28 yılından sonra giderek gözden kaybolmaktadır. Bu durum MÖ 168 yılında Makedonia'nın dört özerk bölgeye ayrılması, bunu takiben MÖ 149/146 yılında resmen bir Roma Eyaleti haline getirilmesi ve ardından MS. 46/44 yılında kurulan Thrakia Eyaleti dolayısıyla Roma'nın bölgede kurmayı başardığı baskın hakimiyet politikalarına bağlanmaktadır¹²⁷. Zira MÖ 179 yılından sonra Thrakia'da kaybedilmeye başlanan Makedon egemenliği, yerini Roma tasarruflarına bırakmış¹²⁸ ve giderek güçlenmekte olan bu iradenin ilerleyişine Thrak, Kelt vb. kavimlerin şiddetli akınları¹²⁹, Mithridates VI Eupator'un Avrupa'daki Roma karşıtı planları¹³⁰ ve özellikle Üçüncü Köle İsyanı (MÖ 73-71) da engel olamamıştır¹³¹.

Antik Literatür, Göçler ve Kronoloji:

Literatür anlamında, Odryes Kralı Sitalkes (MÖ 431-424) ve Makedonia Kralı II. Perdikkas (MÖ 448-413) Dönemi'nde, MÖ 429 yılında tarih sahnesine çıkan Thrak Maediler'in, MÖ 28 yılındaki Marcus Licinius Crassus'un Roma lehine gerçekleştirdiği fetihler arasında kalan dönem boyunca sırasıyla Makedon, ardından Roma egemenliği ve onun müttefiklerine karşı gösterdikleri sayısız saldırı, direniş ve bölgenin yerli halkı olarak sergiledikleri varoluş mücadelesi yaklaşık olarak dört yüz yıl boyunca takip edilebilmektedir¹³².

Bütün bu veriler değerlendirildiğinde, Maedileri konumuz bakımından dikkat çekici kılan en önemli ayrıntı, onları MÖ 3. Yüzyılın başlarında Kuzeybatı Anadolu'nun güçlü krallıklarından birini kuran Bithynler ile ilişkilendiren, Strabon ve Stephanos Byzantinos'tan gelmektedir. Zira

¹²⁵ Cass. Dio., LI.25.2-4.

¹²⁶ Cass. Dio., LI.25.4-5.; Delev 2014, s. 354-355.; Wouter Vanacker, "Indigenous Insurgence in the Central Balkan During the Principate", **Macedonian Historical Review**, 3, 2012, s. 16.

¹²⁷ L. D. Loukopoulou, "Macedonia in Thrace", **Brill's Companion to Ancient Macedon, Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC-300 AD**, Ed.: Robin J. Lane Fox, Brill, Boston, 2011, s. 475-476.; Vanderspoel 2010, s. 266-270.

¹²⁸ Fisher 2001, s. 41-48.; Iliev 2015, s. 133-134.; Lozanov 2015, s. 76-80.

¹²⁹ Rostovtzeff 1941, s. 25-27, s. 32-36.; Julij Emilov, "Celts", A Companion to Ancient Thrace, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley-Blackwell, Malden, 2015, s. 370-375.; Clemens E. Bosch, "Bithynia Tetkikleri", *Belleten*, 10/37, 1946, s. 42-48.

¹³⁰ Magie 1950, s. 219-230.; Arslan 2010, s. 313-315.

¹³¹ Fields 2009, s. 27-33.; Shaw 2001 131-138.

¹³² Walbank 1981, s. 14.

Strabon, Moesi-Mys, Phryg-Bryg özdeşliğinde, Mygdon, Bebryk, Maedobithyn, Bithyn, Thyn, Mariandyn halklarının tümünün birer Thrak kabilesi olduklarını ve Anadolu'ya buradan göç ettiklerine işaret etmektedir¹³³. Ayrıca Strabon diğer referanslarında, Maedilerin bir Thrak kabilesi olarak bu coğrafyada Haimos-Haemos (Balkanlar) Dağı ile Pontos arasındaki topraklarda yaşayan aynı kökene sahip halklardan birini teşkil ettikleri üzerinde durmuştur¹³⁴.

Benzer diğer referanslar ise Stephanus Byzantinus'tan gelmekte ve yazar onları; “Maediler, Makedonia yakınlarında oturan bir Thrak halkıdır. Bu yöreden (Makedonia?) göç ettikten sonra Maidobithynialılar şeklinde anılmaya başlamışlardır. Ethnikonları Maidialılar ya da Maidialı'dır”¹³⁵ şeklinde nitелеmektedir. Durum böyle olmakla birlikte, Makedonia ve Thrakia'da Maedi şeklinde adlandırılırken, Anadolu'ya göçtükten sonra Maidobithynialılar adını alan bu kavmin göç tarihi konusunda yapılan tartışmalar henüz açıklığa kavuşmamıştır¹³⁶.

Bithynlere dair en erken literatür olma özelliği taşıyan Herodotos¹³⁷ söz konusu etnik unsuru, MÖ 6. yüzyılın ortalarında yaşadığını bildiğimiz son Lydia Kralı Kroisos'un hakimiyeti altındaki halklardan biri olarak saymakta ve “Bithynialılar” şeklindeki referansıya bu yüzyılda Anadolu'daki varlıklarını ortaya koymaktadır¹³⁸.

Yazar bir başka referansında, bu ulusun Thrak kökenli olduğunu ve eskiden Güneydoğu Avrupa'da, kıyıları boyunca oturdukları nehir dolayısıyla Strymonialılar şeklinde bilindiklerini ve fakat Asia'ya geçtikten sonra Bithynialılar olarak anıldıklarını söylemekte ve anayurtlarından Teukrialılar ve Mysialılar tarafından kovulduklarını, bu yolculuk sırasında komutanlarının Artabanos oğlu Bassakes olduğunu eklemektedir¹³⁹.

Söz konusu kovulma olayının kronolojisinin ya da Bithynlerin Anadolu'ya geliş tarihlerinin yine aynı antik literatürdeki diğer argümanlar aracılığıyla aydınlatılmaya çalışıldığı bilinir¹⁴⁰.

¹³³ Strab., VII.III.2. “Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Φρύγες Βρίγες εἰσὶ, Θράκιόν τι ἔθνος, καθάπερ καὶ Μυγδόνες καὶ Βέβρυκες καὶ Μαῖδοβίθουνοι καὶ Βιθυνοὶ καὶ Θυνοὶ, δοκῶ δὲ καὶ τοὺς Μαρριανδυνούς. Οὗτοι μὲν οὖν τελέως ἐκλελοίπασιν πάντες τὴν Εὐρώπην, οἱ δὲ Μυσοὶ συνέμειναν”; Delev 2014, s. 338.

¹³⁴ Strab., VII.V.7. “τῶν δὲ Δαρδανιατῶν εἰσὶ καὶ οἱ Γαλάβριοι, παρ' οἷς πόλις ἀρχαία, καὶ οἱ Θουνάται, Μαῖδοις ἔθνεϊ Θρακίῳ πρὸς ἔω συνάπτουσιν”, VII.V.12. “Εἴθ' οἱ περὶ τὸ Αἴμον καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ οἰκοῦντες μέχρι τοῦ Πόντου Κόραλλοι καὶ Βέσσοι καὶ Μαῖδων τινὲς καὶ Δανθηλητῶν”.

¹³⁵ Step. Byz., **Ethnic.**, Μαῖδοι. “Μαῖδοί, ἔθνος Θρακῆς πλησίον Μακεδονίας. “ἐκ τούτων μεταβάντες τινὲς ... Μακεδόνας, Μαῖδοβίθουνοι ἐκλήθησαν”. τὸ ἐθνικὸν Μαῖδικὸς καὶ Μαῖδική”; Mihailov 1991, s. 601.; Delev 2014, s. 338.; Sevin 2001, s. 15.; Lenk 1928, s. 541.; Rostovtzeff 1941, s. 566.

¹³⁶ Mihailov 1991, s. 601.; Sevin 2001, s. 15.; Von Bredow 2006, s. 113.; Danoff 1963, s. 896-897.; Lenk 1928, s. 541.; Strab., VII.III.2, VII.V.7., VII.V.12.; Step. Byz., **Ethnic.**, Μαῖδοι.

¹³⁷ J. A. Cramer, **A Geographical and Historcal Description of Asia Minor I**, A. M. Hakkert, Amsterdam, 1971, s. 167-168.; Ruge v.d. 1897, s. 510-511. Bithynlere dair en erken literatür anlamında Karyandalı Skylaks'ın eseri Periblous için **bkz.**, Murat Arslan, “Pseudo-Skylaks: Periplus”, **MJH**, 2/1, 2012, s. 239-257.; Bosch 1946, s. 34-38, 41.

¹³⁸ Hdt., I.28.; Peter Delev, “Stratifying Herodotus: Local Tribes Between the Lower Axios And the Nestos”, **Thracia**, 16, 2005, s. 106-107.

¹³⁹ Hdt., VII.75.; Teukrialılar ve Troialılar hakkında **karş.**, Herodotos'un eserinin Türkçe tercümesi ile LOEB edisyonu, Hdt., VII.75, VII.20.

¹⁴⁰ Ruge v.d. 1897, s. 510-513.; Bosch 1946, s. 38-42.; Sevin 2001, s. 29-32.; Delev 2005, s. 105-121.

Nitekim Strymonialıların, Maidoi/Maedilerin ya da Bithynialıların Thrakia'dan güneydoğuya doğru olan bu zorunlu göçleri; Teukrialılar ve Mysialıların Troia Savaşı'ndan önce Bosphoros üzerinden Avrupa'ya yaptıkları ve bu bölgedeki bütün Thrakları ele geçirerek Anadolu'ya olan hareketlerini tetikledikleri büyük bir sefere bağlanmaktadır¹⁴¹. Fakat MÖ 13-12. yüzyıllar arasında gerçekleştiği tahmin edilen Troia Savaşı'nın¹⁴² en detaylı anlatısını sunan İlyada ve Odyssea metinlerinde Bithynlerden bahsedilmemesi ve dolayısıyla söz konusu göçün bu mücadeleden önce yaşanmış olamayacağı gerekçesinden hareketle diğer referanslara başvurulmaktadır¹⁴³.

Bithynia'ya yerleşen Thrakların bölgeye ihtimalle Troia Savaşı sırasında ya da hemen sonra geldiklerine işaret eden anlatıların Appianos'tan kaynaklandığı ve ondan etkilenen Eusebius'un kronolojisine yansıdığı da dile getirilmektedir¹⁴⁴. Buna göre Troia Savaşı'na katılan ve fakat liderleri Rhesus'un¹⁴⁵ öldürülmesinden sonra ülkelerine dönmeye çalışan Thrakialılar, yörede Bebrykia olarak anılan ülkeye ya da Byzantion'un ötesindeki Bithya Nehri civarına yerleşmişlerdi¹⁴⁶. Fakat burada açlık tehlikesiyle karşı karşıya gelmeleri nedeniyle Bebrykia'ya geri dönmek zorunda kalmışlar, buraya, daha önce çevresinde yaşadıkları nehir dolayısıyla Bithynia adını vermiş ya da söz konusu ülke ismi, Bithynia ile Bebrykia arasındaki benzerlik nedeniyle zaman içerisinde kendilerince değiştirilmiştir¹⁴⁷. Eusebius ve George Synkellos'a yansıyan ve Thrakialıların, Strymon'u geçtikten sonra işgal ettikleri Bithynia'nın eskiden Bebrykia olarak anıldığı gibi ayrıntıların, Troia Savaşı'ndan sonraki sürece, yaklaşık olarak MÖ 972 yılına takabül eden kronolojisi¹⁴⁸ ya da Phryglerin Anadolu'ya olan göçlerinin MÖ 800 dolaylarına bağlanması da söz konusu hareketler için erken olarak değerlendirilmektedir¹⁴⁹.

Arrian'ın verileri ise, Thrakialıların bölgeye olan göçünün, MÖ 8-7. yüzyıla tarihlenen Kimmer İstilasası ile ilişkilendirmektedir¹⁵⁰. Ona göre Thraklar, Kimmerlerin Asia'ya yaptıkları

¹⁴¹ Ruge v.d. 1897, s. 510-513.; Delev 2014, s. 338-339.; Hdt., VII.20. "...ne de Mysia'lıların ve Teukria'lıların, Troya olaylarından önce, Bosphoros'u geçip Avrupa'ya atıldıkları ve bütün Thrak'ları egemenlikleri altına aldıktan sonra İonia denizine doğru indikleri ve güneyde Peneios ırmağına kadar ulaştıkları sefer onunla ölçüştürülebilir".

¹⁴² Manfred Korfmann, "Was There a Trojan War?", **Archaeology Online**, 57/3, 2004, s. 1-3.; Charles Brian Rose, "Troy and the Historical Imagination", **The Classical World**, 91/5, 1998, s. 405.; Peter Jablonka; Charles Brian Rose, "Forum Response: Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb", **AJA**, 108, 2004, s. 615-630.

¹⁴³ Bosch 1946, s. 38-39.; Delev 2005, s. 106-107.

¹⁴⁴ Bosch 1946, s. 40.

¹⁴⁵ H. J. Rose, "Rhesus", **The Oxford Classical Dictionary**, Ed.: N. G. L. Hammond, H. H. Scullard, Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 920.; Hom., II, X.435-441, X.469-525.; Ruge v.d. 1897, s. 511.

¹⁴⁶ App., **Mithr.**, XII.1.; Delev 2014, s. 61.

¹⁴⁷ App., **Mithr.**, XII.1.

¹⁴⁸ Delev 2014 s. 62.; Bosch 1946, s. 40.; Euseb., **Chron.**, II.67.; Hieron., **Chron.**, 73.20-25.; Synkell., 212.

¹⁴⁹ Delev 2005, s. 107.; Delev, Hammond'dan aktarır. N. G. L. Hammond, **A History of Macedonia**, I, Oxford University Press, Oxford, 1972, s. 412 v.d.

¹⁵⁰ Bosch 1946, s. 41.

yağma ve talan akınları sırasında Bithynia'ya yerleşmişlerdir¹⁵¹. Nitekim Dönmez, konuyla ilgili ilginç bir tespiti aracılığıyla, Kimmerlerin de içerisinde bulunduğu “Avrasyalı Savaşçı-Atlı Göçebe” kültürüne ait bir İzmit buluntusunun, söz konusu kavimlerin bu coğrafyadaki varlıklarına işaret ettiğine dikkat çekmiştir¹⁵².

Benzer şekilde özellikle MÖ altıncı ve takip eden yüzyıllar içerisinde Asia Minor'e doğru yapılan ve Herodotos'tan öğrendiğimiz bazı saldırı ve göç hareketleri de oldukça dikkat çekicidirler. Buna göre ihtimalle MÖ 600-513 yılları arasında, Maediler ve Bithynialılar gibi Strymon Nehri civarını yurt edinen Paeonialılar, Perinthos'a (Marmara Ereğlisi) saldırmışlardır¹⁵³. Delev, Troialıların ataları olan Teukrialılar'ın soyundan geldiğini öğrendiğimiz Paonialıların Perinthos'a yaptıkları söz konusu saldırılarının¹⁵⁴, Bithynialıların Anadolu'ya olan zorunlu göçlerine dair bir argüman oluşturabileceğine değinmekte ve bu kurgu, Bosch'un; Apollonius Rhodius, Karyandalı Skylaks ve kolonizasyon hareketlerine dayanarak yaklaşık olarak MÖ 700-500 yılları arasında tarihlediği söz konusu göç hareketlerine dair önemli bir veri oluşturmaktadır¹⁵⁵. Ayrıca Paeonialıların MÖ 510 dolaylarında Darius'un emriyle, komutanı Megabysos tarafından Avrupa'dan Anadolu'ya getirilerek, MÖ 498 yılında Aristagoras'ın yardımlarıyla Strymon Nehri kenarındaki eski ülkelerine geri dönene kadar Phrygia'ya yerleştirildikleri de, yine Herodotos'a dayanarak dile getirilen önemli konular arasında yer almaktadır¹⁵⁶.

Ek olarak MÖ 492 yılındaki seferi sırasında Mardonius komutasındaki Pers ordusuna Makedonia'da saldırarak büyük kayıplar verdiren Bryglerin (Phryg-Briges?), Paeonialılar gibi Persler tarafından benzeri bir cezaya çarptırılarak Anadolu'ya göçe zorlandıkları hakkında herhangi veriden haberdar değiliz¹⁵⁷. Benzer şekilde ihtimalle Bryglerin ya da diğer pek çok Thrak kavminin, MÖ 480 yılında bu defa Kserkses'in Hellas'a yürüyen Pers güçlerine verdikleri destek dolayısıyla, Anadolu'da yeni bir yerleşim alanıyla ödüllendirilmiş olabilecekleri ve dolayısıyla Bithynlerin Anadolu'ya olan göçlerine argüman teşkil edebilecek herhangi veriyi de

¹⁵¹ Ruge v.d. 1897, s. 510.; Delev 2014, s. 339.; Arr., **Bithy. frg.**, 37.; Eust., **Dion.**, 322.

¹⁵² Şevket Dönmez, “Avrasyalı Savaşçı-Atlı Göçebeler'in Karadeniz Bölgesi'ndeki Varlıklarına Ait Yeni Kanıtlar”, **Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri: Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar - From the Black Sea to the Euphrates Knowledge Production: Studies Presented in Honour of Önder Bilgi**, Ed.: Aliye Öztan, Şevket Dönmez, Bilgin Yayınları, 2011, s. 129-130 ve Fig. 1.

¹⁵³ Delev 2005, s. 107-108.; Hdt., V.1.

¹⁵⁴ Hdt., V.1, Hdt., V.13, Hdt., VII.75, VII.20.

¹⁵⁵ Delev 2005, s. 107-108.; Delev 2014, s. 339-340.; Bosch 1946, s. 41.; Apoll. Rhod., **Argon.**, II.1-10, 170-180, 340-350.; Skyl., 92.

¹⁵⁶ Hdt., V.12-17., 98.; Delev 2005, s. 108-112.; Hdt., V.15, 17., “...Paonialılar... Perslere teslim oldu. Ve böylece Siriopaion, Paioplai halkları ve Prusias gölüne kadar uzanan bölgedeki bütün kabileler, yurtlarından koparıldılar ve Asya'ya götürüldüler.”; Delev 2005, s. 107-108; Bosch 1946, s. 39-40.; Justus Cobet, “The Organization of Time in the Histories”, **Brill's Companion to Herodotus**, Ed.: Egbert J. Bakker, Irene J. F. De Jong, Hans van Wees, Brill, Boston, 2002, s. 403-404.

¹⁵⁷ Delev 2005, s. 114-116.; Hdt., VI.45, VII.73.

dile getirememekteyiz¹⁵⁸. Bir başka deyişle antik literatür bağlamında MÖ 5. yüzyıl sonrasında bizzat Strymonialılar ya da Maedilerin, Maedobithynialılar ya da Bithynialılar şeklinde adlandırılmalarına neden olabilecek Anadolu yönlü nüfus hareketleri ya da mücadelelere katıldıkları ve/veya bunlardan etkilendikleri doğrulanmamaktadır¹⁵⁹. Ancak Thrak etnik unsurunun Kuzeybatı Anadolu'daki Bithynia Bölgesi ile yakından ilgilendiği yukarıda bahsedilen tarihler dışında diğer geç dönem örneklerle vurgulanabilir. MÖ 435'lerden itibaren Astakos kenti, Perikles öncülüğündeki Atinalılar ve bu süreçte Bithynlerin yöneticisi olan Doidales ve ardılları için önemli bir hedef olmuştur¹⁶⁰. MÖ 416 yılında Byzantion ve Kalkhedon güçlerine katılan Thrakların Bithynia üzerine büyük ve oldukça kötü sonuçlar doğuran bir saldırı düzenledikleri dile getirilmekte¹⁶¹, benzer şekilde Odryslar'ın, MÖ 399 yılında Derkylidas'ın Bithynia saldırılarına eşlik ettikleri çeşitli kaynak ve çalışmalara yansımış bulunmaktadır¹⁶².

Mitoloji, Coğrafya ve Alegori:

Tarihsel sürece yansımış göç hareketleri dışında Thrakia, Makedonia ile Bithynia arasında etnik, coğrafi ve kültürel anlamda farklı analogiler bulmak da mümkündür. Nitekim Bithynos (Βίθυνός), Bithys (Βίθυς), Bithyai (Βιθύαι) isimlerinde yankılanan ve bölgenin eponimi¹⁶³ olarak bilinen pek çok mitolojik figür ve özellikle coğrafik unsur dolayısıyla, bu bölgeler arasında ilişki kurulabilmektedir.

Örneğin bir görüşe göre Zeus ile Titanides Thrake'nin birlikteliğinden doğan oğul "Bithys", onların ilk kralıdır ve her iki ülke (Thrakia ve Bithynia) isimlerini söz konusu anne ve oğuldan almışlardır¹⁶⁴. Arrian'ın verilerine göre "Bithynos", bölgenin eponimi olarak erkek kardeşi Thynos ile birlikte Odryslar, Paphlagonlar ve Thrakların efsanevi kralı Phineus'a kadar uzanan bağlara sahiptir¹⁶⁵. Bir başka mitolojik köken Bithys/Bitis'i, Rhesus'un kızkardeşi ya da kızı Sete ile Ares'in soyuna bağlayarak, Thrakialı Bithynlerin eponimi yapar¹⁶⁶. Nitekim "Bithyai" halkının

¹⁵⁸ Peter Delev, "Tribes, Poleis and Imperial Aggression in the Lower Strymon Area in the 5th c. BC – The Evidence of Herodotus", **Thrace in the Graeco-Roman World: Proceedings of the 10th International Congress on Thracology, Komotini-Alexandroupolis, 18-23 October 2005**, Ed.: A. Iakovidou, Athen, National Hellenic Research Foundation, 2007, s. 114-117.; Hdt., VI.45, VII.73.

¹⁵⁹ Hdt., V.14.; Delev 2005, s. 107-112.

¹⁶⁰ Muzaffer Demir, "Perikles'in Karadeniz Seferi üzerine Bir Yorum", *Belleten*, 65/243, 2001, 529-540.; Arslan 2010, s. 19.; Bosch 1946, s. 51-52.

¹⁶¹ Arslan 2010, s. 106.

¹⁶² Ruge v.d. 1897, s. 515.; Oğuz Tekin, **Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12 – MS. 4. Yüzyıllar Arası)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 92.; Ksen., **Hell.**, III.2.2-3.

¹⁶³ Joseph Eddy Fontenrose, "Eponymoi", **The Oxford Classical Dictionary**, Ed.: N. G. L. Hammond, H. H. Scullard, Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 402.

¹⁶⁴ App., **Mithr.**, XII.1.; K. Tümpel, "Bithynos", **RE**, III/1, 1897^a, s. 542-543.

¹⁶⁵ Tümpel 1897^a, s. 542.; Arr., **Bithy. frg.**, 41.; Eust., **Dion.**, 793.; Asnu Bilban Yalçın, "Boğaziçi Topografyası 2005 Yılı Araştırmaları", **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 24/2, 2007, s. 298.

¹⁶⁶ K. Tümpel, "Bithys", **RE**, III/1, 1897^b, s. 543.; Step. Byz., **Ethnic.**, Bithyer.

Thrakia kökenli olduğu ve adlarını söz konusu Bithys'ten aldıkları söylenmektedir¹⁶⁷. Ayrıca Priamos'un müttefikleri arasında bulunan Thrakia Kralı Rhesus, Strymon Nehri ile bir Musa'nın oğlu olarak karşımıza çıkmakta¹⁶⁸, aynı zamanda Bithynia'nın kuzeybatısından Pontos Euksinos'a (Karadeniz) dökülen Rhebas/Rhibas (Riva) Çayı da onunla ilişkilendirilmektedir¹⁶⁹. Kimi antik metinlere göre Rhesus'un Bithynia ile olan bağlantıları Troia Savaşı öncesinde Kios (Gemlik) kentinde tanıştığı Arganthon'e kadar uzanır¹⁷⁰. Aynı şekilde bölgenin güneybatısındaki Odryses (Nilüfer) Çayı'nın, Byzantion yakınlarındaki Bithyas/Bithya Çayı'nın¹⁷¹, Bithynia ya da Bithynlerin uzak geçmişini, Thrakia ya da Makedonia'ya bağlayan alegorilerden konumuzla ilgili olanları oluşturduğu söylenebilir¹⁷².

Konuya bir başka açıdan yaklaşırsak, Doidalses (MÖ 435'ler) ile Nikomedes IV (MÖ 94-74) arasında sekiz adedi resmi kral olmak üzere toplam onbir Bithynia yöneticisinin ismini net olarak bilmekle beraber, Romalılardan önce kırkdokuz kral tarafından başarıyla yönetildiği söylenen Bithynia Krallığı hanedanları içerisinde¹⁷³, "Bithys" isimli bir hükümdarın var olup olmadığını kesin olarak ortaya koyamıyoruz. Ancak, Thrak ya da Thrako-Bithyn kökenli olan Bithys isminin söz konusu coğrafyada, özellikle aristokrat çevrelerde kullanıldığı bilinmektedir¹⁷⁴. Örneğin Perseus ile Roma arasındaki mücadelelerde (MÖ 167), önce Makedonia daha sonra Romalılara rehin düşen Bithys, Odrys kralı Kotys'in oğludur¹⁷⁵. Benzer şekilde bir başka Bithys, MÖ 239-229 yılları arasında Makedonia Kralı olan II. Demetrios'un generali olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷⁶. Aynı isimde bir başka kişi, MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenen bir yazıt dolayısıyla bir saray mensubu ve/veya bir general olduğu tartışılan ve Atina vatandandaşlığı verilen, Lysimakhia'dan Kleon'un oğlu şeklinde tespit edilmiştir¹⁷⁷. Bir diğer

¹⁶⁷ E. Oberhummer, "Bithyai", **RE**, III/1, 1897, s. 507.

¹⁶⁸ Pierre Grimal, **Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma**, Çev.: Sevgi Tamgüç, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 695-696.

¹⁶⁹ Sevin 2011, s. 34.; Friedrich Karl Dörner, "Rhesos", **KIP**, 4, Ed.: Konrad Ziegler, Walther Sontheimer, Stuttgart, Alfred Druckenmüller Verlag, 1972, s. 1395-1396.

¹⁷⁰ Parth., XXVI.1.; Dörner 1972, s. 1395.

¹⁷¹ App., **Mithr.**, XII.1.; Ruge v.d. 1897, s. 511.

¹⁷² Rose 1970, s. 920.; Sevin 2011, s. 33.; Hom., **Il.**, X.435-441, X.469-525.; App., **Mithr.**, XII.1.

¹⁷³ App., **Mithr.**, XII.2.

¹⁷⁴ Pınar Özlem Aytaçlar, "An Onomastic Survey of the Indigenous Population of North-Western Asia Minor", **Onomatologos: Studies in Greek Personal Names presented to Elaine Matthews**, Ed.: R. W. V. Catling, F. Marchand, M. Sasanow, Oxbow Books, Oxford, 2010, s. 525.

¹⁷⁵ Robert K. Sherck, **Rome and the Greek East to the Death of Augustus: Translated Documents of Greece and Rome**, 4, Ed.: E. Badian, Robert K. Sherck, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, s. 26-27.; J. Kaerst, "Bithys", **RE**, III/1, 1897, s. 543.; Liv., XL.42.; Polyb., XXX.17-18.; William Fishburn Donkin, "Bitis-Bithys", **Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology**, I, Ed.: William Smith, Taylor and Walton, London, 1844, s. 490.

¹⁷⁶ U. Wilcken, "Bithys", **RE**, III/1, 1897, s. 543.; Plut., Arat., XXXIV.1.; Lund 2002, s. 181.

¹⁷⁷ Stanley M. Burstein, "Bithys Son of Cleon from Lysimachia: A Reconsideration of the Date and Significance of IG II² 808", **California Studies in Classical Antiquity (CSCA-CalifStCIant)**, 12, 1979, s. 45-46.; Lund 2002, s. 101.; Ath., **Deip.**, VI.49., XIV.3.

Bithys'in, Mysia'da Antiokhos III Dönemi'nde önemli bir görevli olduğu, MÖ 209 yılına tarihlenen bir yazıt aracılığıyla saptanmıştır¹⁷⁸.

Bunlar dışında özellikle Asia Minor'ün kuzeybatısında kazandıkları kimlikleri konusunda Strimonalılar, Maediler ve/veya Maedi-Bithynialılar'dan ziyade, "Thrakia Bithynialıları", "Bithynia Thrakları" ya da "Bithynialı Thraklar" şeklinde adlandırılmaktadırlar¹⁷⁹. Zira bizzat "Bithyn" isminin bir etnik unsur olarak Avrupa'da da kullanıldığına dair oldukça ender bir referansı yalnızca Strabon'a borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz. Yazar kendi yaşadığı dönemi kastederek "...bugün bile Thrakia'da belirli insanların Bithynler olarak çağrıldıklarını" dile getirir¹⁸⁰.

Değerlendirme ve Sonuç:

Görüldüğü üzere Maediler ile Bithynler arasındaki temel ortak noktalar, coğrafi olarak Thrakia ve Makedonia, özellikle Strymon Nehri'nin yukarı vadileri ile Asia Minor'ün kuzeybatısında kalan topraklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Avrupa'da daha ziyade Thraklar, Maediler ve/veya Strymonialılar şeklinde anılmalarına karşın, tarihsel geleneğin bu kavmi Anadolu'da sıklıkla Bithynler olarak anmayı tercih ettiği, nedenini kestiremediğimiz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸¹. Yine Maidoi/Maedilerin özellikle Bosphopros'un doğusunda kazandıkları yeni kimliklerinin ne zaman ortaya çıktığı konusunda belirsizlik hakimdir. Hellenistik Dönem Anadolu'sunda siyasi güçleri arasında kurulan ittifaklar, göçler ve ardından iskân faaliyetleriyle biçimlendirilmiş büyük nüfus hareketlerinin MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde Galatlar dolayısıyla yakından tanıdığımız örnekleri mevcut olmasına rağmen¹⁸², söz konusu Thrak etnisitesinin Medobithyn ya da Bithyn kimliğine dönüşüm süreci hakkında yeterli veri bulunmadığı açıktır¹⁸³. Durum böyle olmakla birlikte Asia Minor ile bu kadar iç içe ve tarih boyunca onun ayrılmaz bir parçasını oluşturan Thrakialı göçebe kavimlerine bağlayabileceğimiz nüfus hareketlerinin, istilaların, spesifik olarak belirli bir tarihe bağlanamayacağı da ortadadır. Bu bakımdan göçebe, savaşçı, yağmacı, paralı asker karakterleriyle tanımlanan bu kültürlerin özellikle Bronz Çağı sonlarından itibaren kuzeybatı Anadolu ile yakından ilgilendikleri; Troia Savaşı öncesi ve sonrasına ait gelişmelerle ilgili önemli

¹⁷⁸ Özlem Aytaçlar 2010, s. 516.; Grüll, Tibor, "The Date and Circumstances of the Heliodoros Affair Considerations on the Seleucus IV Dossier From Maresha", *ActaClDebrec*, 46, 2010, s. 14.; Ma 1999, s. 287-292.; Engels, Johannes, "Macedonians and Greeks", *A Companion to Ancient Macedonia*, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 94.

¹⁷⁹ Skyl., 92.; Ksen., *Anab.*, VI.4.2.; Ksen., *Hell.*, I.3.1.; Thuk., IV.75.1-2.; Güney 2014, s. 409, 425.

¹⁸⁰ Strab., XII.III.3.

¹⁸¹ Ruge v.d. 1897, s. 507-539.; Sevin 2001, s. 29-41.; Danoff 1975, s. 400; Strobel 2003, s. 677-681.

¹⁸² Mehmet Ali Kaya, "Keltlerin Anadolu'ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve İlk On Yıl", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 13, (2012), s. 1-16.; Stephen Mitchell, *Anatolia Land Men and Gods in Asia Minor I: The Celts and the Impact of Roman Rule*, Clarendon Press, Oxford, 2001, s. 13-21.

¹⁸³ Deles 2014, s. 338.; Smith 1870, s. 243.; Von Bredow 2006, s. 113.

ipuçları barındıran ve söz konusu hareketlerin kronolojisi üzerine ortaya konan teorilere temel teşkil eden antik ve modern literatür aracılığıyla ortaya konmuştur¹⁸⁴. Ancak bu konuda Herodotos'un ima ettiği MÖ 6. yüzyılın ortaları ve biraz daha öncesi, Bithynlerin Anadolu ile tanışmalarında olduğu kadar Maidoi/Maedi'den, Maedobithynler kimliğine kavuşma sürecine en uygun tarihlerden biri olarak görünmektedir¹⁸⁵.

Bir diğer önemli konuyu, daha önce dile getirmeye çalıştığımız üzere Kuzeybatı Anadolu'da aniden ve oldukça kötü başlayan Makedon-Bithyn ilişkilerinin nedeni için, Thrakia'daki Maedi tarihinin önemli bazı argümanlar sunmakta olduğuna dair veriler oluşturmaktadır¹⁸⁶. Söz konusu ilişkilerin temelde Hellenistik Dönem'in karakteristik bir özelliği olan Makedon fetih politikalarından etkilendiği ve dolayısıyla durumun Thrakia ve Bithynia'da hakim kültürler tarafından farklı algılanamayacağı açıktır ancak, Büyük İskender'in MÖ 334 yılında Perslerin peşinde Hellespontos'tan geçişiyle birlikte, Avrupa'daki Makedon-Maidoi/Maedi mücadelesinin, Makedon-Bithynia çatışmaları şeklinde Anadolu'ya taşınmış olabileceği muhtemeldir¹⁸⁷. Zira Bithynler ile Makedonların Asia Minor'de bilinen ilk çatışmalarının hemen hemen aynı tarihlerde, MÖ 333-327 yıllarında Kalas ile Bas arasında bölge hakimiyeti üzerinde gerçekleştiği ve Thraklar lehine olan büyük bir zaferle neticelendiği bilinmektedir¹⁸⁸. MÖ 315'lerde bu defa Antigonos Monophthalmos ve Zipoites arasında özellikle Astakos ve Kalkhedon hakimiyeti dolayısıyla gerginleşen ilişkilerin bir antlaşmayla sonuçlanmakla birlikte, MÖ 301 yılındaki İpsos Savaşı'nın ardından bu defa Lysimakhos nedeniyle bozulduğunu söyleyebiliriz¹⁸⁹. Zira, Zipoites'in Lysimakhos'a karşı kazandığı en az üç adet büyük zaferin ardından, Bithynia Krallığı'nın resmen kuruluşu da, Makedonlara karşı uygulanan başarılı politikaların bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır¹⁹⁰. Diğer taraftan Büyük İskender'in Bithynia ile bizzat ilgilenmeyerek dikkatini Persler üzerine yoğunlaştırmış olması¹⁹¹, Bas Dönemi'nden itibaren Makedonlar karşısında kazanılan bir çok zaferde ve bölgenin onlar tarafından ele geçirilememişinde etkin rol oynamış faktörlerden biri olmalıdır¹⁹².

Aslında II. Philip'nin Maedi topraklarını oğlundan daha önceden fethetmiş olabileceği ve dolayısıyla bu Thrak unsurunun Avrupa'daki Makedon karşıtı politikalarını onun döneminden

¹⁸⁴ Hdt., I.28, V.1., V.12-17., 98, VI.45, 17, VII.20, VII.73, 75.; Delev 2005, s. 105-121.; Bosch 1946, s. 38-42.; Cramer 1971, s. 167-169.

¹⁸⁵ Bosch 1946, s. 41.; Delev 1005, s. 107-112.; Hdt., I.28, VII.75.

¹⁸⁶ Von Bredow 2006, s. 113.; Mihailov 1991, s. 601.

¹⁸⁷ Bosworth 1995, s. 21, 231, 245-246.; Sevin 2001, s. 16, 29-31.; Jones 1998, s. 5-20.

¹⁸⁸ Martin Schottky, "Bas", **BNP**, 2, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2003, s. 516.; Memnon, XX. 1-3.

¹⁸⁹ Lund 2002, s. 82, 105.

¹⁹⁰ Jones 1998, s. 150.

¹⁹¹ Arslan 2010, s. 203.; Bosworth 1995, s. 231, 245-246.

¹⁹² Cramer 1971, s. 169-171.; Cohen 1995, s. 60-62.; Jones 1998, s. 148-150.

itibaren uygulamaya başladıkları¹⁹³ fakat, durumun MÖ 340 yılında Büyük İskender'in isyanlarını bastırarak onları yerleşimlerinden sürmesiyle alevlendiği söylenebilir¹⁹⁴. Bu gelişmenin bir başka önemini, Anadolu'da en azından MaeodoBithyn olarak adlandırılmaya başlamalarına dair kronolojik bir veri oluşturabilme potansiyelinde yatmaktadır¹⁹⁵. Bu durumda eğer Bithynlerin Anadolu'ya yaptıkları göçe, MÖ 600-513 yılları arasında Paeonialıların Perinthos'a düzenledikleri sefer ya da herhangi başka bir gelişme neden olmuş ise¹⁹⁶, MaeodoBithyn kimliğinin ortaya çıkışını MÖ 340 yılında Büyük İskender tarafından sürgün edilmekle cezalandırmalarının tetiklemiş olabileceği ve hatta MaeodoBithyn olarak bu yeni kimliğin, Makedonlara karşı meydana getirilmiş bir ittifakın izlerini taşıyabileceği yeterli kanıt olmamakla birlikte düşünülebilir bir nitelik arz etmektedir¹⁹⁷.

Ayrıca Geç Klasik'ten Hellenistik Döneme doğru ilerleyen tarihsel süreçte, neredeyse tüm Ege Dünyasına yayılmaya başlayan Makedon egemenliğine karşı Avrupadan Maedi ve Asia Minor'den Bithynia güçlerinin olası ittifaklarını da doğrulayamamakla birlikte, II. Philip ile oğlu Büyük İskender'in genişleme ve Pers karşıtı politikaları dolayısıyla şekillenen bir dönemde konu edilen her iki Thrak unsurunun da onlara karşı aynı tepkileri göstermesi¹⁹⁸ ve durumun MÖ 2. yüzyıl içerisinde Makedon Krallığı'nın gözden kaybolmasıyla birlikte ortaya çıkan Roma egemenliğine karşı aynı şekilde gelişmiş olması¹⁹⁹, bu görüşleri güçlendiren bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁹³ Delev 2014, s. 123, 340.; Von Bredow 2006, s. 113.

¹⁹⁴ Danoff 1963, s. 896.; Sevin 2001, s. 17.; Cohen 1995, s. 82.; Müller 2010, s. 180.; Gilley-Worthington 2010, s. 189.; Plut., **Alex.**, IX.1.

¹⁹⁵ Strab., VII.III.2, VII.V.7, VII.V.12, VII.VII.4.; Step. Byz., **Ethnic.**, Μαίδοι.

¹⁹⁶ Delev 2005, s. 107-121.; Delev 2014, s. 62.; Bosch 1946, s. 39-40.

¹⁹⁷ Mihailov 1991, s. 601.; Worthington 2014, s. 97.; Jones 1998, s. 5-20, 337-380.; Delev 2005, s. 107-121.; Delev 2014, s. 123, 340.; Loukopoulou 2011, s. 467.; Magie 1950, s. 1109.

¹⁹⁸ Von Bredow 2006, s. 113.; Smith 1870, s. 243.; Jones 1998, s. 11-13.

¹⁹⁹ Walbank 1981, s. 14-27.; Fisher 2001, s. 28-50.; Iliev 2015, s. 129-142.; Kallet-Marx 1995, s. 38-40, 361-363.; Lozanov 2015, s. 75-90.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar ve Kısaltmalar:

- Amm. Marc., Ammianus Marcellinus, **Rerum Gestarum Libri**, III, Trans.: John C. Rolfe, Ed.: T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1986.
- Apoll. Rhod., **Argon.**,
Apollonius Rhodius, **The Argonautica**, Trans.: R. C. Seaton, Ed.: T. E. Page, W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, William Heinemann, New York, 1912.
- App., **Mithr.**, Appianus, **Rhomaika – Appian's Roman History - Mithridateios**, II, Trans.: Horace White, Ed.: T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1912.
- App., **Syr.**, Appianus, **Rhomaika – Appian's Roman History - Syriake**, II, Trans.: Horace White, Ed.: T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1912.
- App., **Illyr.**, Appianus, **Rhomaika – Appian's Roman History - Illyrike**, II, Trans.: Horace White, Ed.: T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1912.
- App., **Civ.**, Appianus, **Rhomaika – Appian's Roman History – The Civil Wars**, III, Trans.: Horace White, Ed.: E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1964.
- Arr., **Bithy. fr.**,
Arrianus, **Bithynika Fragments**, Ed.: K. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum (FHG), 3, Paris, Didot, 1849.
- Arr., **Bithy. fr.**,
Arrianus, **Bithynicorum Fragmenta - Flavii Arriani quae exstant omnia**, II, Ed.: A. G. Roos, G. Wirth, Teubner, Leipzig, 1968.
- Ath., **Deip.**, Athenaeus, **Deipnosophists – Banquet of the Learned of Athenaeus**, I-III, Trans.: C. D. Yonge, Ed.: Henry G. Bohn, London, 1854.
- Cass. Dio., Cassius Dio, **Rhomaika – Dio's Roman History**, I-III, VI, Trans.: Earnest Cary, Ed.: T. E. Page, W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1914.
- Cic. **Pis.**, Cicero, **In Pisonem – Against Lucius Calpurnius Piso**, Trans.: N. H. Watts, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1931.
- Curt., Quintus Curtius Rufus, **Historiarum Alexandri Magni Macedonis**, II, Trans.: J. C. Rolfe, Ed.: E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1946.
- Diod., Diodorus Siculus, **Bibliotheke Historike**, Trans.: Francis R. Walton, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Massachusetts, 1957.

- Eust., **Dion.**, Eustathius, **Commentarium in Dionysii Periegetae Orbis Descriptionem**, Ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores (GGM)*, II, F. Didot, Paris, 1861.
- Eutr., Eutropius, **Brevarium ab Urbe Condita-The Brevarium ab Urbe Condita of Eutropius**, Trans.: H. W. Bird, *Translated Texts for Historians 14*, Liverpool University Press, Liverpool, 1993.
- Flor., **Epit.**, Annii Florus, **Epitome of Roman History - L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri II**, Trans: E. S. Forster, Ed.: E. Capps, T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, *The Loeb Classical Library*, Harvard University Press, Cambridge, 1929.
- Hdt., Herodotos, **Herodot Tarihi**, Çev.: Müntekim Ökmen, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991.
- Hdt., Herodotus, **Herodotus**, III, Trans.: A. D. Godley, Ed.: E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, *The Loeb Classical Library*, William Heinemann, London, 1922.
- Hieron., **Chron.**, Hieronymus, **Hieronymus Chronicon**, VII/1, Ed.: R. Helm, Leipzig, 1913.
- Euseb., **Chron.**, Eusebius, **Chronicorum Libri Duo**, I-II, Ed.: A. Schoene, Berlin, 1875-1876.
- Hom., **Il.**, Homeros, **İlyada**, Çev.: Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, 1997.
- Jul. Obs., Julius Obsequences, **A Book of Prodigies After the 505th Year Rome - Ab Anno Urbis Conditae DV Prodigiorum Liber**, Trans.: Alfred Cary Schlesinger, *The Loeb Classical Library*, Harvard University Press, New York, 1959.
- Ksen., **Anab.**, Ksenophon, **Anabasis**, Trans.: Carleton L. Brownson, Ed.: E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, *The Loeb Classical Library*, William Heinemann, London, 1947.
- Ksen., **Hell.**, Ksenophon, **Xenophon Hellenica**, I, Trans.: Carleton L. Brownson, Ed.: E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, *The Loeb Classical Library*, William Heinemann, London, 1918.
- Licin., Granius Licinianus, **Grani Liciniani Histoiarum Reliquias**, Ed.: Karl August Friedrich Pertz, Berlin, 1857.
- Liv., Livius, **History of Rome - Ab Urbe Condita-From the Founding of the City**, 5, Trans.: George Baker, Harper&Brothers, New York, 1836.
- Liv., Livius, **Ab Urbe Condita-From the Founding of the City**, Trans.: Evan T. Sage-Frank Gardner Moore, Ed.: E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, *The Loeb Classical Library*, Harvard University Press, Massachusetts, 1938-1943.
- Liv., **Perioch.**, Livy; **Ab Urbe Condita Librorum Periochae**, Livy; Jane D. Chaplin, **Rome's Mediterranean Empire: Books Forty-one to Forty-five and the Periochae**, Oxford University Press, Oxford, 2007.

- Oros., **Hist.**, Paulus Orosius, **Historiarum Adversum Paganos Libri VII – Seven Books of History Against the Pagans**, Trans.: C. Zangemeister, A. C. Gerold Bib. Acad., Vindobonae, 1882.
- Parth., Parthenius, **Peri Arganthonos – The Story of Arganthonos**; Şurada: **Daphnis & Chloe by Longus, The Love and Romances of Parthenius**, Ed.: T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1916.
- Plin., **Nat.**, Plinius, **Naturalis Historia**, Eng. Trans.: H. Rackham, Harvard University Press, Ed.: T. E. Page, E. Capps v.d., LOEB Classical Library, London, 1961.
- Ptol., **Geo.:** Claudios Ptolemaios, **Claudii Ptolemaei Geographia Hyphegesis**, II, Ed.: K. Müller, Didot, Paris, 1883.
- Plut., **Aem.**, Plutarkhos, **Bio Paralleloi - Plutarch's Lives - Alexandros**, VI, Trans.: Bernadotte Perrin, Ed.: E. H. Warmington, T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1918.
- Plut., **Alex.**, Plutarkhos, **Bio Paralleloi - Plutarch's Lives - Alexandros**, VII, Trans.: Bernadotte Perrin, Ed.: E. H. Warmington, T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1967.
- Plut., **Sull.**, Plutarkhos, **Bio Paralleloi - Plutarch's Lives - Sulla**, VII, Trans.: Bernadotte Perrin, Ed.: E. Capps, T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1916.
- Plut., **Num.**, Plutarkhos, **Bio Paralleloi - Plutarch's Lives - Numa**, I, Trans.: Bernadotte Perrin, Ed.: T. E. Page, W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1914.
- Plut., **Crass.**, Plutarkhos, **Bio Paralleloi - Plutarch's Lives - Crassus**, III, Trans.: Bernadotte Perrin, Ed.: T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, William Heinemann, New York, 1932.
- Plut., **Arat.**, Plutarkhos, **Bio Paralleloi - Plutarch's Lives - Aratus**, XI, Trans.: Bernadotte Perrin, Ed.: E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1962.
- Plut., **Mor.**, Plutarkhos, **Moralia**, IV, Trans.: Frank Cole Babbitt, Ed.: E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, 1962.
- Polyb., Polybios, **Historiai-The Histories**, Trans.: W. R. Paton, Ed.: E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1979.
- Sall. **Hist.**, Sallustius, **Historiae**, Trans.: P. McGushin, II, Clarendon Press, Oxford, 1994.
- Skyl., Pseudo-Skylaks, **Periplous**, Çev.: Murat Arslan, "Pseudo-Skylaks: Periplous", **Mediterranean Journal of Humanities (MJH)**, 2/1, 2012, s. 239-257.

- Steph. Byz., **Ethnic**,
Stephanos Byzantios, **Stephani Byzantii Ethnicorum Quae Supersunt**, I, Ed.: A. Meineke, Berlin, 1849.
- Steph. Byz., **Ethnic**,
Stephanos Byzantios, **Stephani Byzantii Ethnica**, III, Ed.: Margarethe Billerbeck, Walter de Gruyter GmbH, Berlin, 2014.
- Strab.,
Strabo, **Strabonis Rerum Geographicum Libri XVII: Ad Optimorum Librorum Fidem Accuratae Editi**, II, Lipsiae Tavchnitii, 1829.
- Strab.,
Strabo, **The Geography of Strabo**, I-III, Trans.: H. C. Hamilton, W. Falconer, Ed.: Henry G. Bohn, London, 1854.
- Strab.,
Strabo, **Geography**, III, Trans.: Horace Leonard Jones, E. Capps, T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1924.
- Strab.,
Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, Çev.: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.
- Synkell.,
George Synkellos, **The Chronography of George Synkellos: A Byzantine Chronicle of Universal History from the Creation**, Trans.: William Adler, Paul Tuffin, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- Thuk.:
Thukydides, **History of the Peloponnesian War**, I-II, Trans.: C. F. Smith, I, Ed.: E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, L. A. Post, Harvard University Press, Massachusetts, 1956.

Modern Kaynaklar ve Kısaltmalar:

ActaClDebrec, *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*.

AJA, American Journal of Archaeology.

Archibald, Zofia H., "Thracians and Scythians", **The Cambridge Ancient History, The Fourth Century B.C.**, 6, Ed.: D. M. Lewis, John Boardman, Simon Hornblower, M. Ostwald, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 444-475.

Arslan, Murat, **Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Arslan, Murat, **İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klasik ve Hellenistik Dönemler**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Austin, Michel, **The Hellenistic World From Alexander to the Roman Conquest: A Selection of Ancient Sources in Translation**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Bilban Yalçın, Asnu, "Boğaziçi Topografyası 2005 Yılı Araştırmaları", **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 24/2, 2007, s. 297-310.

BNP, *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*.

Bosch, Clemens E., “Bithynia Tetkikleri”, **Bellekten**, 10/37, 1946, s. 29-53.

Bosworth, A. B., **Conquest and Empire The Reign of Alexander the Great**, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Bosworth, A. B., “Alexander the Great Part 2: Greece and the Conquered Territories”, **The Cambridge Ancient History, The Fourth Century B.C.**, 6, Ed.: D. M. Lewis, John Boardman, Simon Hornblower, M. Ostwald, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 846-875.

Bounegru, Octavian, “Black Sea Area in the Trade System of the Roman Empire”, **Euxeinos**, 14, 2014, s. 8-16.

Brennan, T. Correy, **The Praetorship in the Roman Republic I-II**, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Broughton, T. Robert S., **The Magistrates of the Roman Republic 509-100 B.C.**, I, American Philological Association, New York, 1951.

Broughton, T. Robert S., **The Magistrates of the Roman Republic 99-31 B.C.**, II, American Philological Association, New York, 1952.

Burstein, Stanley M., **The Hellenistic Age From the Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII**, Translated Documents of Greece&Rome 3, Ed.: Robert K. Sherck, Stanley M. Burstein, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

Burstein, Stanley M., “Bithys Son of Cleon from Lysimachia: A Reconsideration of the Date and Significance of IG II² 808”, **California Studies in Classical Antiquity (CSCA-CalifStClAnt)**, 12, 1979, s. 39-50.

Chamoux, François, **Hellenistic Civilization**, Trans.: Michel Roussel, Margaret Roussel, Blackwell Pub., Oxford, 2002.

Chanotis, Angelos, **War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History**, Blackwell Pub., Malden, 2005.

Chaplin, Jane D., **Rome's Mediterranean Empire: Books Forty-one to Forty-five and the Periochae**, Oxford University Press, Oxford, 2007.

Cobet, Justus, “The Organization of Time in the Histories”, **Brill's Companion to Herodotus**, Ed.: Egbert J. Bakker, Irene J. F. De Jong, Hans van Wees, Brill, Boston, 2002, s. 387-412.

Cohen, Getzel, **The Hellenistic Settlements in Europe the Islands and Asia Minor**, University of California Press, Los Angeles, 1995.

Cramer, J. A., **A Geographical and Historical Description of Asia Minor I**, A. M. Hakkert, Amsterdam, 1971.

Danoff, Christo M., “Maidoi”, **Der Kleine Pauly Lexikon der Antike auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (KIP)**, 3, Ed.: Konrat Ziegler, Walther Sontheimer, Alfred Druckenmüller, Stuttgart, 1963, s. 896-897.

Danoff, Christo M.: “Strymon”, **Der Kleine Pauly Lexikon der Antike auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (KIP)**, 5, Ed.: Konrad Ziegler, Walther Sontheimer, Stuttgart, Alfred Druckenmüller Verlag, 1975, s. 400.

Delev, Peter, “Stratifying Herodotus: Local Tribes Between the Lower Axios And the Nestos”, **Thracia**, 16, 2005, s. 105-121.

Delev, Peter, “Tribes, Poleis and Imperial Aggression in the Lower Strymon Area in the 5th c. BC – The Evidence of Herodotus”, **Thrace in the Graeco-Roman World: Proceedings of the 10th International Congress on Thracology, Komotini-Alexandroupolis, 18-23 October 2005**, Ed.: A. Iakovidou, Athen, National Hellenic Research Foundation, 2007, s. 110-119.

Delev, Peter, “A Roman General on the Danube: L. Scipio and his War on the Scordisci”, **Actes Du Symposium International Le Livre, La Roumanie, L'Europe, 20-23 Septembre 2011**, III, Ed.: Florin Rotaru, Biblioteca Bucureștilor, Bucarest, 2012, s. 431-444.

Delev, Peter, **История На Племената В Югозападна Тракия През Първото Хилядолетие Пр. Хр. – A History of the Tribes of South-Western Thrace in the First Millenium B.C.**, St. Kilment Ohridski University Publishing House, Sofia, 2014.

Delev, Peter, “From Koroupedion to the Beginning of the Third Mithridatic War (281-73 BCE)”, **A Companion to Ancient Thrace**, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley-Blackwell, Malden, 2015, s. 59-74.

Demir, Muzaffer, “Perikles'in Karadeniz Seferi üzerine Bir Yorum”, **Belleten**, 65/243, 2001, 529-540.

Donkin, William Fishburn, “Bitis-Bithys”, **Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology**, I, Ed.: William Smith, Taylor and Walton, London, 1844, s. 490.

Dönmez, Şevket, “Avrasyalı Savaşçı-Atlı Göçebeler'in Karadeniz Bölgesi'ndeki Varlıklarına Ait Yeni Kanıtlar”, **Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri: Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar - From the Black Sea to the Euphrates Knowledge Production: Studies Presented in Honour of Önder Bilgi**, Ed.: Aliye Öztan, Şevket Dönmez, Bilgin Yayınları, 2011, s. 129-146.

Dörner, Friedrich Karl, “Rhesos”, **Der Kleine Pauly Lexikon der Antike auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (KIP)**, 4, Ed.: Konrad Ziegler, Walther Sontheimer, Stuttgart, Alfred Druckenmüller Verlag, 1972, s. 1395-1396.

Ellis, J. R., “Macedonian Hegemony Created”, **The Cambridge Ancient History, The Fourth Century B.C.**, 6, Ed.: D. M. Lewis, John Boardman, Simon Hornblower, M. Ostwald, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 760-790.

Emilov, Julij, “Celts”, **A Companion to Ancient Thrace**, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley-Blackwell, Malden, 2015, s. 366-381.

Engels, Johannes, “Macedonians and Greeks”, **A Companion to Ancient Macedonia**, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 81-98.

Errington, Robert Malcolm, “Macedonia, Macedones”, **Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World (BNP)**, 8, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Brill, Boston, 2006, s. 57-70.

Errington, Robert Malcolm, **A History of the Hellenistic World 323-30 BC.**, Blackwell Pub., Oxford, 2008.

FHG, Fragmenta Historicorum Graecorum.

Fields, Nic, **Spartacus and the Slave War 73-71 BC: A Gladiator Rebels Against Rome**, Osprey Pub., Oxford, 2009.

Fisher, Greg, “The Road to Pydna: Philip, Perseus and the Romans 191-171”, **Hirundo: The McGill Journal of Classical Studies**, I, 2001, s. 28-50.

Fontenrose, Joseph Eddy, “Eponymoi”, **The Oxford Classical Dictionary**, Ed.: N. G. L. Hammond, H. H. Scullard, Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 402.

Fronza, Michael P., **Between Rome and Carthage Southern Italy During the Second Punic War**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

GGM, Geographi Graeci Minores.

Gilley, Dawn L.; Ian Worthington, “Alexander the Great Macedonia and Asia”, **A Companion to Ancient Macedonia**, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 186-207.

Güney, Hale, “Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler”, **Bellekten**, 282, 78/282, 2014, s. 407-435.

GRBS, Greek Roman and Byzantine Studies.

Grimal, Pierre, **Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma**, Çev.: Sevgi Tamgüç, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Gruen, Erich S., “The Supposed Alliance Between Rome and Philip V of Macedon”, **California Studies in Classical Antiquity**, 6, 1973, s. 123-136.

Gruen, Erich S., “The Last Years of V. Philip”, **Greek Roman and Byzantine Studies (GRBS)**, 15, 1974, s. 221-246.

Grüll, Tibor, “The Date and Circumstances of the Heliodoros Affair Considerations on the Seleucus IV Dossier From Maresha”, **Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis (ActaClDebrec)**, 46, 2010, s. 9-19.

Jablonka, Peter; Charles Brian Rose, “Forum Response: Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb”, **American Journal of Archaeology (AJA)**, 108, 2004, s. 615-630.

Jones, A. H. M., **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford, Clarendon Press, 1998.

Hammond, N. G. L., **A History of Macedonia**, I, Oxford University Press, Oxford, 1972.

Harris, William V., **War and Imperialism in Republican Roma 327-70 B.C.**, Clarendon Press, Oxford, 1985.

Iliev, Jordan, "The Roman Conquest of Thrace (188 B.C. – 45 A.D.)", **Aristonothos: Scritti per il Mediterraneo Antico**, 9, 2015, s. 129-142.

Kaerst, J., "Bithys", **Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)**, III/1, 1897, s. 543.

Kallet-Marx, Robert Morstein, **Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.**, University of California Press, Berkeley, 1995.

Kaya, Mehmet Ali, "Keltlerin Anadolu'ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve İlk On Yıl", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, 13, 2012, s. 1-16.

Keaveney, Arthur, **Sulla: The Last Republican**, Routledge, New York, 2005.

KIP, Der Kleine Pauly Lexikon der Antike Auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädi Der Classischen Altertumswissenschaft.

Korfmann, Manfred, "Was There a Trojan War?", **Archaeology Online**, 57/3, 2004, s. 1-3.

Last, Hugh, "The Wars of the Age of Marius", **The Cambridge Ancient History, The Roman Republic 133-44 BC.**, 9, Ed.: J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, Cambridge University Press, Cambridge, 1932, s. 102-157.

Last, Hugh; R. Gardner, "The Breakdown of the Sullan System and the Rise of Pompey", **The Cambridge Ancient History, The Roman Republic 133-44 BC.**, 9, Ed.: S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Chaelesworth, Cambridge University Press, Cambridge, 1932, s. 313-349.

Lenk, B., "Maidoi", **Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)**, XIV/1, Ed.: Georg Wissowa, J. B. Metzlersche Buchhandlung, Stuttgart, 1928, s. 541.

Loukopoulou, L. D., "Macedonia in Thrace", **Brill's Companion to Ancient Macedon, Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC-300 AD**, Ed.: Robin J. Lane Fox, Brill, Boston, 2011, s. 467-476.

Lozanov, Ivaylo, "Roman Thrace", **A Companion to Ancient Thrace**, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley-Blackwell, Malden, 2015, s. 75-90.

Lund, Helen S., **Lysimachus A Study in Early Hellenistic Kingship**, Routledge, London, 2002.

Ma, John, **Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor**, Oxford University Press, Oxford, 1999.

Magie, David, **Roman Rule in Asia Minor**, Princeton University Press, Princeton, 1950.

Markov, Vassil, "A Newly Discovered Megalithic Sanctuary of the Struma River", **Megalithic Culture in Ancient Thrace**, Ed.: Vassil Markov, Alexey Stoev, Angel Yankov, Neofit Rilski University Press, Blagoevgrad 2015, s. 31-38.

Marshall, B. A., **Crassus: A Political Biography**, Adolf M. Hakkert Pub., Amsterdam, 1976.

Mihailov, G., "Thrace Before the Persian Entry into Europe", **The Cambridge Ancient History, The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C.**, 3/2, Ed.: J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger, C. B. F. Walker, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 591-618.

Mitchell, Stephen, **Anatolia Land Men and Gods in Asia Minor I: The Celts and the Impact of Roman Rule**, Clarendon Press, Oxford, 2001.

MJH, Mediterranean Journal of Humanities

Müller, Sabine, "II. Philip", **A Companion to Ancient Macedonia**, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 166-185.

Oberhummer, E., "Bithyai", **Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)**, III/1, 1897, s. 507.

Özlem Aytaçlar, Pınar, "An Onomastic Survey of the Indigenous Population of North-Western Asia Minor", **Onomatologos: Studies in Greek Personal Names presented to Elaine Matthews**, Ed.: R. W. V. Catling, F. Marchand, M. Sasanow, Oxbow Books, Oxford, 2010, s. 506-529.

Özsait, Mehmet, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, 2, Görsel Yayınlar, İstanbul, 2000, s. 334-378.

Papazoglou, Fanoula, **The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians**, Hakkert, Amsterdam, 1978.

Petkovic, Zarko, "Sulla and the Liburnian Campaign of Cinna", **Aevum**, 82/1, 2008, s. 119-125.

RE, Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft.

Rose, H. J., "Rhesus", **The Oxford Classical Dictionary**, Ed.: N. G. L. Hammond, H. H. Scullard, Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 920.

Rose, Charles Brian, "Troy and the Historical Imagination", **The Classical World**, 91/5, 1998, s. 405-413.

Rostovtzeff, M.; H. A. Ormerod, "Pontus and It's Neighbours: The First Mithridatic War", **The Cambridge Ancient History, The Roman Republic 133-44 BC.**, 9, Ed.: J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock, Cambridge University Press, Cambridge, 1932, s. 211-259.

Rostovtzeff, M., **The Social and Economic History of the Hellenistic World**, I-III, Clarendon Press, Oxford, 1941.

Ruge, Walther; Eduard Meyer; Karl George Brandis, "Bithynia", **Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)**, III/1, Ed.: Georg Wissowa, J. B. Metzlersche Buchhandlung, Stuttgart, 1897, s. 507-539.

Schottky, Martin, “Bas”, **Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World (BNP)**, 2, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2003, s. 516.

Seager, Robin, “The Rise of Pompey”, **The Cambridge Ancient History, The Last Age of the Roman Republic 146-43 BC.**, 9, Ed.: J. A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 208-228.

Sevin, Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

Shaw, Brent D., **Spartacus and the Slave Wars: A Brief History with Documents**, Bedford/St Martin's Press, Boston, 2001.

Sherk, Robert K., **Roman Documents from the Greek East: Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus**, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1969.

Sherk, Robert K., **Rome and the Greek East to the Death of Augustus: Translated Documents of Greece and Rome**, 4, Ed.: E. Badian, Robert K. Sherk, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

Smith, Philip, “Maedi”, **Dictionary of Greek and Roman Geography**, II, Ed.: William Smith, Little brown and Company, Boston, 1870, s. 243.

Strauch, Daniel, “Lysimachia”, **Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World (BNP)**, 8, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2006, s. 37-38.

Strobel, Karl, “Bithynia”, **Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World (BNP)**, 2, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2003, s. 677-681.

Strobel, Karl, “Prusias I”, **Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World (BNP)**, 12, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Boston, Brill, 2008, s. 92-93.

Syll³, *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, 3, Ed.: W. Dittenberger, Leipzig, 1917.

Tekin, Oğuz, **Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12 – MS. 4. Yüzyıllar Arası)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Tekin, Oğuz, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Tümpel K., “Bithynos”, **Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)**, III/1, 1897^a, s. 542-543.

Tümpel, K., “Bithys”, **Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)**, III/1, 1897^b, s. 543.

Vanacker, Wouter, “Indigenous Insurgence in the Central Balkan During the Principate”, **Macedonian Historical Review**, 3, 2012, s. 15-39.

Von Bredow, Iris, “Maedi”, **Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World (BNP)**, 8, Ed.: Hubert Cancik, Helmuth Schneider, Brill, Boston, 2006, s. 113.

Vanderspoel, John, “Provincia Macedonia”, **A Companion to Ancient Macedonia**, Ed.: Joseph Roisman, Ian Worthington, Wiley-Blackwell Pub., Oxford, 2010, s. 251-275.

Walbank, Frank W., **V. Philip of Macedon**, Cambridge University Press, Cambridge, 1940.

Walbank, Frank W., **A Historical Commentary on Polybius**, III, Clarendon Press, Oxford, 1979.

Walbank, Frank W., “Prelude to Spartacus: The Romans in Southern Thrace 150-70 BC.”, **Spartacus: Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 A.**, Ed.: C. Danov, A. Fol, Éditions de l'Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1981, s. 14–27.

Walbank, Frank W., **Polybius, Rome and the Hellenistic World: Essays and Reflections**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Webber, Christopher, **The Thracians 700 BC-AD 46**, Osprey Pub., Oxford, 2001.

Worthington, Ian, **By The Spear: II. Philip, Alexander the Great, and the Rise and Fall of the Macedonian Empire**, Oxford University Press, Oxford, 2014.

Vassileva, Maya, “Persia”, **A Companion to Ancient Thrace**, Ed.: Julia Valeva, Emil Nankov, Denver Graninger, Wiley & Blackwell, Chichester, 2015, s. 320-336.

Wilcken, U., “Bithys”, **Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)**, III/1, 1897, s. 543.

Ziegler, Konrat, “Die Herkunft von Spartacus”, **Hermes**, 83, 1955, s. 248–250.

RUS MODERNLEŞMESİNDE BATI KARŞITLIĞININ TARİHSEL TEMELLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ümmet ERKAN*

Özet: Türkiye'nin kuzey komşusu olan Rusya ile ilişkileri yaklaşık 6 asırlık bir geçmişe dayanmaktadır. Özellikle 18. Yüzyılda Petro reform programı ile birlikte Avrasya bölgesinde önemli bir güç haline gelen Rusya ile Osmanlı Devleti; Balkanlar, Kafkasya, Türkistan bölgeleri başta olmak üzere sürekli rekabet halinde olmuştur. Geleneksel olarak sıcak denizlere inme siyasetini, bugün Akdeniz üzerinde elde ettiği askeri üslerle güçlendiren Rusya, Türkiye'nin kuzey komşusu olduğu kadar bugün güneyde de hesap edilmesi gereken bir stratejik güç konumuna gelmiştir.

Rusya'nın modernleşme deneyimi, Osmanlı-Türk modernleşme deneyimi ile oldukça benzer bir süreç izlemiştir. Her iki ülke de modernleşme yoluyla bölgede güçlü bir stratejik pozisyon elde etmek, varlığını garanti altına almak istemiştir. Avrupa'da doğal ve kendi iç dinamikleri ile gelişen modernleşme, Rusya'da aydın bürokrat bir elit tarafından tepeden inme bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Modernleşmenin halk katında yeterli desteği bulamaması da duygusal tonu yüksek, modernleşme karşıtı bazı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu makalede 18. ve 19. Yüzyılda Rusya'nın modernleşme sürecinin temel özellikleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Modernleşmeyi destekleyen ve ona karşı çıkan siyasal düşünceler, Batı'ya karşı gösterilen farklı tepkiler analiz edilecektir. Makalede, Rusya'daki Batı karşıtlığı ve onu besleyen reformların dönüştürücü ve refleksif etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Modernleşme, Rus Modernleşmesi, Pan Slavizm.

HISTORICAL BASIS OF THE WESTERN OPPOSITION IN RUSSIAN MODERNIZATION

Abstract: Turkey relationship with its northern neighbour Russia has six centuries background. Russia, which became an important force in the Eurasia region with the Petro reform program, was in competition with Ottoman Empire in The Balkans, the Caucasus, and the Turkestan regions in the 18th century. Russia, which strengthened its traditional policy of of Accession to the Warm Sea with the obtained military power in the Mediterranean, has become a strategic force so it has to be counted in the south as well as north.

Russia's modernization experience followed a very similar process with the experience of Ottoman-Turkish modernization. In both countries, it has been sought to achieve a strong strategic position, and guaranteeing their own existence in the region has been aimed. The modernization developed with its natural and internal dynamics in Europe, but it was accomplished sudden and unexpected way in Russia by an intellectual bureaucratic elite. The fact that the modernization did not find sufficient support on the public level also led to the emergence of some ideas against modernization with high emotional tone.

In this article, the basic characteristics of the modernization process of Russia in the 18th and 19th centuries will be tried to be analysed. The different responses to the political thought, the West, which support and oppose modernization will be analyzed. In essence, the anti-Westernism in Russia and the transformative and reflexive effects of the reforms that nurture it will be discussed.

Keywords: Russia, Modernization, Russian Modernization, Pan Slavism.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

1. GİRİŞ

Rusya, Türkiye'nin kuzey komşusu olanın ötesinde, modernleşme bağlamında Türkiye ile benzer tarihsel deneyimleri yaşamış bir ülkedir. Her iki ülke de kurulduktan sonra hızlı bir biçimde sınırlarını genişletmiştir. Osmanlı Devleti, Avrupa ve Ortadoğu yönünde hızlı bir ilerleme gösterirken Rusya, Avrasya bozkırlarından, Sibiryaya, Doğu Avrupa ve Türkistan'a doğru bir genişleme siyaseti izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında yaşayan Bulgar, Sırp, Leh, Hırvat gibi azınlıklar Slav asıllı iken, özellikle 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkistan, Kafkasya üzerinde denetim sağlayan Rusya, Türk asıllı Müslüman toplumlara egemenliği altına almıştır. Bu iki ülke; hem yönetimi altındaki Slav/Türk nüfus hem de ortak yayılma sahaları yüzünden sık sık karşı karşıya gelmiştir.

Ruslar, Bizans'ın telkinleri ile Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Doğu Hıristiyanlığı olarak anılan Ortodoks mezhebi birçok yönden Katolik mezhebinden ayrılmaktadır. Rusya, Altın Ordu Devleti'nin yıkılması ile bölgede güçlenmeye başlamıştır. Rusya'nın siyasi birliğini sağlayan Korkunç İvan (1633-1654), Rus Devleti'nin de temellerini atmıştır. Rusya'yı "Büyük Rusya" haline getirmeyi amaçlayan I. Petro, uygulamış olduğu reform programları ile ülkesini Batı'ya açmıştır. Petro, St. Petersburg şehrini Batı'ya açılan bir pencere olarak kurdu muştur. Avrupa'nın en yakın sınırına -Fin körfezi kıyısına- kurdu muştur bu şehir - Rus modernleşmesinin sembollerinden biri olmuştur. Petro'nun takip ettiği reformlara karşı muhafazakâr ve milliyetçi bazı tepkiler olmuştur. Bu tepkiler özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Slavofil -sonraları Panslavizm- biçiminde görülmüştür. Avrupa'yı kurtaracak olanın bir Slav aşısı olduğu, Avrupa'nın manen tükendiği romantik Rus milliyetçisi aydınlar tarafından güçlü bir biçimde dile getirilmiştir. (Koyre 1994: 115.)

Rusya ve Osmanlı Devleti her ne kadar rakip iki devletse de modernleşme deneyimleri ortak bazı sorun ve sonuçlara yol açmıştır. Bu sonuçların en önemlisi toplumda başlayan bölünmedir. Toplumda ve özellikle aydınlar arasında Batıcı ve muhafazakâr-milliyetçi olmak üzere iki temel düşünce biçimi ortaya çıkmıştır. Bu çatışma sosyal hayata da yansımış, Batı karşıtlığı bugün bile Rusya ve Türkiye'nin geçmişten gelen tepkilerini etkilemiştir.

Rusya'daki reform programlarının halka yeterince anlatılmadan tepeden inme bir seyir izlemesi, reformların zamana bırakılmadan hızlı bir biçimde sonuca ulaştırılmaya çalışılması ve en önemlisi bu reformların sosyal bünyeye uyumlu bir sentezinin yapılamaması Rusya'da modernleşmeye karşı reaksiyonlara yol açmıştır. Reformların devlet eliyle, buyurgan bir biçimde uygulanması da yeniliklerin bir ihtiyaç olduğu durumlarda bile romantik-muhafazakâr tepkilerin güçlenmesine neden olmuştur.

Batı'da Türklere karşı var olan şarkiyatçı önyargılar Rusya'yı da kapsamıştır.¹ (Lamartine 1991: 33) Rusya'nın Batı'nın ötekisi olmasında iki önemli gerekçe öne çıkmıştır. Birincisi, Rusya'nın Hıristiyanlığın Doğulu biçimi olan Ortodoksluğu tercih etmiş, ikincisi ise Asyatik bir toplum olmasıdır. Asyatik toplumlarla ilgili "despotizm," "geri kalmışlık", "demokratik düşünceler uygunsuzluk" gibi pek çok önyargı devreye girmiştir. (Marks 1992: 101-126.)

Bu makalede 18 ve 19. Yüzyıl Rus modernleşmesi ve ortaya çıkan farklı fikir hareketlerinin analizi yapılmaya çalışılacaktır. Makale 18 ve 19. Yüzyıla sınırlı tutulmuştur. 20. Yüzyılda ortaya çıkan gelişmelerin daha geniş bağlamda ele alınması gerektiği için çalışma bu dönemlerle sınırlandırılmıştır. Bu çalışma tarihsel sosyolojiye yönelik katkı sunmayı amaçlayan bir çalışmadır.

2. MODERNLEŞME NEDİR?

Modern kelimesi, Latince "modernus"dan gelmektedir. Modernus ise Latince "Modo" dan türetilmiştir. Kelimenin anlamı "hemen şimdi" demektir. M.S. V. Yüzyılda Hıristiyanlığın Roma tarafından resmi dini olarak kabul edildiğinde, yeni durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kavramı ilk defa kullanan Aziz Augustinos'tur. "Tanrı Devleti" kitabını da yazan ve büyük ölçüde Hıristiyanlıkla Roma felsefesini birleştiren Augustinos, kendilerini pagan dönemden ayırmak için bu kavramı kullanmıştır. Eskiden farklı olana modern denilmiştir. Temelde, bir zaman kavramı olan "modernus" köken olarak, eskiye ve antikiteye karşı ortaya atılmıştır. Bu kavramın uzun bir aradan sonra tekrar tedavüle girişi 16. Yüzyılda olmuştur. 1585 yılında "modern", 1588'de "modernist", 1627'de "modernite" (modernity),1770 yılında da "modernleşme" (modernization) kavramı kullanılmıştır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında "modernism", "modernness", "modernizer" ve "modernize" gibi kavramlarla karşılaşılmaktadır. (Fendoğlu 2002: 145-155.)

Modernliğin ne olduğu ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Abel Jeanniere'e göre modern, yeninin eş anlamlısı olarak kullanılır. "İster olumlu, isterse olumsuz değerlendirsinler, gündelik yaşamda ve kültürde moda'ya uygun tutumlara modern denir." (Jeanniere 1994: 15.) Modernite "teknik ilerleme" ve bunun emek dünyası ve endüstride meydana getirdiği büyük altüst oluşları ifade eder. Modernite kimileri için tersine çevrilemez bir durumdur. Berman'a göre geleneksel toplumların karşıtıdır; ıslahat, yenilik ve dinamizmle karakterize edilir. (Best ve Kellner 2011: 15.) Giddens'e göre modernlik; "on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse

¹ Büyük Fransız romancı ve gezgini Lamartine Ruslarla ilgili şu tespitleri yapar: "...Ruslara barbar demek istemiyorum. Onlar da Batı milletleri kadar uygarlaşmış ve ilerlemişlerdir... Ruslar, bozkırların ve çöllerin içinden gelen köklü bir millettir. Yalnız, Rus uygarlığı ile Fransız uygarlığı arasında önemli bir fark vardır. Rus uygarlığının kaynağı boyun eğme, Fransız uygarlığının kaynağı ise düşüncedir. Ruslar bir efendi, Fransızlar ise yasa isterler. Onlar köleliğe soyluluk kazandırır ve önderlerinin kişiliğinden en uç noktaya ulaşmasını sağlarlar... Rus uygarlığı, tutsaklık gibi sessiz dururken, Fransızların ki sürekli düşünür, konuşur, yazar... Onlar geçmişe, bizler ise geleceğe bakarız..."

bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerini ifade eder.” (Giddens 1994: 9.) Bu yaklaşım modernliği belirli bir zaman ve coğrafi çıkış noktası ile ilişkilendirir. Ama onun temel karakteristiğini görmezden gelir. Giddens geleneksel toplumdan modern topluma geçişle ilgili süreksizliklerden söz etmiştir. Ona göre bu dönüşüm o kadar büyük sonuçlara yol açmıştır ki, bu bizi geleneksel ile modern arasında bir mutlak kopuş olduğu sonucuna götürmüştür. Ona göre modern toplumu geleneksel toplumdan ayıran süreksizlikler; değişimin hızı, değişimin alanı, modern kurumların doğası ve kentlerin yapısındaki farklılıklar şeklinde ele alınabilir. Değişim çok hızlı, küresel bir düzlemde, üretimin yapısında meydana gelen değişimler ve kentlerin var oluşundaki farklılıklarla açıklanabilir.

Modernliği tanımlayan bir diğer isim olan Kahraman’a göre modernlik; bireylerin her tür aşkın otoriteyi reddederek kendi iradelerini egemen kılan ve kişisel özgürlüklerle diğer insanların birbirini zenginleştirdiği bir dünya hayalidir. Bunu da pozitivizm ve laiklikle yapar. Pozitivizmle doğaya egemen olur, laiklikle üstün bir otoriteyi reddeder. Ona göre postmodernlik, modernizmde içkin bulunan bu iki öğeye yönelik bir eleştiridir. (Kahraman 2010:46-47.)

Kahraman modernleşmenin üç temel ayağa dayandığını söyler. Birincisi zamanın kendi başına bir anlam ve değer kazanması ve ilerleme fikrinin belirleyici bir unsur olmasıdır. Modernin geçmiş ve gelecek eksenli bir zaman anlayışı gelişme ve ilerlemenin bu ekseninde ortaya çıkacağını gösterir. Evrimci bir anlayışla hareket eden bu anlayış geleceğe doğru gidişin hep daha iyiye yönelik olduğunu apriori olarak kabul eder. Bu da modernleşmeyi bir ideoloji haline getirir. Modernleşme toplumun, evrensel yasalara bağlı bir biçimde “birbirini izleyen ve sonrakinin öncekine oranla daha üstün olduğu aşamalı bir evrimi niteliği taşımakta ve temelinde bir ilerleme fikri barındırmaktadır.

İkinci özelliği ise Batı modernitesinin modelsiz oluşudur. Batı modernliği sadece Batı’da görülen, kendine özgü bir gerçeklik ve gelişmedir. Öteki toplumlar ancak Batı tarafından modernleştirilebilir. Bu da Batı’ya ötekiler üzerinde bir denetim ve kontrol gücü kazandırmaktadır. Üçüncü önemli unsur da Batı modernleşmesinin bir doğal süreç içerisinde gelişmesidir. Bir önceki dönem sonrakini de hazırlamıştır. Bu uzun bir birikim ve doğal bir evrime dayanmıştır.

Modernleşme denildiğinde akla gelen temel kavramlar; ilerleme, akılcılık, modern bürokrasi, bilimsel düşünce, kentleşme, sanayileşme, üretim artışı, uzmanlaşmaya dayalı işbölümü, ulus devlet, demokrasi ve insan hakları düşüncesinin gelişmesi, bireycilik sayılabilir. Modernlik temelde Avrupa’da ortaya çıkan ve oradan dünyaya yayılan belirli bir sistematığı ve gelişim çizgisini yansıtmaktadır. Batı dışı toplumlarda modernleşme bir devlet projesi olarak yöneticilerin halka dayattığı bir biçim izlemiştir. Kendi tarihsel deneyimlerine dayanmayan ve dışarıdan empoze edilen bir toplum mühendisliği ile işletilmeye çalışılan modernleşme, Batı dışı

toplumlarda moderne karşı duygusal tonu yüksek, muhafazakâr ve milliyetçi reaksiyonlara neden olmuştur. Batı dışı toplumların kendi toplumsal ihtiyaçlarına ve kendi tarihsel süreçlerine uygun bir modernleşme programı geliştirememeleri toplumda bir ikilik meydana getirmiştir.

3. RUSYA'NIN KURULUŞU VE MODERNLEŞME SÜRECİ

Batı ve Doğu'nun geçiş noktası olan Avrasya bölgesinde, geniş bir kara parçası üzerinde yaşayan Slav toplulukları, 9. Yüzyılda Kiev Knezliği'nin diğer knezlikleri egemenliği altına almasıyla siyasi birliğinin ilk temellerini atmışlardır. 12. Yüzyıldan sonra bölgede güçlenen Moğol-Tatar etkisi ile Altın Ordu Devleti'nin egemenliğine girmişlerdir. Ruslar iki yüz elli yıl kadar Altın Ordu egemenliğinde yaşamışlar, bu durum Rusya tarihinde derin izler bırakmıştır. Bu süre içinde Altın Ordu'nun bağılı durumundaki knezler, unvanlarını Altın Ordu Hanlarından almışlar ve ağır haraçlar ödemek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, Altın Ordu'nun Ortodoks kilisesine tanıdığı dokunulmazlık sayesinde Ruslar direniş ve kurtuluş eylemlerini örgütleyebilmişlerdir. (Cohen 1996: 37.)

Altın Ordu Devleti'nin Timur tarafından yıkılmasından sonra Ruslar bölgede güçlenmeye başlamıştır. Rusya'nın siyasi birliğini sağlayan Korkunç İvan lakaplı IV. İvan olmuştur. Rusya siyasi birliğini tamamladıktan sonra bölgede hızla genişlemeye başlamıştır. ² (Pipes 1974: 83.) Rusya siyasetinin temel amaçlarından biri genişleme ve yayılma olmuştur.³ (Kissinger 1994: 24-25.) 1552 yılında Kazan ve 1556 yılında Astrahan Rusların eline geçmiştir. Rusya geniş bir imparatorluk kurma amacına doğru emin adımlarla ilerlemiştir.

Korkunç İvan, 1550 yılında boyarlardan ve kilise temsilcilerinden oluşan bir meclis (Sobor) toplamıştır. Bu toplantı da yeni bir yasalar bütünü hazırlamış ve buna "Çar Kanunnamesi" adı verilmiştir. Yerel yargı ve yerel yönetimler yeniden düzenlenerek, seçilmiş memurların yetkileri artırılmıştır. Rus ordusunun temeli olan Stresilti (Yeniçeri Ocağı gibi) alaylarını kurdurmuştur. (Kurat 1987: 5.)

Bu dönemde Rus siyasal sisteminde öne çıkan bir diğer unsur da kilisenin iktidara hizmet eden konumudur. Ortaçağ'da Katolik Avrupa'da olduğu gibi Rus kilisesi de birbirlerinden kopuk ve siyasal olarak bölünmüş yerleşim bölgelerinde kültürel ünite sağlanması yönünde birleştirici bir rol oynamıştır. Rus kilisesi kuruluşundan beri ritüelleri ve dinsel metinlerinde Slav dilini kullanılması, milli bir kilise inşasını da sağlamıştır. Kendisine devletle uyum içinde olan Bizans Kilisesini model almıştır. Bu durum, Batı Avrupa'da görülen kilise ile siyasal kurumlar arasındaki

² Moskova Büyük Knezliği (Prensliği) 1300'de yaklaşık 20.000 km² yüzölçümüne sahipti. Genişleme sürecinde Moskova Knezliği 1462'de 430.000 km², 1533'de 2.800.000 km² ve 1590'da 5.400.000 km²'ye ulaşmıştır.

³ Henry Kissinger'a göre yüzyıllardır emperyalizm Rus dış politikasının temelini oluşturmuştur. Moskova'dan Pasifik kıyılarına, Doğu Avrupa'dan Avrupa'nın merkezine Ruslar sürekli zayıf komşularını denetim altında tutmaya çalışmışlardır. İstilalara açık olmasından kaynaklanan sürekli güvenlik endişesi Rusları sürekli sınır tanımadan ilerleme politikası gütmelerine neden olmuştur.

iktidar mücadelesinin Rusya’da yaşanmasını önlemiştir. Aynı zamanda din, Rus aidiyet bilinci üzerinde de etkili olmuştur. Bizans’ın yıkılmasını Ortodoksluğa ihanetin bedeli olarak yorumlayan Rus toplumu, Rus devletinin Ortodoksluğa sıkı sıkıya bağlanması gerektiği inancında olmuştur. (Kurat 1987: 32-33.)

Moskova Krallığı Rusya’ya dönüşürken Batı ile ilişkilerini de güçlendirmiştir. (Kurat 1987: 241-242.) Avrupa bu yıllarda kendi içinde büyük savaşların neden olduğu yıkımları yaşamaktadır. Rusya ise Tatar hâkimiyetinden çıkarak kendine olan güvenini kazanmış ve hızla kendi kurumsal yapılanmasını sağlayarak bölgede yayılma ve genişleme siyasetine başlamıştır.

Rusya’yı büyük Rusya haline getiren Çar Petro’nun da ait olduğu Romanovlar hanedanlığı 2 Mayıs 1613’te törenle taç giyen Michail Federoviç’le başlamıştır. Eski bir boyar ailesinden gelen Romanov’lar, Çarlık Rusya’nın sona erdiği 1917 yılına kadar Rus Devleti’nin hanedan ailesi olarak hüküm sürmüştür.

Rusya’yı büyük ve emperyal bir Rusya haline getirmeyi amaçlayan reformların öncü ismi Çar I. Petro’dur. Petro, Çar olmadan önce kimliğini gizleyerek Avrupa’ya gitmiş, bir yılı aşkın bir süre Hollanda’da kalmıştır. Batı’yı, Batı’da öğrenmeye çalışmış, özellikle gemi yapımı ile ilgili teknikleri yakından takip etmiştir. Rusya’da ordu (Streltsi) içinde başlayan ayaklanmayı bastırmak için geri dönmüştür. Ayaklanmayı bastıran Petro, muhaliflerini sindirdikten sonra modernleşme amacıyla önemli reformlar yapmıştır. Toplumun pozitif enerjisini doğru yönlendirerek, ülkesini bir imparatorluk haline getirmeyi amaçlamıştır. (Belge 2007: 47-48.) Petro, orduyu, genel idareyi, maliyeyi modernleştirmiş, eğitim sistemini yeniden düzenleyip iktisadi alanda müteşebbis bir sınıf yaratmıştır. (Ortaylı 2003: 47.) Petro, Bilimler Akademisi kurdurarak, teknik eğitimi geliştirmiştir. Leibniz, Christian Wolff, Voltaire, Diderot, Bentham ve Herder imparatorluktan himaye görmüş, eserleri Rusçaya çevrilmiştir. Petro, Kiril alfabesini sadeleştirmiş, ilk Rus gazetesini kurmuş, edebiyat çevirilerini başlatmıştır. İlk Rus tiyatrosu, sonradan Kızıl Meydan adını alacak yerde sahnelenmiştir.

Petro reformlarında öne çıkan niteliklerden biri şekilci, dışa dönük ve halkın yaşam biçimi üzerinden bir dönüşüm amacını taşımış olmasıdır. (Billington 1970: 180.) Kendisini ziyarete gelen boyarların sakallarını bizzat kesmiş ve ruhban sınıfı ile köylüler dışındaki kesimlere sakal bırakmayı yasaklamıştır. Sakal ve kıyafet yasaklarına uymayanlara karşı özel vergiler çıkarmış ve işkence yaptırmıştır. Ayrıca Rusların geleneksel kaftanını da yasaklayarak onun yerine Alman elbiselerinin giyilmesini emretmiştir. Geleneksel Rus görünümü olan her şeye saldırmak için yanında devamlı ustura ve makasla gezdiği rivayet edilmiştir. Rus soylularının Batılı bir yaşam biçimini taklit etmelerini bekleyen Petro, büyük eğlenceler, balolar düzenlemiştir. Burada toplumsal yaşamın kamusal alana açılmasını amaçlamıştır.

Petro reformlarının iki temel amacı olmuştur. Birincisi Rusya'yı güçlü bir devlet haline getirmek, ikincisi ise ülkeyi modernleştirmek. Bunları sağlamak için aristokrasiden Kiliseye kadar birçok kurumu karşısına almıştır. Petro, Boyarlar Meclisi ve Zemski Sobor gibi geçmişe ait kurumları kaldırmıştır. Kilisenin konumuyla ilgili düzenlemeler yapmıştır.⁴ (D' Encausse 2003: 86-89.) Petro, rasyonel ve etkili bir bürokrasi ağı kurarak, büyük, yeni ve sürekli ordular kurmuştur. Bu reformlar Rusya'yı bir imparatorluk ve Avrupa devlet sisteminin büyük bir oyuncusu haline getirmiştir. Batı Avrupa'dakinin tersine, şehir özerkliğinin yerleşmesi, yönetim erkinin parçalanması, tüccar ve sanayici sınıfların çıkar birliği içinde örgütlenip iktidarı kontrol etmesi gibi olgular görülmemiştir.

Bu yüzyılda Petro, birçok Avrupa başkentlerinde düzenli elçi bulundurmaya başlamıştır. Avrupa başkentlerinde yirmiden fazla elçi görevlendirmiştir. Bu elçilerin kendilerinden beklendiği gibi Batı'yı tanıma görevini yerine getirebildiklerini söylemek zordur. Kendilerini yabancı bir kültür içerisinde hissedenden elçilik görevlileri bir an önce ülkelerine geri dönmenin hesabını yapmışlardır. (Dukes 1990: 105.)

Petro'nun modernleşme reformlarının en büyük projesi ise bataklıklar üzerine kurduduğu şehir olan St. Petersburg'tur. Petro, Petersburg'u Batı'ya açılan bir pencere olarak görmüştür. (Berman 2010: 237.) Petersburg, Moskova'nın temsil ettiği geleneksel değerlere ve Rus narodlarına (halk) karşı kurulmuş bir şehirdi ve yeniyi temsil ediyordu. Şehrin kuruluşu yukarıdan aşağı, zorbaca yürütülen ve dayatılan bir modernleşme tarihinin en dramatik biçimi olmuştur.⁵ (Berman 2010: 239.) Petersburg inşa edilirken tamamen Batılı bir biçimde kurulmuştur. Avrupa'dan getirilen mimarlar bu şehri tamamen matematiksel hesaplara ve belli plan ve ölçeklere göre inşa etmiştir. Soyluların bu şehre yerleşmeleri emredilmiş, yerleşmeye yanaşmayanların unvanları elinden alınmıştır. Petersburg, tamamen siyasi amaçlarla inşa edilmiş bir şehirdi. Şehir, bir siyasi tiyatroyu andırıyordu.

Petersburg, Rus modernleşmesinin gelişim biçimini de ele veren bir örnektir. Bütünüyle yukarıdan aşağıya bir modernleşme deneyimine işaret eder. Yaşanan otokratik bir modernleşme deneyimidir. (Ortaylı 2003: 47.) Petersburg'un etkisi Rus halkı ve aydını üzerinde travmatik

⁴ Moskova'da 1589'da bir Patriklik kurdurulmuştu. O dönemden itibaren resmi belgeler hem Çar hem de Patrik adına yazılıyor, her iki otorite eşit bir statüde kabul ediliyordu. Böylelikle Kilise ile Devlet'in birleşmesi de sağlanmış oluyordu. Burada din, hem millî bilincin gelişmesinin bir etkeni, hem de hükümdar ile uyrukları arasındaki bağı meşru kılan bir araç olarak iş görmekteydi. Yani, Kilise aslında Rusya'ya siyasî sisteminin ihtiyaç duyduğu ideolojik temeli sunmaktaydı. Ancak, din ile devletin bu denli iç içe geçmiş olmasından rahatsızlık duyan Büyük Petro, 18. yüzyıla kadar bu şekilde devam eden ilişkiye son vermiştir. Çar'a göre bu durum, Rusya'yı modern dünyadan geri bırakan ve Rusların bu dünyadan yabancılaşmasına neden olan bir etkidir.

⁵ Petersburg şehri 1703 yılında Neva (Çamur) nehrinin Lagoda Gölünden topladığı sularını Baltık denizine açılan Finlandiya körfezine döktüğü yerde kurulmuştur. Petersburg, Rusya'nın Batı'ya en yakın sınırında kurulmuştur. Şehir inşa edilirken 150.000'e yakın bir insan öldüğü veya sakat kaldığı iddia edilmiştir. (Berman 2010:239.)

olmuştur. Petersburg, bir kopuşu başlatmıştır. Bu başkentle ülkenin geri kalanı arasındaki bir ideolojik kopuştur. Bu, aydınlarla halk, yönetenle yönetilen arasındaki ideolojik bağın kopuşu olmuştur. Bu travmatik durum bütün Rus modernleşmesini belirleyen bir örnek olmuştur. Petro reformlarının yabancı danışmanlar tarafından uygulanması ve bu reformların geleneksel Rus yaşam biçimine saldırı içermesi, Ruslarda yabancılara- özellikle Avrupalılara- karşı bir düşmanlık yaratmıştır. (Ortaylı 2003:47.)

Ülkesini Batı'ya açan lider olarak görülen ve bunu büyük bir kararlılıkla uygulayan Petro reformları, ülkenin feodal düzenini kökten etkileyecek ya da köylülerin yaşam tarzını değiştirecek köklü sonuçlar doğurmamıştır. Rus köylüsü geleneksel değerlerine bağlı kalmayı sürdürmüştür. Petro'nun sistemi yine de toplumun alt ve üst katmanları arasındaki sosyokültürel hizipleşmenin artmasını sağlamak yönünde bir etki yapmıştır.

Petro sonrası reform geleneğini devam ettiren Çariçe II. Katherina bir Rus entelijansiyası meydana getirmeye çalışılmıştır. Ülkesini anayasaya dayalı bir sistemle yönetmeye çalışan Çariçe döneminde özel mülkiyet, liberalizm gibi kavramlar Rus elitlerinin zihninde oluşmaya başlamıştır. Bütün bu reformların ortak özelliği yukarıdan aşağıya dayatılarak yapılmasıdır. Bir tür aydın despotizmi bütün Rus modernleşmesinin ortak yönüdür. (D'Encausse 2003: 140-144.) Katherina'nın kurumsal reformları ve askeri başarıları ile Rusya, kısa sürede büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Kazanılan yeni demografik ve ekonomik kaynaklar Rusya'nın potansiyelini artırmış ve Avrupa devletleri arasındaki yeni konumuna katkıda bulunmuştur.⁶

3.1. 19. Yüzyıl'da Rus Modernleşmesi

19. yüzyıl Rusya için Petro dönemi başlayan reformların ve ülkenin modernleşme amacının duraksadığı bir dönem olarak görülebilir. Yapılması gerekli reformlar sürekli ertelenmiş, aydınlar baskı altında bırakılmıştır. Petro'nun Batı'ya açtığı pencere sınıksız kapatılmaya çalışılmıştır. (Berman 2010: 241.)

19. yüzyılın ilk Rus Çarı I. Aleksandr'dır. I. Aleksandr'ın idaresi altında Rusya, Batı ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Napolyon Savaşları'nda Fransa'ya karşı savaşmış ve muzaffer bir komutan olarak Paris'e girmiştir. Avrupa halkları onu, "Avrupa'nın kurtarıcısı" olarak selamlamıştır. (Kurat 1987: 297-311.) 1815 yılında Napolyon saldırılarının bertaraf edilmesini izleyen Viyana Kongresi'nde Çar Aleksandr'ın teklifi üzerine Avusturya ve Prusya'nın katıldığı "Kutsal İttifak" kurulmuştur. Kongre sonrasında uzun zaman Avrupa politikasında önemli rol oynayan bu ittifakın üyeleri, Kutsal İncil'in emirlerine göre hareket etmeyi prensip edindiklerini ve her ülkede meşhur olan hanedanın üyelerinin hâkimiyeti için birbirlerine yardım etmeyi

⁶ Katherina'nın sadece Polonya'dan elde ettiği topraklar sonrasında uyrukları arasına 6.3 milyon kişi katılmıştır. Katherina'nın tahta çıktığı yıl 23 milyon olan nüfus, hayatının son yılında 36 milyona çıkmıştır. Bu artışta en önemli faktör, sınırlardaki genişlemedir.

taahhüt etmişlerdir. Bu üç devlet arasında kurulmuş olan ittifaka diğer Avrupa devletleri de katılmıştır.

Fransız Devrimi'nin dünyaya yaydığı liberal ve milliyetçi fikirler Çar I. Aleksandr'ı da rahatsız etmiş ve bu amaçların da etkisi ile kutsal ittifakta yer almıştır. Bu dönemin bir diğer özelliği gelişen Rus milliyetçiliğidir. Rus milliyetçiliğinin kuramcılarında biri Çar I. Aleksandr'ın resmi tarihçisi olan Karamzin'dir.⁷ Rus tarihini özgün bir tarih olarak tanımlayan Karamzin, Rusya'yı sağlam bir düzen, aydınlanmış bir otokrasi ve Ortodoksluğun ülkesi olarak tanımlamıştır. Kendisi ülkesinde slavofil (Slav birliğini savunan) düşüncenin öncüsü olarak kabul edilmektedir. (Türker 2006: 222.)

Çar I. Aleksandr'ın ölümüyle Rusya'da bir taht kavgası başlamıştır. Aleksandr'ın oğlu olmadığı için yerine kardeşlerinden Konstantin ile Nikola tahta aday olmuştur. Rusya tarihinde Aralık 1825 tarihinde gerçekleşen ve adına Dekabristler (Aralıkçılar) denen ordu içerisinde bir ayaklanma girişimi yaşanmıştır. Dekabristler liberal amaçları olan ve Çar olarak Konstantin'in görmek isteyen askerlerden oluşmuş bir isyan denemesidir. Harekete 30 subay ve 3.000 asker katılmıştır. Dekabristler; serfliğin kaldırılması ve anayasal reform taleplerinde de bulunmuştur. Aradıkları desteği bulamayan Dekabristlerin ayaklanması kısa sürede kanlı bir biçimde bastırılmıştır. (Berman 2010: 242.)

Dekabristler, Rusya'nın anayasallaşma, özgürlük ve köleliğin sonu gibi fikirleri savunan Rusya'daki ilk gruptur ve çoğu eğitilmiş aristokrat ve subaylardır. Rusya'da ilk kez bazı soylular, kendi sınıflarının çıkarına karşı, halkın yanında yer almışlardır. Onların fikirleri, toprakların halka dağıtımı ile muhafazakâr bir anayasal monarşi arasında değişmektedir. Dekabristlerin temel sloganı, ulus boyutunda, herkes için "politik özgürlük" talebi olmuştur. Böylece, Fransız devriminin Rusya'daki yansıması gerçekleşmiş, ulusal bilinç yerleşmeye başlamıştır. Bağımsız devlet fikrine karşı hareket de başlamıştır. (Liebman 1968: 32.)

Dekabristlerin ayaklanması başarısız olmuş ve tahta Çar I. Nikola (1825-1855) geçmiştir. Nikola, kardeşi gibi aydınlanma atmosferinde büyümemiştir. Onun büyüdüğü dönem Rusya ve Avrupa'da Napolyon'a karşı mücadele edilen bir restorasyon dönemidir. Onun düşünceleri büyük ölçüde liberal fikirlere kapalıdır. (Kohn 1983: 121-124.) I. Nikola, devlet idaresini tamamen kontrol altında tutabilmek amacıyla, tam anlamıyla merkeziyetçi bir sistem ve geniş bir memur kadrosu oluşturarak, Rusya'da bir bürokrasi rejimi kurmuştur. Bu dönemi Aleksander Herzen şöyle anlatmıştır: "Avrupalı olmayı bıraktı, ama Rus da olamadı... Sisteminde motor yoktu... Her özgürlük çılgınlığını, her ilerleme düşüncesini kovuşturmak dışında hiçbir şey

⁷ En önemli eseri "Rus Devletinin Tarihi" isimli kitabıdır.

yapmadı... Saltanatı esnasında tek tek her kurumu etkiledi; her yere felç, ölüm unsurlarını yaydı. (Akt. Berman 2010: 255.)

Çar I. Nikola Rusya'nın sanayileşmesi için bazı atılımlar yapmıştır. İlk olarak 1837'de St. Petersburg ile Moskova arasında bir demiryolu yapılmış ve bunu diğer demiryolu ağları izlemiştir. Demir ve makine fabrikaları kurulmaya başlanmış, pamuklu tekstil endüstrisi gelişmiştir. Bankalar kurulmuş, teknik eğitim kurumları açılmıştır. Ancak tüm bu sanayileşme yönünde atılan adımlar, Rusya'da büyük toprak sahiplerinin ve otokrasinin çıkarları gözetilerek yapılmıştır. Çar, kendi kontrolünde bir sanayileşme istemiştir. Toprak reformu ile serfliği kaldırmak konusunda isteksiz davranmıştır. Toprak sahiplerinin mülklerini ticari kapitalizme açma yönünde isteksiz davranması ve serfliğin devamının Rus köylüsünün sanayi işçisine dönüşün engellemesi Rusya'da sanayileşme hamlelerinin beklenen başarıları sağlamasını engellemiştir.

1848 Devrimleri adı verilen ve bir yönü ile milliyetçi bir yönüyle de işçi sınıfının daha iyi bir yaşam amacıyla başlayan ayaklanmalar, dolaylı olarak Rusya'yı da etkilemiştir. İtalya, Almanya, Avusturya gibi ülkelerde baskıcı politikalara karşı başlayan milliyetçi ayaklanmaları bastırmak için Avusturya ile Rusya ittifak yapmış ve böylece Polonya ve Macaristan'daki ayaklanmalar kanlı bir biçimde yok edilmiştir. Bu kanlı müdahale Çar Nikola'nın özellikle liberal kesimlerde ve Avrupa kamuoyunda ağır bir biçimde eleştirilmesine yol açmıştır. 1856 Kırım Savaşı'nda Avrupa devletlerinin (Fransa, İngiltere, Sardinya Krallığı) Osmanlı yanında savaşa girmesi Rusya'ya karşı bölgesel çıkarlarını koruma yanında Avrupa kamuoyunda oluşan Rusya karşıtı olumsuz havanın da etkisi olmuştur. Çar o kadar ileri gitmiştir ki ülkesindeki aydınlara karşı tutuklamalar başlamış, bu tutuklamalardan büyük Rus romancısı Dostoyevski'de nasibini almıştır. Dostoyevski bu tutuklamalarda önce idam cezası almış fakat son anda bundan vazgeçilerek 4 yıl hapis ve ardından 4 yıl sürgün cezası ile cezalandırılmıştır. (Türker 2006: 225.) Ayrıca Çar I. Nikola döneminde başlayan kolera salgını ve doğal koşulların etkisi ile tarımsal üretimde gerileme Rusya'da köylü isyanlarına neden olmuştur. Baltık bölgesi, Litvanya ve Ukrayna'da Çarın devrilmesini talep eden broşürler dağıtılmıştır. Çar, kendisine karşı yönelen özgürlük taleplerine baskıyla yanıt vermiş, böylece Rusya'da aydınların takibe uğraması, cezalandırılması vaka-i adliyeden hale gelmiştir.

Çar I. Nikola döneminde Rusya aydınları ikiye bölünmüştür. Bir tarafta sonuna kadar Batılılaşma yanlısı olan Zapandikler (Baticılar), diğer tarafta ise Batı karşıtı Slavofiller yer almıştır. Slavofiller Karamzin'in düşüncelerinden beslenirken, Baticılar ise Kireevsky, S. Aksakov ve Hamiakov gibi düşünürlerin görüşlerini geliştirmiştir. Wehrschutz'un deyişiyle, Rusya'yı anaları gibi seven Slavofiller ile çocukları gibi seven Baticılar arasındaki bu çekişme, çağdaş Rus

düşüncesini şekillendirmiştir. (Wehrschutz 1998: 24.) Rusya'nın Petro'dan beri iki yüzü vardır. Biri Batı'ya, öteki Doğu'ya ve kendine bakan yüzdür.

Batıcılar kendilerini Batı'ya ait hissetmişlerdir. Muhafazakârların karşısında bütünüyle Batılılaşmayı savunurlar ve ilerlemecidirler. Batıcılara göre Rusya, Asya'dan ziyade kültürüyle, tarihi ve coğrafyası ile Batı'nın bir parçasıdır. Petro reformları bu ülkeye gelişme ve ilerlemenin kapılarını açmıştır. Batı onlara göre bir öğretmendir. (İswolsky 1947: 123-132.) Rusya'nın geleceği Avrupa'dadır.

Rus Batıcı kanat düşünürlerden Belinski'ye göre Rusya'nın modernleşmesi önündeki en büyük engel, inanç ve geleneklerin Rusya'da rasyonel düşünce ve bireyin ortaya çıkmasını engellemiş olmasıdır. Rusya'da eksik olan inanç ve mistisizm değil hukuka ve bireysel haklara saygıdır. (Florinsky 1947: 78.) Belinski, Petro reformlarının devamından yanaydı. Rus Batıcılarının liberal kanadında yer alan "Demokratik Rusya Hareketi", Gaidar ve Kozyrev gibi isimler ise Rusya'nın geleceğinin Avrupa'da olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre Rusya için asıl tehlike eksik modernleşme, Avrupa ile yeterince bütünleşememdir. Rusya'nın bu tehlikelerden kurtulmasını sağlayacak şey ise "Batılı medeni uluslar koalisyonu"na katılmaktır. (Tsygankov 2003: 56.)

Rus aydınları içerisinde ikinci görüş Batı karşıtlığını dile getiren Slavofil düşüncedir. Bu düşünceye göre Rusya'nın kendine özgü bir ruhu vardır. Rus ruhunun temeli Ortodoksluktur. Rusya ancak kendi tarihine, geleneklerine ve dinine yaslanarak Avrupa karşısında kendi sözünü söyleyebilir. Petro reformları halk ile aydınlar arasındaki bağı koparmıştır. Bu durum, Rusya'nın tarihsel görevini yerine getirmesine engeldir. Rusya tarihsel olarak Avrupa'nın yakalandığı hastalıklardan uzak durmalı ve Rus ruhunu korumalıdır. (Ayas 2010: 72.) Slavcılarının önde gelen isimlerinden Kireyevski'ye (1806-1858) göre Batı çürük temeller üzerine kurulmuştur. Dinsel olarak skolâstik akılcılığa, politik olarak Roma ve Töton fetihlerinin silah zoruyla kurduğu bir politik düzene, toplumsal olarak da Roma kökenli mutlak mülkiyet hakkına dayanan bireycilik üzerine kurulmuş mekanik bir yapıdır. (Tanju 2007: 126.)

Slavofillere göre Avrupa bireysel ve toplumsal çıkarlar için bir araya gelmiş bir yapıyı ifade eder. Oysa Rus toplumu maddi çıkarlar için değil, ahlaki inanç ve değerler etrafında birleşmiş bir toplumdur. Onlara göre gelecek Avrupa'nın değil Rusya'nın olacaktır. "İnsanlığın uygarlığı yeni bir evreye girmiştir, bu evrede başı çekecek olan Rusya'dır; bu onun hakkı... Avrupa'nın değil. İhtiyarladı, bitip tükendi Avrupa, son sözünü söyledi, özünü ve ruhunu en iyi biçimde dile getirdi." (Koyre 1994: 115.)

Diğer bir Slavofil K. Aksakov (1817-1860)'da Rusya ile Batı'yı karşılaştırmıştır. Ona göre Batı "dışsal gerçeği", Rusya ise "içsel gerçeği" seçmiştir. İçsel gerçeklikten kasıt vicdanın sesi, toplumun içselleştirilmiş gelenekleridir. Dışsal gerçeklik ise sosyal yaşamın yabancılaşmış, suni

biçimleridir. (Walicki 1987: 9.) Aksakov, Rusya'nın Petro öncesi döneme geri dönmesi gerektiğini savunmuştur. (Ortaylı 2008: 15.) Aleksey Komyakov'a (1804-1860) göre ise akılcılıktan mustarip olan Batı Hıristiyanlığı cazibesini yitirmiştir. Batı'nın önünde iki yol vardır. Katoliklik, yani özgürlükten yoksun bir birlik veya Protestanlık, yani birlikten yoksun bir özgürlük. (Walicki 1987: 9.)

Slavofiller, Çarlığı (otokrasiyi), Kiliseyi (Ortodoksluğu) ve Rus köylüsünü yüceltmişlerdir. Slavofiller, Rusya'nın kendi zengin geçmişine dönmesi, otantik geleneklerini ve komünal yaşamlarını korumaları gerektiğini düşünüyordular. Bu düşüncelerin gerisinde özellikle Rus Ortodoks Kilisesinin inşa etmeye çalıştığı bir siyasi Mesihçilik inancı da vardı. Bu Rus yayılcılığının da ideolojik temellerini sağlıyordu.

Slavofillik, çağdaş bağlamdan öte, tarihsel bir mirasa dayanmaktadır. Bu haliyle Slavofillik geçmişe dönük bir vizyona sahiptir, nostaljiktir ve gerçekçi bir politik program olmaktan öte fantastiktir. Tarihsel olarak Slavofilliğin kökleri romantik politik ve sosyal teoriye dayanmaktadır ve modernite-reform tartışması üzerine kuruludur. Slavofilliğin köklü hatları, yani otoriteriyenizm, emperyal hak iddiaları, Batı karşıtı eğilim ve antisemitizmdir.

Slavofillik tutucu bir romantizmi yansıtıyordu. Buradaki tutuculuk, içinde yaşanan düzenin savunulmasından ziyade, yitilmiş bir ideale ve geçmişin ideal toplumuna duyulan nostaljik bir özleme dayanmaktadır. Bu nedendir ki, Walicki Slavofil düşüncüyü geçmişe dönük tutucu ütopyacılık olarak nitelendirmiştir. (Walicki 1987: 96.) Söz konusu geçmiş ise kesinlikle Büyük Petro öncesi dönemdir. Slavofiller, genel olarak ideallerini Petro öncesi dönemin Rusya'sında aramışlardır. Çünkü Slavofillere göre Rus tarihinin ahenkli akışı, Büyük Petro'nun reformları ile kesintiye uğramıştır. Ayrıca bu reformlar, Rusya'nın yüksek tabakalarıyla avam arasındaki bağlantıları da koparmıştır. Kısacası, Slavofilleri Rusya'nın Batılılaşmasına karşı olan ve Petro öncesi Rusya'sını 'gerçek' Hıristiyan ve Slav ilkelerine dönüş açısından referans olarak kabul eden bir grup olarak nitelendirmek mümkündür. (Walicki 1977: 7.)

Rus aydınları arasında Çar I. Nikola döneminde siyasi düşünce hareketlerinden bir diğeri de sosyalizmdir. Batı yanlısı Zapandikler ile Batı karşıtı Slavofiller dışında üçüncü bir görüş olan sosyalist düşüncüyü A. Herzen (1812-1870) temsil etmiştir. 1848 Devrimlerinin kanla bastırılması Herzen'in umutlarını söndürmüştür. Ona göre Rusya için tek çıkış yolu sosyalizmdir. (Walicki 1987: 40.) Fransız sosyalistlerinden özellikle de Saint Simon'dan etkilenen Herzen'e göre Rus komünü, kolektivizm ve hatta komünizm Rus toplumuna uygundur. Herzen'e göre Rus sosyalizminin gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkacak iki sonuç vardır. Bunlar Rus despotizminin tersten görünümü olan bir komünizm veya Çarlık sistemin kendini yenilemesi ile oluşacak bir toplumsal despotizmdir. Herzen, "Tanrı Rusya'yı burjuvaziden korusun!" demiştir. Bu dönemde köy kömünal gelenekleri yüceltilmiş, burjuvazi ve sanayiye karşı öfke artmıştır.

(Berman 2010: 257.) Herzen'e göre Avrupa'yı parçalayan sosyalizm, Rusya'yı birleştirecektir. Sosyalizm, Rus toplum yapısına en uygun sistemdir.

Özetle Çar I. Nikola döneminin Batı ile ilişkilerde bir kırılma yarattığı, Çar'ın Batı'ya açılan pencereleri sıkı sıkıya kapatmaya çalıştığını söyleyebiliriz. 1848 Devrimleri, Rusya'ya karşı Batı kamuoyunda tepkilerin artmasına neden olmuştur. Batı ile ilişkilerin kötüye gitmesi, Rusya'da milliyetçi ve muhafazakâr tepkilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Slavofil (sonra Panslavizm) olarak isimlendirilen bu düşünce; Rusların Batı'nın aksine özlerini korumaya devam ettiği, Avrupa'nın çöküş sürecine girdiği ve geleceğin Rusların olacağı düşüncesini taşıyan bir tür siyasal Mesihçilik olmuştur.

3.2. II. ve III. Aleksandr Dönemi Reformları

II. Aleksandr 1855 yılında Çar I. Nikola'nın ölümüyle Rus Çarı olmuştur. II. Aleksandr Rus köylüsünün en büyük sorunlarından biri olan serfliği kaldırdı. Fakat bu reform beklenen sonuçları sağlayamamıştır. Köylünün yaşam koşullarında eskiye nazaran belirgin bir iyileşme olmamıştır. Sonuçta bir parça şekil değiştirmiş, ama temelde aynı kalan kast düzeni devam etmiştir. (Berman 2010: 286.) Serfliğin kaldırılmasından memnun olmayan soylular da reformlara karşı cephe almışlardır. Bu reformlar, az sayıda soylunun zenginleşmesini ve kalanların ellerindeki toprakları yitirmelerine neden olmuştur.

II. Aleksandr, önemli bir sorun olan ordunun düzenlenmesine çaba göstermiştir. 25 yılı bulan askerlik hizmeti, askerden kaçmayı olağan hale getirmiş, ordunun saygınlığını yitirmesine neden olmuştur. Rus Genelkurmayı ve Rus askeri sistemi yeniden organize edilmiştir. Rus insan gücü ve kaynaklarını etkili kullanmak ve mobilize etme için yetersiz olan demiryolları geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda önemli başarılar sağlanmıştır. Reform sürecinde, Fransız yasalarından ve yargılama usullerinden esinlenen yeni bir yargı sistemi oluşturulmuştur. Yeni sistemde yargı yürütmeden ayrılmış, daha şeffaf yargılama süreci oluşturulmuş, yargı önünde eşitlik ilkesi kabul edilmiş, belirli davalarda jürinin bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Ancak nüfusunun yüzde 80'nini oluşturan köylüler yargı reformunun dışında tutulmuştur.

II. Aleksandr dönemi reformları Rusya'nın modernleştirilmesi yolunda temel alt yapı eksikliğini gidermeye yönelik önemli atılımları içermiş olsa da beklenen başarıları sağlayamamıştır. Baskı eskisi gibi devam etmiş, temel haklara ilişkin belirgin bir ilerleme olmamıştır. Köylüler bireysel özgürlüklerini almış ancak bunun bedelini üzerlerine bindirilen aşırı ödeme yükümlülükleriyle oldukça ağır ödemek zorunda kalmıştır.

Bu dönemdeki reformlarının başarısızlığının iki önemli neden vardır. Birincisi reformların bütünüyle hükümdarın kişisel iradesine dayalı olması; ikincisi ise halkın eğitimsizliğidir. Halk bu nedenle kendi yararına bile olsa yapılan reformları yabancılaşma olarak hissetmiştir. (D'Encausse 2003: 151-184.) Bu durum Rusya tarihinde elitlerle halk arasında ortaya çıkan

zihinsel ve kültürel ayrışmayı göstermektedir. Petro'dan beri yapılan bütün reformlar elitleri/aydınları etkilemiş, onların yaşantılarında önemli yeniliklere yol açmıştır. Halk ise bunu kendi geçmişinden, değerlerinden uzaklaşma olarak görmüştür. Halkın yatay kültürü ile elitlerin dikey/seçkin kültürü arasında bir uçurum meydana gelmiştir. Devletin bu ayrışmayı engelleme adına bir çabası da olmamıştır. Kitlelerin hoşnutsuzluğu da Kilise tarafından desteklenmiştir.

Koyré bu durumu, “Rusya’da hükümet halktan da, toplumdan da, ulustan da daha aydınlı” biçiminde özetlemiştir. Çünkü bu ülkedeki her türlü ‘uygarlaştırıcı’ etkinlik ve ileriye dönük hamle, büyük ölçüde hükümetlerden gelmiştir. (Koyre 1994: 126.) Bu durum, zaten sorunlu olan devlet ile halk arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırmış, elitler ile halk arasındaki kopukluğa bir de devlet ile halk arasındaki kopukluk eklenmiştir.

1860'larda Rusya’da “raznoçintsı” denilen yeni bir aydın kuşağı ortaya çıkmıştır. Çeşitli kökten ve sınıftan gelen bu insanlar her türlü efendiliğe karşı çıkan ve onlara kin duyan insanlardı. Turgenyev’in *Babalar ve Oğullar* romanındaki Bazarov karakteri bunların tipik bir örneğiydi. Raznoçintsiler her türlü eyleme geçmeye hazır ve bu eylemlerin toplumda oluşturacağı her türlü rahatsızlık ve baş ağrısını getirmeye hazır, amaçlarına ulaşmak için her aracı kullanabilecek olan bir kuşaktı.

Bu kuşağın içerisinde nihilist, anarşist eğilimler olduğu kadar liberal düşünceler de yer alıyordu. 1 Eylül 1861 tarihinde Rusya’da dağıtılan şu bildiri dönemin siyasi atmosferini en iyi biçimde özetlemiştir. “Ne Çara, ne İmparatora, ne efendi efsanelerine ne de babadan oğula geçen basiretsizliğin mor pelerinlerine ihtiyacımız var bizim. Başımızda sade bir insan, halkın hayatını anlayan ve halk tarafından seçilen bu toprağa ait bir insan istiyoruz. Kutsal imparatora değil hizmeti karşılığında ücret alan seçilmiş bir lidere ihtiyacımız var.” (Venturi 2001: 247.)

II. Aleksandr’a karşı gittikçe artan politik memnuniyetsizlik 23 Eylül 1861’de Nevski Bulvarı’nda protesto gösterisine dönüşmüştür. Yüzlerce öğrenci, yükseköğrenimi kast sistemine çeviren yeni idari yönetmeliği protesto etmiştir. Sokaktaki sıradan insanların da artan desteği Çarı rahatsız etmeye yetmiştir. Düzinelerce öğrenci tutuklanmış, üniversite iki yıl süreyle kapatılmıştır. 23 Eylül’deki bu sokak nümayişinden sonra politik muhalifler baskıdan kaçarak yer altına çekilmiştir. Bir kısmı Herzen’in tavsiyesine uyarak Avrupa’ya kaçmıştır. Avrupa’da özellikle İsviçre’de fen ve tıp öğrenimi görmüşlerdir. (Berman 2010: 288.)

II. Aleksandr dönemi, Panslavizmin (Walicki 1987: 259-264.) siyasi bir yayılma amacı ile kullanıldığı bir dönemdir. Bu dönemin önemli isimlerinden biri olan Pogodin’e göre, Rusya’nın “misyonu” diğer Slavları Batı etkisinden “özgürleştirmek” ve onlara liderlik etmektir. Panslavizm, başlangıçta kardeş Slav halklarıyla dayanışma amacını taşımıştır. Kırım Savaşı sonrasında ağırlık kazanan Panslavizm’in altın yılları 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı döneminde olmuştur. Bu dönemde Panslavist düşüncenin ‘yurtsever yayılcılık’ ile iç içe geçtiği görülür.

(Lavrin 1961: 13.) Bu dış politika Stalin dönemine kadar devam etmiş, bütün Slavlar Rus olarak görülüp Rusya bayrağı altında birleştirilmeye çalışılmıştır.

Panslavizm Doğu Avrupa'nın Slav kökenli uluslarında beklenen etkiyi göstermemiştir. Panslavizm, Doğu Avrupa'nın Slav kökenli uluslarında bir tür Ruslaştırma siyaseti olarak algılanmıştır. Örneğin Polonyalılar kendilerini “barbar” Ruslara karşı Avrupa'nın son kalesi olarak görmüşlerdir. Onlar, Rus olan her şeye amansız düşman olmuştur. Osmanlı egemenliği altındaki Slav kökenli uluslar için Rusya'nın çağrısı cazip gelmiştir. Çekler, Slovaklar, Hırvatlar ve Slovenler içinse ulus inşası daha önce geldiği için bu uluslarda Panslavizm'in belirgin bir etkisi olmamıştır. (Lavrin 1961: 13.)

Dönemin etkili Rus aydınlarından biri Leonitev'dir. Leonitev, 1863-1874 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde çeşitli diplomatik görevler üstlenmiştir. Leonitev, Rusya'nın Nietzsche'si olarak tanımlanmıştır. En ünlü eseri “Bizansçılık ve Slavlık”tır. Danlievski'nin Batı Uygarlığının son nefesini vermek üzere olduğu düşüncesinden hareket eden Leonitev, Rusya'yı Bizans'ın devamı olarak görmüş ve Rusya'nın yeniden büyük bir devlet haline gelmesini, Bizans'ın dirilmesi olarak düşünmüştür. Ona göre Ortodoksluk ve otokrasi üzerine inşa edilmiş bir Bizans, yeni ve yükselen bir uygarlık olacaktır. Panslavizm'in Osmanlı egemenliği altındaki Slav halkları, Batı'nın kucağına itebileceği endişelerini de dile getirerek, Panslavizm'e bazı eleştirilerde de bulunmuştur. Benzer görüşlerden birini de Slovlov savunmuştur. O, görüşlerini “Üç Dünya Kuramı” ile açıklamıştır. Ona göre dünya üzerinde üç büyük tarihsel güç vardır. Bunlar; İslam, Batı ve Slavlıktır. İslam, insanı Tanrı'nın aracı olarak görmüş, Batı ile insanı Tanrısızlaştırmıştır. Slavlık is gücü Tanrı'dan alan ve bu iki düşünceyi birleştirmeye çalışan bir akımdır. (Walicki 1987: 335-346.)

Bu dönemde de Çar I. Nikola döneminde olduğu gibi Rus aydınları arasında Batı karşıtı düşüncelerin güçlü bir biçimde dile getirildiği görülmektedir. Gerek Slavofil ve gerekse Panslavist görüşlerde ortak olan taraf Batı'nın belirlemiş olduğu süreçleri tekrar eden bir modernleşme deneyimine muhalefettir. Slavlık ruhu üzerinden Rusya'nın Batı'ya karşı direnç göstermesi gerektiği düşüncesi dile getirilmiştir. Slavlığı destekleyen ve onu tahkim eden şeylerden biri de Ortodoksluk'tur. Rusya kendisini Batı Avrupa'daki Katoliklik veya Protestanlığa değil Bizans'a yakın hissetmiştir. Bizans'ın yerini almak isteyen yeni bir Rusya özlemi aydınlarda göze çarpmıştır.

1870'lerde Çar II. Aleksandr'ın gerçekleştirmeye çalıştığı reformların olumsuz etkileri artmaya başlamıştır. Özgürleşen köylülerin bir kısmı şehirlere göç etmiştir. Şehirlerde artan nüfus, iş sahalarının yetersizliği, Rusya'da sanayileşmenin henüz emekleme aşamasında olması önemli toplumsal sorunların da habercisi olmuştur. 1870'lerde Avrupa'daki siyasal hareketlerin etkisi de Rusya'yı etkilemeye başlamıştır. 1871 Paris Komünü ve Batı'da güç kazanan sosyalizm,

Rusya'yı da etkilemiştir. 1861'de "Genç Rusya" ve 1862'de "Toprak ve Özgürlük" isimli illegal örgütler Çarlık rejimine karşı savaş açmıştır. Köylülerin siyasete olan ilgisizliği, işçi sınıfının güçsüzlüğü bu örgütlerin kitlelere dayalı bir aktivizm yerine teröre başvurmalarına neden olmuştur. (Liebman 1968: 52.)

4 Aralık 1867 Nevski'deki memur, öğrenci, işsizler, serbest aydınlar Kazan Katedrali önünde toplanarak eylem yapmıştır. Bir kısmı yer altına çekilmiş olan raznoçintsilerden oluşan kalabalık arasından sıyrılan Plehanov'un ateşli bir konuşma yaptıktan sonra kırmızı bayrak açması, polisin gösterilere müdahale etmesine yol açmıştır. Düzinelerce gösterici tutuklanmış ve Sibiryaya sürülmüştür. (Berman 2010: 311-314.)

1870'lerin sonlarında doğru "Toprak ve Özgürlük" örgütü içinden "Narodnaya Volya" (Halk Özgürlüğü) isimli bir örgüt 1879-1881 yılları arasında bütün Rusya'da terör eylemleri yapmaya başlamıştır. 1881 yılında Çar II. Aleksandr'a suikast düzenleyen örgüt, Çar'ı katletmiştir. Fakat Çar II. Aleksandr'ın ölümü muhalifler için bir zafer değil tersine sonun başlangıcı olmuştur. Çok geçmeden iktidarı eline alan III. Aleksandr çok sert tedbirlere başvurmuştur. Muhaliflerin önemli bir kısmı bulunup yok edilmiştir. Çar III. Aleksandr, 28 Nisan 1881 tarihli bildirisinde "ülkemin kaderini bundan böyle ancak Tanrı ile tartışacağım" demiştir. Kendini Rusya'daki otokrat rejimin muhafazasına adayan Çar, II. Aleksandr zamanında başlamış olan devrimci hareketleri kökünden temizlemeyi amaçlamıştır. 1880'ler tam bir durgunluk dönemi olmuş; daha çok bir önceki iktidarın yaptığı reformlara muhafazakâr, siyasal ve toplumsal ilkelerle tekrar şekil verilmesi söz konusu olmuştur. (Liebman 1968: 17.)

1890'lardan itibaren Rusya'da güçlü bir ekonomi oluşturmak amacıyla devlet güdümlü yeni bir sanayileşme hamlesi başlatılmıştır. Rusya'da ağır sanayinin kurulması, Rusya'nın büyük devlet olma idealiyle ilişkilidir. Sanayi gücü olmayan, ekonomik yönden geri kalmış bir Rusya'nın bu amaçlarını yerine getirmesi mümkün değildir. (Skocpol 2004: 182.)

Bu dönemde aydınlarla iktidar arasındaki birliktelik zayıflamıştır. Aydınlar, devlet politikalarına karşı mesafeli davranmaya başlamıştır. Farklı sosyal sınıflardan ve farklı kökenlerden gelen Rus aydınları, siyasal sisteme, Çara karşı açıktan muhalefet etmeye başlamıştır. İktidar ile halk arasında köprü işlevi gören aydınların devlet politikalarına karşı mesafeli davranması; devletle halk arasındaki kopukluktan sonra devletle aydınlar arasındaki kopukluğu da tetiklemiştir. (D'Encausse 1987: 168-169.)

Devlet ile ilişkisi bozulan ve giderek daha da radikalleşen aydınların en azından bir bölümü, ülkenin içinde bulunduğu durumdan halka zorla dayatıldığını ileri sürdükleri modernleşmeyi sorumlu tutmaya başlamıştır. Aslında bu, modernleşmenin toplumlar ve özellikle de geç modernleşen toplumlar üzerinde yaratmış olduğu sarsıcı etkilerin doğal bir sonucudur. İlgili toplum bünyesinde o döneme değin varlığını sürdürmüş olan kültürel kalıplar

ve kurumlar üzerinde yıkıcı etkiler yaratan bir süreç olarak modernleşme, doğal olarak çeşitli kültürel tepkileri de beraberinde getirmiştir. (Ortaylı 2008: 14.) Modernleşme ve dolayısıyla Batılılaşmaya karşı duyulan hoşnutsuzluktan kaynaklanan bu tepkiler, neredeyse tüm Batı-dışı toplumlarda görülmüştür. Zira modernleşme bu toplumlarda daha ziyade bir aktarım şeklinde olmakta ve ontolojik değil, epistemolojik bir temelde inşa edilmektedir. (Sarıbay 2002: 304.)

4. SONUÇ

Kiev Knezliği'nden büyük Rus Çarlığına hızlı bir biçimde dönüşen Rusya, özellikle I. Petro döneminde başlatılan reformlarla hızlı bir modernleşme sürecine girmiştir. Petro, ülkesini büyük Rusya haline getirmek için tepeden inme, jakoben bir görünüm gösteren reformlarla ülkesini Batı'ya açmaya çalışmıştır. Batı Avrupa ile gerek düşünsel gerekse de toplumsal ve kültürel olarak farklı bir kökenden gelen Rusya'nın yaşamış olduğu bu modernleşme deneyimi aydınlar ve halk arasında derin kırılmalara neden olmuştur. Toplumsal yapıdaki büyük alt üst oluşlardan halk, aydınları ve modernleşmeyi sorumlu tutmuştur. Özellikle II. Aleksandr dönemi toprak reformu sonunda özgürlüklerini kazanan ve şehirlere akın eden Rus köylüsü, kentlerde yeni bir sömürü ve dışlanmanın dramatik sonuçlarıyla karşılaşmıştır.

Rusya Batı'dan dışlandıkça milliyetçi ve muhafazakâr eğilimler güçlenmiştir. Başta Slavofil sonra ise Panslavizm biçiminde görülen bu yerli ve milli hareketler, Rusya'nın Batı'dan farklı olarak kendi köklerine, inançlarına bağlı, yüksek bir kültür düzeyine sahip olduğu tezini işlemiştir. Aydınlar göre Batı metafizik olarak bitmiştir. Artık devir Slavların ve bunun en büyük destekçisi olan Rusya'nın olacaktır. Roma'yı kurtaracak olan yeni bir Slav aşısıdır. Maddi olarak güçlü Batı ile manevi olarak güçlü olan Slavların birlikteliği Roma-Cermen birleşmesi kadar önemli olacaktır.

Rus modernleşmesinin toplumda yaratmış olduğu Batı karşıtı söylemler, etkisi hala bugün de devam eden Batı'nın ötekisi olma durumunun da bir sonucudur. Batı Avrupa tarafından Ortodoks ve Slav olduğu için dışlanan Rusya'da özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında nihilizm, materyalizm, sosyalizm gibi düşünceler de ciddi bir biçimde taraftar bulmaya başlamıştır. Rusya'daki 1917 Bolşevik Devrimi'ne giden yolun bir ölçüde 19. Yüzyılda içten içe büyüyen Batı Avrupa karşıtlığının da bir etkisi olduğu söylenebilir.

Rusya'nın Batı dışı bir toplum olarak yaşamış olduğu deneyimler Osmanlı-Türk modernleşme deneyimi ile de önemli benzerlikler taşımıştır. Her iki toplumda da modernleşmenin bir zorunluluk sonucunda bir devlet projesi olarak ve yaratıcı bir sentezden uzak bir biçimde sosyal bünyeye tatbik edilmesi toplumda derin kırılma ve fay hatları oluşmasına yol açmıştır. Batı'ya sonuna kadar bağlı bir modernleşme taraftarı olan kitle/aydın ile modernleşmeyi bir yok oluş olarak gören muhafazakâr-milliyetçi bir karşıt tepki 20. Yüzyılın iki karşıt kutbuna dönüşmüştür. Bu açıdan Rusya'nın modernleşme süreci bizim

yaşadıklarımızla benzer süreçleri içerdiği daha fazla incelenmesi gerekli olan bir deneyimi kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

ANİSİMİOV, E.V. (1993) **The Reforms of Peter the Great : Progress Through Coercion in Russia**, M.E. Sharpe Armonk, New York.

AYAS, Güneş (2010) “Batı Uygarlığının Krizi ve Rus Ruhü” **Sosyologca**, Sayı 1, İstanbul.

BELGE, Murat (2007) “Batılılaşma: Türkiye ve Rusya”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, **Modernleşme ve Batıcılık** İçinde, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

BERMAN, Marshall(2010) **Katı Olan Her şey Buharlaşıyor**, Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, 13. Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları.

BEST Steven & Douglas Kellner, (2011) **Postmodern Teori**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

BİLLİNGTON, James H. (1970) **The Icon And The Axe, An Interpretive History of Russian Culture**, New York:Vintage Books,

COHEN Ariel, (1996) **Russian Imperialism: Development and Crisis**, London:Praeger,
D’ENCAUSSE, Hélène Carrère (2003) **Tamamlanmamış Rusya**, Çev.Reşat Uzmen , İstanbul:Ötüken Yayınları.

DUKES, Paul; (1990) **A History of Russia**, 2nd Edition, Durham:Duke University Press.

FENDOĞLU, H.Tahsin (2002) “Osmanlı Modernleşmesine Giriş”, **Yeni Türkiye**, Sayı:46, Temmuz-Ağustos, Ankara.

FLORİNSKY, Michael (1947) “Russian Social and Political Thought, 1825-1855”, **Russian Review**, Vol. 6, No 2.

GİDDENS, Anthony (1994) **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersan Kuşdil, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

ISWOLSKY, Helene (1947) “Vladimir Soloviev and the Western World”, **Russian Review**, Vol. 7, No. 1.

İŞYAR Ö. Göksel, (2004) “Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri”, **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl 7, Sayı 25, Ankara.

JEANNIERE, Abel (1994) “Modernite Nedir?” Çev. Nilgün Küçük, **Modernite Versus Postmodernite** İçinde, Haz. Mehmet Küçük, Ankara:Vadi Yayınları.

SAUNDERS, David (1984) “The Political Ideas of Russian Historians”, **The Historical Journal**, Vol. 27, No. 3.

KAHRAMAN, Hasan B. (2010) **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I**, İstanbul:Agora Kitaplığı.

KOHN, Hans (1983) **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çev:Agah Oktay Güner, 2.Baskı, İstanbul:Kervan Yayınları.

KOYRE' Aleksander, (1994) **19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe**, Çev. İzzet Tanju, İstanbul:Belge Yayınları.

KİSSİNGER, Henry (1994) **Diplomacy**, Newyork: Simon and Schuster.

KURAT, Akdes Nimet (1987) **Rusya Tarihi**, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

LAMARTİNE, A. (1991) **Osmanlı Tarihi**, Çev. Serhat Bayram, İstanbul:Sabah Gazetesi Yayınları.

LAVRİN, Janko (1961) "Vladimir Soloviev and Slavophilism", **Russian Review**, Cilt: 20, Sayı: 1.

LIEBMAN, M., (1968) **Rus İhtilali (Bolşevik Başarısının Kaynakları, Gelişmesi ve Anlamı)**, İstanbul:Varlık Yayınları.

MARKS Karl (1992) **18. Yüzyılda Gizli Diploması. Rus Despotizminin Asyatik Kökeni**, Çev. Işık Soner, İstanbul:Kaynak Yayınları.

PİPES, Richard (1974) **Russia Under the Old Regime**, Charles Scribner's Sons, Newyork.

SARIBAY, Ali Yaşar (2002) "Postmodern Kapitalizm Olarak Globalizm ve 1980'ler Türk Modernitesi", **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, E. Fuat Keyman (Der.), İstanbul

SKOCPOL, Theda (2004) **Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, Çeviren S.Erdem Türközü, Ankara:İmge Kitabevi.

ORTAYLI, İlber (2003) **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 16.Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları.

ORTAYLI, İlber (2008) **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul:Timaş Yayınları.

TANJU İzzet (2007) **Batı Karşısında Milli Düşünce**, İstanbul:Ötüken Yayınları.

TSYGANKOV, Andrei P. (2003) "The Irony of Western Ideas in a Multicultural World: Russian' Intellectuals Engagement With The 'End of History' and 'Clash of Civilizations'", **International Studies Review**, No. 5.

TÜRKER, Taşansu (2006) "Karamazov Kardeşlerde Politik Sembolizm", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı2, Cilt 61, Ankara.

VENTURİ, Franco (2001) **Roots of Revolution**, Phoenix Press.

WALİCKİ, Andrzej (1977) "Russian Social Thought: An Introduction to the Intellectual History of Nineteenth-Century Russia", **Russian Review**, Cilt: 36, Sayı: 1.

WALİCKİ, Andrzej (1987) **Rus Düşünce Tarihi, 1760-1900: Aydınlanmadan Marksizme**, Çev. A. Şenel, Ankara:V Yayınları.

WEHRSCUTZ, Christian F. (1998) "Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık", **Uygurluğun Yeni Yolu Avrasya**, Der. Erol Göka ve Murat Yılmaz, İstanbul:Kızıl Elma Yayıncılık.

YENİ ARAŞTIRMALARIN IŞIĞINDA SOLOİ-POMPEİOPOLİS LİMAN CADDESİ

Yrd. Doç. Dr. Şahin YILDIRIM*

Özet: Soloi-Pompeiopolis antik kenti antik çağlarda Kilikya Bölgesi olarak adlandırılan bölgede yer alan önemli kentlerden birisidir. Antik kent, günümüz coğrafi bölge düzenlemesine göre Akdeniz Bölgesi içinde bulunan Mersin İli'nin Mezitli İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Soloi-Pompeiopolis, M.Ö. 7. yüzyılda Rhodos Lindos'dan gelen kolonistler tarafından kurulmuştur. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren kendi adına sikke basmaya başlamıştır. Soloi, M.Ö. 1. yüzyılda II. Tigranes tarafından tahrip edilir ama sonrasında General Pompeius tarafından ele geçirilen korsanların kente yerleştirilmesiyle birlikte tekrar canlandırılır ve Pompeiopolis olarak adlandırılır. Soloi-Pompeiopolis, M.S. 3. yüzyılda Sasani Kralı Şapur I tarafından tıpkı birçok büyük Kilikya kenti gibi ele geçirilir. Soloi-Pompeiopolis antik kentindeki sistematik kazı çalışmaları Prof. Dr. Remzi Yağcı tarafından 1999 yılında başlatılmıştır. Kentte Roma Dönemi'ne tarihlendirilen birçok yapı vardır. 450m. uzunluğunda, 14,5m. genişliğindeki sütunlu cadde antik limanla bağlantılıdır. Korinth düzeninde, çift portikolu 200 sütunundan günümüze sadece 42 tanesi ayakta olacak şekilde gelebilmiştir. Kentteki diğer yapılar arasında tiyatro, Roma Hamamı, şehir surları, su kemeri kalıntıları, nekropol, Aratos mezarı ve antik liman bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soloi-Pompeiopolis, Kilikya, Sütunlu Cadde, Antik Liman.

SOLOI-POMPEIOPOLIS HARBOUR STREET ON THE LIGHT OF NEW RESEARCHS

Abstract: The ancient city of Soloi-Pompeiopolis is one of the important cities in Kilikia region in the ancient period. The city is located today in the township of Mezitli District of Mersin province in the Mediterranean Sea region. The settlement which name is Soloi was founded in the 7th century BC. by the colonists from Lindos of Rhodes. Soloi started minting coins in the 5th century BC. In the early 1st century BC Soloi was destroyed by Tigranes II but was later revived by Pompeius, who settled pirates there then the city was renamed Pompeiopolis. In the years of the 3rd century AD Sassanid King Shapor I of captured Soloi-Pompeiopolis and also lots of minor Cilician towns. Systematic excavations conducted in Soloi-Pompeiopolis in 1999 under the supervision of Prof. Dr. Remzi Yağcı. There are many Roman remains can seen in the city. A colonnaded street which is 450 m long, 14.50 m wide connected the harbour with the city. Only 42 out of a total of 200 Corinthian columns of the two colonnades have been preserved erect. The rest of the buildings include some remains of the theatre, Roman Bath, the city walls, the remains of aqueduct, the necropolis, the tomb of Aratos and the harbour.

Keywords: Soloi-Pompeiopolis, Cilicia, Colonnaded Street, Harbour.

Giriş

Soloi-Pompeiopolis, Doğu Akdeniz'deki önemli liman kentlerinden birisidir ve antik çağlardaki adıyla Kilikia olarak adlandırılan coğrafi bölgede yer almaktadır. Kilikya Kapıları (*Kilikiai Pylai*) olarak da adlandırılan Gülek ve Sertavul geçitleri ile Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Akdeniz arasında bir geçit yolu olan Kilikya, bu coğrafi durumu nedeniyle her dönemde stratejik bir nokta olmuştur (Erzen 1940: 1-8.). Strabon, (*Geographika* XIV, V, 1)

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bartın. sahin.yildirim@live.com
Bu makaleyi yazmam için izin veren Soloi-Pompeiopolis kazıları başkanı, Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Remzi YAĞCI'ya çok teşekkür ederim.

Kilikya'nın, Dağlık Kilikya (Kilikia Tracheia) ve Ovalık Kilikya (Kilikia Pedias) olmak üzere iki ayrı bölümden oluştuğunu belirtmektedir. Kilikia Tracheia, Coracesion'dan Soloi-Pompeiopolis'e kadar olan dağlık bölgede, Kilikia Pedias ise Soloi-Pompeiopolis'den Alexandratta (İskenderun)'ya kadar olan ovalık bölümde yer almaktadır. Soloi-Pompeiopolis antik kenti aynı zamanda Ovalık Kilikya'nın batı sınırı olarak da kabul edilmektedir(Magie 1950: 273; Eckart 1975: 262; Hild 2001: 703;). Kent, Lyparis Çayı'nın Akdeniz'e döküldüğü yerin hemen yakınında kurulmuştur.

Soloi-Pompeiopolis antik kentindeki ilk bilimsel çalışmalar, 1999 yılında Prof. Dr. Remzi Yağcı'nın idaresi altında başlatılmıştır. Soloi höyükte gerçekleştirilen kazıların ilerlemesi sonrasında elde edilen bulgular, kentin Neolitik Dönem'den başlayarak sırasıyla Kalkolitik, Tunç Çağı, Hitit ve Erken Demir Çağı süreçlerinde kesintisiz olarak yerleşim gördüğünü göstermektedir(Yağcı 2001: 285). Antik kaynaklardan özellikle Strabon'un aktarımıyla (Geographika VIII, VII, 5 ; XIV, III, 3 ; XIV, V, 8) kent, Akhaialılar ve Rhodos Lindos'dan gelen kolonistler tarafından kurulmuştur(Yağcı 2003: 49).

Soloi höyük'te ortaya çıkarılan seramiklerle birlikte diğer arkeolojik veriler; M.Ö. 7. yüzyıl başlarından itibaren yoğunlaşan bir koloni etkinliğini ve Soloi'nin kolonileşmiş bir liman kenti konumunda olduğunu göstermektedir. Kazılarda gün ışığına çıkarılmış pişmiş toprak mimari levha parçaları bu noktada oldukça önemlidir. Özellikle Kilikya'da ilk kez ortaya çıkan ve şimdilik sadece Soloi-Pompeiopolis'de ulaşılabilen Arkaik Dönem sima, çörtlen ve çatı kiremidi parçaları, burasının bir koloni kenti olabileceği fikrini mimari açıdan da desteklemesi yönünden oldukça büyük önem taşımaktadır(Yağcı 2002: 516; Küçük 2008: 33). Soloi'de M.Ö.7. yüzyılın ikinci çeyreğinden Geç Arkaik Dönem'e kadar kesintisiz bir yerleşim söz konusudur. Soloi'nin kolonizasyon dönemine tarihlenen bir teras yerleşimi 2011 yılında höyükte yürütülen kazılar sırasında ortaya çıkarılmıştı. Bu teras, arkeolojik olarak Soloi'nin Doğu Grek ve Kıbrıs ile olan koloni-apoikia ya da ticari ilişkilerinin varlığını göstermektedir. Soloi'nin teras mekânları, Arkaik Dönem'de mimari olarak şimdiye kadar Kilikia'da açığa çıkarılmış en belirgin akropol yapıları olarak değerlendirilmektedir(Yağcı-Kaya 2012: 105.).

Klasik Dönem boyunca Doğu Akdeniz'de önemli bir ticaret merkezi görevi üstlenen Soloi-Pompeiopolis, Büyük İskender'in III. Dareios'a karşı yaptığı seferden etkilenmiştir. Büyük İskender, burada yaşayan halkın Perslerle olan ilişkisinden rahatsız olduğu için buraya ufak bir birlik yerleştirmiş ve 200 talent civarında bir parayı da vergi olarak toplamıştır(Stark 1958:16.). Ayrıca kentte yeni bir yönetim biçimi oluşturmuştur(Jones 1937: 194). Soloi-Pompeiopolis, Büyük İskender'in ölümünün ardından Seleukoslar'ın egemenliği altına girer.

Seleukos Krallığı'nın yıkılmasından sonra bölgede baş gösteren korsan faaliyetlerine son vermek için, M.Ö. 67 yılında Roma tarafından görevlendirilen Pompeius Magnus, Kilikya'yı ele

geçirmiş ve buradaki korsanlık faaliyetlerini ortadan kaldırmıştır. Ardından Armenia Kralı III. Tigranes tarafından M.Ö. 70 yılında yakılıp yıkılan ve halkı Tigranokerta'ya sürülen Soloi-Pompeiopolis'e gelmiştir(Jones 1937: 201.). Pompeius buraya, ele geçirdiği korsanların bir kısmını yerleştirmiştir. Appianos (*Rhomaika; Mithridateio*, 96), Pompeius'un korsanlığa kötü insan ya da hain oldukları için değil savaş sonrası düştükleri yoksulluk nedeniyle katılanları Mallos'a, Adana'ya, Epiphaneia'ya ya da Dağlık Kilikya'nın boş ya da nüfusu az yerlerine yerleştirdiğini aktarmaktadır. Ayrıca Pompeius, Soloi'ye "Pompeius'a ait kent" anlamında "Pompeiopolis" adını vermiştir. Pompeius kendi adına sikke de darbettirmiştir(Yağcı 2002: 514.).

M.S. 130'da Roma İmparatoru Hadrianus, Anadolu'ya yaptığı gezi sırasında Soloi-Pompeiopolis'e de gelmiş ve buradaki liman caddesi ile limanın yapımı için maddi destek vermiştir(Peschlow-Bindokat 1975: 388; Akşit 1985: 202; Levick 2000: 611; Güven 2003, 48.). M.S. 256'da Sasani Kralı I. Şapur'un istilasına maruz kalan kent büyük bir yıkıma uğrar ve bu tarihten sonrada bir daha eski durumuna dönemez.

M.S. 6. yüzyılda meydana gelen depremden etkilenen Soloi-Pompeiopolis, bu dönemden sonra ufak bir Bizans yerleşimi görüntüsünü alır(Magie 1950: 274; Boyce 1958: 67.).

Soloi-Pompeiopolis, 19. yüzyıl boyunca Mersin'de inşa edilen yapılar için taş kaynağı olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı kentte oldukça az sayıda mimari kalıntı bulunmaktadır(Peschlow-Bindokat 1975: 373.). Bu kalıntılar arasında günümüze kadar önemli bir bölümü gelen liman caddesi dikkatleri üzerine çekmektedir (**Resim 1**).

Kentle ve kentin günümüze ulaşmamış kalıntılarıyla ilgili önemli bilgileri Avrupalı gezginlerden öğrenmekteyiz. 19. yüzyıl'da kenti ziyaret eden gezginlerden en eskisi olan ve en önemli değerlendirmeleri yapan İngiliz Kaptan Francis Beaufort'dur. Beaufort, 1811-1812 yılları arası İngiliz Kraliyet Donanması'na ait bir gemiyle, Akdeniz kıyıları boyunca harita çalışması yapmıştır. Ayrıca kıyılarda bulunan tarihi yerlerde de çeşitli incelemeler, ölçümler ve çizimler gerçekleştirmiş ve bu yaptığı çalışmaları da "*Karamania*" adlı eserinde yayımlamıştır. Beaufort, Soloi-Pompeiopolis'e geldiğinde sadece kentin durumunu tasvir etmemiş ayrıca planını da çıkarmıştır (**Çizim 1**). Kentle ilgili ayrıntılı bilgi veren bir diğer kaynak Tremeaux'tır. 1863 yılında yayımladığı "*Exploration Archæologique en Asie Mineure*" adlı eserinde Soloi-Pompeiopolis'in detaylı bir planını çıkarmıştır (Tremeaux 1858.) (**Çizim 2**).

Kazılar

Ören yerindeki ilk çalışmalar, 1980'li yıllarda Mersin Müze Müdürlüğü'nün gözetiminde gerçekleştirilen kurtarma kazılarıdır. Genellikle sütunlu cadde çevresinde yoğunlaşan bu çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan heykel başları, sikke ve seramik gibi çeşitli buluntular bugün Mersin Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Antik kentteki geniş

kapsamlı kazı çalışmaları ise, 1999 yılında Prof. Dr. Remzi Yağcı'nın başkanlığında başlatılmıştır. Kentteki arkeolojik kazılar özellikle höyük ve liman caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Kentte göze çarpan mimari kalıntılar arasında antik liman ve limana ait mendirek kalıntıları, 450m. uzunluğunda, 14,5m. genişliğindeki antik limanla bağlantılı sütunlu cadde, Soloi höyüğe yaslandırılmış Roma Dönemi tiyatrosu, sütunlu caddenin batısında yer alan Roma Hamamı, şehir surları, su kemeri kalıntıları, nekropol, Aratos mezarı ve antik liman bulunmaktadır.

Antik Liman

Soloi-Pompeiopolis'in günümüze kadar ulaşan en önemli Roma Dönemi mimari kalıntıları antik liman kalıntıları ve sütunlu cadde adıyla bilinen liman caddesidir. Antik kaynaklardan Cassius Dio (Rhomaika, XXXVI), Soloi-Pompeiopolis limanının İmparator Hadrianus tarafından yaptırılmış olabileceğini belirtmektedir. Genel kanı liman yapımının Hadrianus döneminde başladığı şeklindedir(Jones 1966: 202.). İmparator Hadrianus'un Asia Minor'de çok sayıda limanın yapımına katkı sağladığı bilinmektedir(Winter 1996: 18.).

19. yüzyılda kenti gezen Kaptan Beaufort, Soloi-Pompeiopolis limanını birbirine paralel kenarları olan, yarım daire girişli güzel bir liman diye tanımlamıştır. Ayrıca bu yapının elli ayak kalınlığında, yedi ayak yüksekliğinde mendirek duvarlarıyla çevrelendiğini belirtir(**Çizim 3**). Beaufort, liman girişinin hemen karşısında bir portikonun yükseldiğini ve bunun sütunlu uzun bir caddeye açıldığını yazar(Beaufort 1818: 259-265.). Antik limanı gösteren önemli kaynaklardan birisi de M.S. 143-145 yılları arasına tarihlendirilen Antoninus Pius zamanına ait bronz bir sikkedir (**Resim 2**). Bu sikkenin arka yüzü üzerinde görülen yapıyla ilgili çeşitli tartışmalar olsa da, genel kanı bu sikkenin arka yüzünde Soloi-pompeiopolis limanının stilize bir şekilde resmedildiğidir(Boyce 1958: 67-78.). Hadrianus'un yapımına katkı sağladığı limanın, Antoninus Pius tarafından tamamlandığı düşünülmektedir(Boyce 1958: 67-78; Güney 2006: 49.). Ancak, limanda, denizin içinde Kaptan Beaufort'un planında görülen heykel kaidesinin bu sikke üzerinde betimlenmediği anlaşılmaktadır. Heykel kaidesinin sikke üzerinde yer almamasının nedeninin sikke kalıbını hazırlayan kişi tarafından önemsenmediği için mi yoksa Kaptan Beaufort'un hatalı bir yorumlamayla burada bulunan başka bir oluşumun heykel kaidesi olarak değerlendirmesinden mi kaynaklandığı anlaşılamamıştır(Brandon vd. 2010: 395.).

Bu haliyle Soloi-Pompeiopolis limanı, Doğu Akdeniz'in kapasitesi en geniş limanlarından birisi durumundaydı. Liman yapısı hem ticari gemileri hem de imparatorluğun deniz kuvvetini barındırabilecek büyüklükte planlanarak inşa edilmiştir(Hild-Hellenkemper 1991: 382; Spanu 2003: 7.). Limanda Roma mühendisliğinin yansımalarını görmek mümkündür. Liman birbirine simetrik iki dalgakıranı ile tipik bir Roma limanı görüntüsündedir. Mendireklerinin uzunluğu yaklaşık olarak 320m., genişliği ise; 23m.dir. Soloi-Pompeiopolis limanı yöresel kireçtaşı

kullanılarak inşa edilmiştir(Brandon vd. 2010: 391.). Doğudaki dalgakıran kum ve mille kaplandığı için görünür durumda değildir (**Çizim 4**). Limanın batı mendireği doğudakine oranla çok daha iyi durumdadır. Batı mendirek doğudakine oranla daha iyi korunmuş olmasına rağmen sadece 160m.si belirgin durumdadır(Brandon vd. 2010: 391.). Limanın dolma nedenlerinden en önemlileri Lyparis Çayı'nın getirdiği alüvyonlar ve rüzgar erozyonu ile oluşan kumullardır. Kıyıda oluşan kumulların varlığı Beaufort'un ve 1889'da kenti ziyaret eden Sissouan'ın haritasında da görülmektedir(**Çizim 5**). Ancak limana en büyük tahribatı M.S. 6. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen depremin verdiği düşünülmektedir.

Limanda kullanılan kireçtaşı bloklar birbirlerine kırlangıç kuyruğu şeklindeki kenetlerle bağlanmıştır. Kenet yuvaları 35cm. uzunluğunda, 5cm. derinliğinde, orta noktasında 3cm. uçlarda 6cm.'e varan ölçülere sahiptir. Ortalama her bir taş için 6 kenet yuvası açılmıştır. Batı mendireği deniz seviyesinden 1,8m. yükseklikte yer almaktadır. Burada bulunan orijinal kaldırım taşlarının uzunluğu 1,3m. ile 1,65m., genişliği 0,60m. ile 0,65m., yüksekliği ise 0,50m. ile 0,54m. arasında değişen ölçülere sahiptir(Brandon vd. 2010; Vann 1995: 530-533.). Kenetler günümüze kadar ulaşamamıştır. Kenetlerin metal olması nedeniyle ya deniz suyu tarafından çürütüldüğü ya da sonraki dönemlerde söküldüğü düşünülür. Kenetlerin ahşap olma olasılığı da bulunmaktadır. Yapıda kullanılan kireç taşı blokların arkalarında ve bazen de üzerlerinde bulunan, dere taşlarının pozzolona adı verilen bir tür hidrolik kireç harçla birleştirilmesinden oluşturulmuş blokaj, limanın önemli bir bölümünde ana yapı elemanı olarak kullanılmıştır. Bu blokaj limanın bölümlerini oluşturan hücrelerin içini doldurmak amacıyla da kullanılmıştır (Brandon vd. 2010.) (**Resim 3**). M.Ö. 3. yüzyılın sonlarında Pozzuoli Körfezi'nde ortaya çıkmasından sonra Roma İmparatorluğu'nun özellikle liman gibi su ile bağlantılı yapılarında yaygın olarak kullanılan bu hidrolik beton teknolojisi Akdeniz'in en ücra köşelerine ulaşmıştır. Muhteviyatında sönmüş kireç, pozzolona ve agrega karışımı yer almaktaydı. Antik limandan alınan örnekler üzerinde yürütülen araştırmaların sonuçlarına göre: Pompeiopolis'te agrega %54 ile 64, harç ise %36 ile 46 arasında değişmektedir. Bu oranların Roma'da inşa edilen kara yapılarının oranlarına yakın olduğu görülür(Yağcı-Kaya 2010: 115.).

Pedestal ve Zafer Takı

Kaptan Beaufort'un planında görülen, limanla liman caddesi arasındaki kolossal boyutlardaki pedestal ve zafer takına veya anıtsal bir kapıya ait herhangi bir kalıntı günümüze kadar ulaşmamıştır. Beaufort'un planına göre liman havzasının hemen iç yarısında bulunan heykel kaidesi, liman caddesi ve zafer takı ile aynı eksen üzerinde yer almaktaydı. Ne yazık ki zafer takının ya da anıtsal kapının bulunduğu yer, liman caddesinin güney ucundan geçen modern kara yolunun altında kalmıştır. Bundan dolayı günümüzde görülebilen herhangi bir kalıntısı mevcut değildir. Liman caddesinin kuzey ucunda ise bir kapı oluşumundan bahsetmek

ise daha kolaydır. Kentin Orta Çağ surlarıyla bağlantılı olan bir kapının izlerine Beaufort'un zamanında rastlanıyordu(Beaufort 1818: 259-265.). Ancak bu kapı da günümüze kadar gelememiştir.

Liman Caddesi

Kentin sosyal ve ekonomik hayatında çok büyük bir öneme sahip olan liman caddesi, antik kentin tam merkezinde yer alır. 450m. uzunluğundaki liman caddesi kuzeybatı-güneydoğu yönündedir ve bu haliyle kenti ortasından ikiye bölen bir cardo olarak değerlendirilmektedir(Hild-Hellenkemper 1991: 382.). Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalarda bu cardoyu kesen bir doğu-batı aksına yani bir decumanusa rastlanılamamıştır.

Liman caddesinde mimari düzen olarak Korinth düzeni tercih edilmiştir. Caddede günümüze kadar in situ halde gelen bütün mimari yapı elemanlarında kullanılan malzeme, yerel kireçtaşıdır. Bu taşların Mezitli'nin hemen kuzeyinde bulunan taş ocaklarından getirildiği düşünülmektedir.

Liman caddesinde günümüzde görülen portikoların Hadrianus ve sonrasında yapıldığını belirtmek doğru olacaktır. Gerek antik kaynaklar gerekse de sütun başlıkları ve bulunan konsol yazıtları M.S. 2. yüzyılın, caddenin inşasına başlanıldığı tarih olarak düşünülmesi gerektiğini işaret eder(Peschlow-Bindokat 1975: 379.).

Soloi-Pompeïopolis'in liman caddesinde bulunan portikolardan doğudaki batıdakine oranla daha iyi durumdadır. Gerçekte 200 adet sütun sayısına sahip olan portikolarda bugün caddenin güney ucunda 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sonrasında kaldırılan sütunlarla birlikte, 42 adet sütun ayakta durmaktadır(Yağcı-Kaya 2012: 105; Yağcı-Kaya 2013: 138.). Kaptan Beaufort, ise Soloi-Pompeïopolis'in liman caddesinin portikolarında başlıklarıyla birlikte ayakta duran 44 adet sütun gördüğünü belirtmektedir. Beaufort, batı portikosunda ayakta duran sadece 5 adet sütundan bahseder. Diğer ayakta duran 39 adet sütun doğu portikosunda yer almaktadır(Beaufort 1818, 262.). 19. yüzyıl'da buraya gelen birçok Avrupalı gezgin de Beaufort'u doğrular şekilde batı portikosunda ayakta 5 adet sütunun, sütun başlıklarıyla birlikte görülebildiğini belirtirler (**Resim 4**). Ancak geçen yıllarla birlikte ayakta duran sütun sayısında azalma olur. Davis, 1875 yılında kente geldiğinde ayakta 41 adet sütun gördüğünü notlarına yazar(Davis 1879.). Ancak bugün batı portikosunda bulunan sütunlardan restore edilenlerle birlikte sadece yedi adet sütun başlıklarıyla birlikte ayakta bulunmaktadır.

Liman Caddesinin doğu ve batı portikoları arasındaki genişliği yaklaşık 14,50m.olarak ölçülmüştür. Bu genişliğiyle Soloi-Pompeïopolis liman caddesi Kilikya'nın en geniş caddesi durumundadır.

Batı portikosunda ayakta in sutu olarak olarak duran sütunların ortalama yüksekliği ise yaklaşık 9m.dir. İki sütun arasındaki açıklık ise 3m.dir (**Resim 5**). Liman caddesinin batı portikosunun güney ucunda yapılan çalışmalar, caddenin bir krepidomaya sahip olduğunu göstermiştir. Krepidoma, büyük olasılıkla Geç Antik Dönem’de cadde döşemelerinin sökülmesi sonucunda zarar görmüştür. Caddenin devamında tahribat daha fazla olduğu için hem cadde tabanına hem de krepidomaya rastlanılamamıştır (**Resim 6**).

Deniz seviyesinden 3,88m. yüksekte bulunan doğu portikosunun güney ucundaki krepidoma ve stylobat taşları, batı portikosunun güney ucundakilere oranla oldukça zarar görmüş durumdadır. Doğü portikosunun güney ucunda krepidoma ve stylobat izine neredeyse hiç rastlanmaz. Sadece temelleri mevcuttur. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan krepidoma ve stylobatın üzerinde bulunduğu bu opus cementium harçlı temel; yaklaşık 1,5m. kalınlığında, kimi yerlerde 2m. derinliğe kadar ulaşan bir harç tabakasından oluşmaktadır(**Resim 7**).

Her iki portikonun güney ucunda D 2 açmasının bulunduğu bölümde yaklaşık 40cm yüksekliğindeki bir basamakla caddenin giriş kotuna geçiş sağlanmıştır. Bu durum caddenin girişinde farklı bir mimari organizasyon olduğunu da göstermektedir. Ancak bu bölümde bulunan gerek sütun gerekse diğer mimari elemanların yok edilmiş olması, buradaki durumu belirleyebilecek izlerin kaybolmasına neden olmuştur. 19. yüzyıldaki seyyahların çizdikleri gravürlerde doğu ve batı portikolarının güney ucunda dikili olarak görülen ancak günümüze ulaşmayan sütunlar büyük olasılıkla liman caddesinin girişini meydana getirmekteydi.

Özellikle liman caddesinin doğu potikosunun güney ucundaki stylobat temeli üzerinde yer alan 3 adet büyük stylobat bloğu şipolyen olarak bu harçlı temel üzerine büyük olasılıkla M.S. 525 depreminden sonra oturtulmuştur. İnsutu değillerdir. Bu stylobat taşları 3m. aralıkla karşı portikoda yer alan sütunlarla aynı aks üzerine oturtulmuştur (**Bkz. Resim 7**). Bu bloklar büyük olasılıkla M.S. 6. yüzyılda tekrar ayağa kaldırılan sütunlara kaide olması amacıyla buraya yerleştirilmiştir.

Ayrıca caddenin liman tarafındaki ucunda bulunan birinci ve üçüncü sütunlarda portiko sütunlarının kemerlerle birleşmiş olduğuna dair belirtiler mevcuttur. Bu durum büyük olasılıkla üstü kapalı bir caddenin varlığına işaret eder (Beaufort 1818: 262.) (**Bkz. Resim 5**).

Hem Sissouan’ın hem de Beaufort’un planlarında caddenin güney ucunda bulunan ve antik limanın dalga kıranlarıyla elips şeklinde birleşen sur duvarının kalıntısına, liman caddesinin doğu portikosunun güney ucunda rastlanılmıştır. Maalesef bu sur duvarının batı portikosundaki karşılığını günümüzde döşenen elektrik ve boru hatları yüzünden görmek mümkün değildir. Batı portikosunun güney ucunda portikonun hemen arkasında yıkılmış halde bulunan yarım sütun plaster başlıklar ve tamburlar büyük olasılıkla bu sur duvarının caddeyle birleştiği yerle bağlantılı olmalıdırlar. Bu sur duvarının doğu portikosunun ucunda bulunan krepidomayla

bağlantılı olduğu görülmektedir. Portikoyla sur duvarının bağlantısının tam olarak anlaşılabilmesi için doğudaki karayolunun kazılması gerekmektedir.

Liman Caddesi Dükkanları

Soloi-Pompeïopolis'de liman caddesinin her iki tarafındaki portikolarda dükkânlar bulunmaktadır. **(Resim 8, Çizim 6)** Kazılardan elde edilen sonuçlara göre bu dükkanlar, bir çok dönemde kullanım görmüşler, bundan dolayı da oldukça önemli yapısal değişikliklere uğramışlardır.

Portiko dükkanlarının izlerine ilk olarak kazıların başladığı 1999 yılında rastlanılmıştır. Batı portikosunun limana bakan güney ucunda, portikoda yer alan sütunların hemen arkasında, oldukça deforme olmuş halde mozaik bir taban bulunmuştur. Avrupalı gezginlerin gravürlerinde de belirttiği batı portikosunun kemerli üst örtüsüne ait bu taşlar, büyük olasılıkla M.S. 525'te meydana geldiği bilinen deprem sırasında mozaik taban üzerine devrilmiş ve buradaki mozaik tabanı tahrip etmiştir. Ayrıca bu bölgede çıkan bitkilerin kökleri de bu tahribatı arttırmıştır. Bu taban caddenin bu bölümünün en son kullanıldığı dönemi göstermesi açısından önemlidir.

Mozaığın tahrip olmayan bölümlerine bakarak bir değerlendirme yapmak mümkündür. Buna göre mozaığı kalın lacivert bir bordür çevrelemektedir. Bu bordürün arasında baklava dilimini andıran geometrik desenler yer alır. Amblemata çevresinde ise, geometrik bezemeden ayrı olarak, özellikle gıyoş motifleri ile çerçevelenmiş balık figürlü panolar dikkati çeker. Panoların içlerinde çeşitli tipte ve ebatta balıklar ve bitki desenleri bulunmaktadır **(Resim 9)**. Mozaik üzerindeki bezemeler ve üzerinde bulunan sikkeler, mozaığın M.S. 5 ve 6. yüzyıllara tarihlendirilmesine neden olmuştur. Mozaik taban üzerinde bulunan çeşitli boyutlardaki bronz olta uçları ve toplu halde taban üzerinde bulunan çok sayıdaki deniz kabuğu burasının balıkçı dükkanı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

2001 yılındaki kazılarda, liman caddesinin doğu portikosunda da mozaik bir tabanın temel izlerine rastlanılmıştır. Bu mozaik, doğu portikosunun güney ucunda, batı portikosuyla aynı aks ve aynı kottadır. Planda F2 ve F3 plan karelerini kaplayan bu mozaikli alan, 1970'li yıllarda buraya yapılan ve kazılar başladıktan sonra yıktırılan bir ev yüzünden tamamen yok olmuş durumdadır. Bu mozaik tabanı çevreleyen kuzey-güney doğrultusunda, devşirme Roma Dönemi kapı üstü elemanlarının yan yana getirilmesiyle oluşturulmuş bir duvar kalıntısı da bulunmaktadır. Bu duvarın zemin kotunda tahrip edilen mozaığın harç kalıntıları görülebilmektedir. Doğru portikosunda bulunan bu mozaik tabanla, batı portikosunda bulunan mozaik tabanın çağdaş olma ihtimalleri yüksektir. Özellikle doğu ve batı portikolarında bulunan bu devşirme taşlardan yapılmış duvar ve mozaik taban kalıntıları, M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda Liman caddesinin güney ucunda bulunan dükkanlara limana da yakın olmalarından dolayı, caddenin kuzey bölümlerindekilere oranla daha fazla özen gösterilmiş olduğunu göstermektedir.

Roma Dönemi dükkanlarının izlerine ise doğu portikosunda rastlanılmıştır. 2001 ve 2002 yıllarında bu bölgede yapılan çalışmalar, önceki yıllarda yıktırılan tek katlı evin olduğu yerde yapılmıştır. Dükkanlar bu ev yüzünden tahrip olan Geç Antik Dönem mozaik taban harcının kaldırılmasından sonra ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan bütün dükkanlar kuzey-güney doğrultusunda birbirine bitişik olarak yapılmışlardır (**Bkz. Resim 8, Çizim 6**). Dükkanlar yaklaşık 3m. genişliğinde 5,30m. uzunluğundadır. Korunan duvar yükseklikleri 30cm. ile 1m. arasında değişmektedir. Dükkanların duvarları düzgün kireç taşı bloklar kullanılarak isodomik düzende örülmüştür. Bu bölgedeki tüm dükkanların kuzey batı ucunda yaklaşık 100-110cm. çapında pişmiş topraktan yapılmış ocaklar bulunmaktadır (**Resim 10**). Ocakların kotları genelde 3,50m.dir ve çevrelerinde çok sayıda kırılmış Roma Dönemi'ne tarihlendirilen pişmiş toprak patera parçaları bulunmuştur. Ortaya çıkarılan dükkanlardan sadece bir tanesinin işlevi tam olarak bilinmektedir. 2001 ve 2002 yılları kazı sezonlarında ortaya çıkarılan E-6 açması içindeki dükkanda yapılan ilk incelemeler burada bulunan "U" planlı oluşumun bulunan bir ocak ve çevresindeki cam curuflarından dolayı bir cam atölyesi olabileceği düşünülmüştü ancak 2014 yılı kazı çalışmalarında bu "U" biçimli oluşumun bir latrina yapısına ait olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca latrina havuzunun dış kanalında ve iç bölümünde sıva kalıntılarına da rastlanılmıştır. Kazı ekibinin elde ettiği bulguların ışığında E6 plan karesinde Erken Roma İmparatorluk Döneminde bodrum katında pithos vb. depolama kaplarının bulunduğu bu dükkan, Geç Roma Dönemi'nde işlev değiştirerek bir latrinaya dönüştürülmüştür(Yağcı 2016: 112.)(Resim 11).

Dükkanların batıya bakan duvarlarının uçları, karşı portikoda bulunan sütunlarla bir aks yapar biçimde portikonun harçlı temelinde dayandırılmıştır. Bütün dükkanların kuzey-güney doğrultusunda uzanan batı duvarı, aynı zamanda liman caddesinin doğu portikosunun temel duvarıdır. Dükkanlarla portiko temellerinin arasında hem malzeme hem de yapım tekniği açısından önemli farklar bulunmaktadır. Bu da dükkanların, doğu portikosunun inşasından sonraki bir döneme tarihlendirilmelerine neden olmuştur. M.S. 2. yüzyılda inşa edilen cadde portikolarının yapımının tamamlanmasından bir süre sonra meydana gelen bir deprem, savaş ya da benzer nedenlerden dolayı yıkılmasından ötürü M.S. 3. yüzyıl civarında portiko dükkanları yeniden yapılmış olmalıdır. Ancak bu dükkanlarda yapılan detaylı incelemeler, Roma Dönemi dükkanlarının temelleri altında, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen dükkanların varlığını ortaya çıkarmıştır (**Resim 12**). Böylelikle liman caddesinin geçirdiği bütün tarihsel süreçler gözler önüne serilmiştir.

Bu tabakalaşma Ayrıca 2011 yılı sütunlu cadde kazılarında caddenin güneyinde başlangıç noktasına yakın E5 plan karesi içerisinde yer alan Geç Antik Dönem su kanalının, ana kanalizasyon şebekesine bağlandığı yerde, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen bir tabakada toplu halde buluntular ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakada M. Ö. 3 - 1. Yüzyıllar arasına

tarihlendirilen farklı tipte birçok mutfak eşyası ile minyatür adak eşyaları açığa çıkmıştır. Burada ele geçen buluntular arasında lagynoi, olupeler, kalıp yapımı kaseler, amphoriskoslar, kandiller, unguentaria, pişmiş toprak figürinler, mortar ve pestilliumlar, dokuma ağırlıkları ve ağırşaklar, sikkeler gibi birçok farklı türde ve tipte eser bulunmaktadır(Yağcı-Kaya 2012: 103-104.). 2001 yılı kazılarında da E hattında caddenin başlangıç noktasında bulunan dükkanların arka duvar organizasyonunda yapılan bir sondajda yine Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen benzer buluntular ortaya çıkarılmıştı.

Soloi-Pompeiopolis liman caddesinde ortaya çıkartılan dükkanlardaki buluntuların çok önemli bir bölümü M.S. 2-3. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Dükkanlarda yürütülen sondaj ve benzeri çalışmalar neticesinde varlığından haberdar olunan ve hemen bir alt kontekste yer alan dükkanlarda ise M.Ö. 3-1. yüzyıllara tarihlendirilen buluntularla karşılaşmıştır. Alt kotlarda yer alan bu dükkanlar, General Pompeius'un Geç Helenistik Dönem'de kenti imar ederken liman caddesi ile aynı yerde bir cadde inşa ettirdiğini de gösteren bir delil olarak göze çarpmaktadır.

Üst kotlarda yer alan dükkanların duvarlarında geçirdikleri depremlerin ve yangınların izlerini görmek mümkündür. Karşılaşılan yangınlardan ilki bütün dükkanlarda 3,50m. kotları civarında görülen yangındır. Bu tabakada bulunan sikkeler ve seramiklerin gösterdiği kadarıyla yangın, M.S. 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir. Bu yangının M.S. 256'da Kilikya'yı istila etmeye başlayan Sasani Kralı Şapur'la bağlantısı olduğu düşünülmektedir.

Caddedeki Mimari Elemanlar:

Sütunlar

2011 restorasyonu öncesinde batı portikosunda ayakta duran beş adet sütun, caddenin mimarisi hakkında oldukça fikir verir (Bkz. Resim 4). Ayakta duran bu beş sütundan birinci ve üçüncü sütunlar ve bunların başlıkları geçirdikleri depremlerden hiç zarar görmemiş olup, bir zamanlar üstlerine yapılmış olan kemerlerin taşlarından kalanlarını üzerlerinde barındırmaktadırlar. Plinthoslar stylobatlarıyla birlikte yapılmış, sütun kaideleri de sütunlarla birlikte işlenmiştir. Plinthosla krepis arasında çift fascialı bir silme mevcuttur. Sütunların torusları ile plinthosları arasında bulunan yaklaşık 2 cm'lik bir boşluk sütunlara esneme payı bırakmıştır. Böylece rüzgarlı günlerde sütunların esnemeleri belirgin bir şekilde hissedilebilmektedir. Sütunların gövdeleri üstte bir bilezik (anulet) ile son bulmaktadır. Caddenin güney girişinde doğu portikoda çevreye yayılmış, bol miktarda set profilli yivli sütun tamburları bulunmaktadır(**Resim 13**). Caddenin sadece doğu portikosunun güney ucunda yivli sütun tamburları bulunmaktadır. Bu yivli tamburlardan altta bulunan iki tanesinin yivlerinin içleri dolu olarak yapılmıştır. Sütunların boynunda ise bir inci dizisi ya da bilezik bulunmaktadır. Yivli tamburların önemli bir bölümünde, yivsiz tamburların ise bazılarında dübel deliği yoktur. Bundan dolayı yivli tamburlardan ayakta bir tane bile sütun bulunmamaktadır. Yerde yıkık bir

şekilde duran yivsiz sütun tamburlarının bazılarında sonradan açılmış olduğu düşünülen dübel delikleri mevcuttur. Bu ise bize geçirdikleri deprem sonrasında sütunların yıkılmalarından dolayı dübellendiklerini düşündürmektedir.

Soloi-Pompeiopolis antik kenti liman caddesinin her iki portikosunun sütunlarının bazıları karşılıklı olarak konsollarla donatılmıştır. Kentin ana girişinin liman tarafından olması nedeniyle caddenin özellikle güney bölümünde bu konsollar yoğunluk göstermektedir. Özellikle batı portikosunda ayakta duran sütunlardan birinci ve üçüncü sütun tamburlarında konsolların sütun tamburuyla beraber yapıldığı görülmüştür (Bkz. Resim 4). Batı portikosunun ikinci ve dördüncü sütunlarında bulunan konsollar ise büyük olasılıkla caddenin inşasından sonraki bir dönemde yerleştirilmişlerdir. Doğu portikosunda ayakta duran sütunların önemli bir bölümünde hem tamburla birlikte yapılmış hem de sonradan açılmış konsol deliklerine sahip sütun tamburları bulunmaktadır. Doğu portikosunda bulunan sütunların önemli bir bölümünde konsollara rastlanılmaktadır. Arazide bol miktarda konsollu sütun tamburlarına ve de az da olsa konsollara rastlamak mümkündür. Doğu portikosunun güney ucunda bulunan yivli sütun tamburlarında ise tamburla beraber yapılmış konsollar vardır. Farklı biçimlere sahip olan konsolların üzerinde belirgin bir süsleme bulunmamaktadır. Konsolların hemen üzerindeki tamburda bulunan nişler ve dübel delikleri bir zamanlar üzerlerine konulan heykellerin sabitlenmesi görevini üstlenmişlerdir.

Konsolların birçoğunda üzerlerinde taşıdıkları heykellerle bağlantılı yazıtlar bulunmaktadır. Pompeiopolis'teki konsol yazıtları Roma İmparatorlarının, İmparator ailesinden kişilerin, yüksek memurların kentin ileri gelenlerinin adlarına ithaf edilmiştir. Soloi-Pompeiopolis liman caddesinde bulunan konsol yazıtlarının önemli bir bölümü kayıptır. Arazide bulunan konsol yazıtları üzerinde kent için oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Bu yazıtlardan M.S. 3. yüzyıla tarihlenen bir tanesinde kentte bulunan zenginlerden birisinin kent surlarının inşaatına bağışta bulunduğu belirtilir(Sayar 1995: 47.). 2009 yılı kazılarında bulunan bir diğer konsol yazıtında Galerius Valerius adındaki yerel bir zengin caddenin imarına katkı sağladığı belirtilmektedir(Yağcı 2010: 104.). Başka bir konsol yazıtında da "Halk Meclisi Vali (Kilikia) Titus Vibius Varus'u onurlandırır" biçiminde bir ifade geçmektedir. Konsol yazıtları üzerinde araştırma gerçekleştiren Prof. Dr. Mustafa Sayar tarafından bu yazıt M.S. 131- 133'e tarihlendirilmektedir(Yağcı-Kaya 2012: 138.). Konsollu sütunlu caddelere Kilikya'da Diocaesaria, Kastabala ve Anazarbos'da, Suriye'de ise Apameia ve Palmyra'da rastlanılmaktadır(Peschlow-Bindokat 1975: 378.).

Sütunlarda ve mimarîde görülen bazı eksik uygulamalar, liman caddesinin inşaatının yapıldığı dönemde bir önemli olaya (İmparator ziyareti vb.) yetiştirilmeye çalışıldığı izlenimini yaratmaktadır. Caddenin önce doğu portikosunun inşaatına başlanıldığı ve buradaki tamburların

yivlendiği ve yetiştirilemeyeceği düşüncesiyle yivli uygulamanın terk edildiği düşünülebilir. Bir diğer olasılık ise, geçirdiği bir deprem sonrasında zarar gören sütunların değiştirilerek farklı bir anlayışla yerlerine yivlilerin yerleştirilmiş olabileceğidir.

Sütun Başlıkları

Caddede bulunan sütun başlıklarının hepsi Korinth düzenindedir. Suriye tipinde olan bu başlıklardan hariç figürlü başlıklarda bulunmaktadır. Figürlü başlıklar özellikle caddenin kuzey bölgesinde yoğunluk gösterirler. Arazide 33 tanesi sütunların üzerinde olmak üzere yaklaşık 70 adet sütun başlığı bulunmaktadır. Bu başlıklardan 17 tanesi figürlüdür. Figürlerin çoğu kentte tapınım görmüş tanrılara ve tanrıçalara ayrılmıştır.

Figürsüz sütun başlıklarının yüksekliği genelde 1m. ile 1,10m. arasında değişmekte olup başlıklarının alt çapı ise 0,82m.dir. Abakus levhalarının uzunluğu ise 1,3m.dir.(Peschow-Bindokat 1975: 373.).

Peschlow-Bindokat figürlü ve figürsüz başlıkları üç ana gruba ayırırlar. Birinci ve ikinci grup Severus Hanedanlığı ile bağlantılı olarak Suriye etkisindeki Korinth başlıklarını içerir. Birinci grubun yapraklarında güçlü bir geometrik etkinin izleri vardır(Peschlow-Bindokat 1975: 381.). İkinci grubun başlıklarında ise güçlü bir geometrik etki yoktur. Yapraklar buruşuk bir üst yüzey ve kapalı bir dış kontura sahip olup bütün içerisinde sakin bir etki bırakmaktadır. Üçüncü grubu ise figürlü başlıklar oluşturmaktadır (Peschow-Bindokat 1975: 382.).

Suriye etkisi bulunan başlıklarda esas olarak sekiz çelenk yaprağı ve bir o kadar da kabartma yapraklar bulunur. Bazı istisnalar dışında her bir yaprak altı kısımdan meydana gelir. Bu kısımlarında her birinde dört veya beş yaprak ucu yer alır. Çelenk yaprakları başlığın gövdesine yapışık iken kabartma yapraklar ise oldukça taşkındır. Kabartma yaprakların alt bölümlerinde genellikle iki bazen de üç yaprak ucu vardır. Geriye kalan bölüm ise düz ve süslemesiz bir yüzeye sahiptir. Çelenk yapraklarının alt yapraklarının üsttekilerle teması şeklindeki, yukarıda bahsedilen düzenlemeye kabartma yapraklarda da rastlanılmaktadır. Başlıklardaki volütler genellikle tek bir banttandır oluşmaktadır(Peschlow-Bindokat 1975: 379-380.).

Peschlow-Bindokat tarafından birinci grup başlıklar arasında gösterilen ve caddenin orta bölümlerinde yer alan bir başlık ise diğer başlıklara oranla farklılık gösterir. Bu başlığın akanthus yaprakları diğer başlıklardakilerin aksine eğiktir. Başlığı yapan usta yaprakların esen bir rüzgarın etkisiyle eğilmiş etkisi bırakmaya çalışmıştır (Peschow-Bindokat 1975: 383;). Bu başlıkla benzer örnekler özellikle Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilen as-Şanamain Tyche Tapınağı ve Kyrenaika Pazar Caddesi başlıklarında görülmektedir(Strube 1993: 13-14; Sichtermann 1960: 284. Kaplan 2006: 101.).

Son yıllarda bulunan başlıklarla birlikte liman caddesinde toplam 17 adet figürlü sütun başlığı yer almaktadır. Bu başlıklardan 6 tanesi sütunların üzerinde yer almaktadır. Diğer başlıkların bazıları yüzeyde bulunmaktadır. Bazıları da kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış olup Mersin Müzesi'ne götürülmüştür. İlerleyen yıllardaki kazılarla birlikte bu sayının artması olasıdır.

Peschlow-Bindokat figürlü başlıkları da üç grup içerisinde incelemiştir. Buna göre birinci grup; abakus levhasının üzerinde bir figür başı bulunanlar, ikinci grup; abakus levhasının üzerinde, köşe volütleri ve ortadaki yüksek yaprakların arasında kalan kısımda büst bulunanlar ve üçüncü grup ise; figürlerin ya bütünüyle köşe volütlerinin yerini aldığı ya da bunun yanı sıra yan cephelerdeki yüksek yaprakların abakus levhasını ve köşe volütleri arasındaki kısmı kapladığı başlıklar şeklindedir. Figürler ya iki yan yüzü ya da dört yüzü birden kaplamaktadır. Bir başlıkta hem figür başı hem de büst birlikte bulunabilmektedir. Büstlü başlıklarda her büstün çevresinde ortadaki kabartma yapraklar içinde yer ayrılmıştır. Neredeyse bütün büstler cepheden betimlenmişlerdir. Küçük büstlerde baş biraz daha öne çıkık halde iken bunların vücut bölümleri ise, alçak kabartma olarak yapılmıştır. Bazı büstler yüksek kabartma olarak yapılmışlardır. Her üç gruptaki başlıklarda da köşe figürleri bütün ayrıntılarıyla işlenmiş, hayvanlar ise alçak kabartma olarak yapılmıştır. Bazı figürleri belirleyebilmek mümkün olmuştur: Hades, Pan, Helios, Athena, Herakles, Ares, Serapis, Artemis, Dioskurlar gibi. Bu başlıklarda bulunan tanrı ve tanrıça figürleri bunların kentte tapınım gördüğün fikrini düşündürmektedir(Peschlow-Bindokat 1975: 385-386.).

Kaynaklarda daha önce rastlamadığımız toplamda 8 adet, dört yüzünde de yüksek kabartma figür bulunan sütun başlıkları, 2000 ve 2004 yılı kazıları sırasında caddenin orta bölümünde ve kireç kuyusunun çevresinde ortaya çıkarılmıştır. Bu başlıkların üzerindeki kabartmalarda Zeus, Dionysos, Aphrodite ve Artemis gibi tanrı ve tanrıça figürleri ile Satyr ve Maenead betimlemeleri bulunmaktadır (**Resim 14**).

Liman caddesi hakkında bugüne kadarki en kapsamlı araştırmayı yapan Peschlow-Bindokat, Korinth başlıklarının çelenk yapraklarındaki incelikli, süsleyici, geometrik anlayışın bu şekliyle M.S. 2. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Aphrodisias okuluyla birlikte yaygınlık kazandığını ve M.S. 3. yüzyılın sonuna kadar kullanıldığını belirtir. Soloi-Pompeopolis başlıklarının da bu zaman dilimleri içerisinde yapıldığını iddia eder(Peschlow-Bindokat 1975: 386.).

Korniş ve Frizler

Caddenin orta bölgesinde özellikle E20, 21, 22 plan kareleri boyunca 14 korniş bloğuna rastlanmıştır. Liman caddesi portikolarının ya da başka mimari yapıların üst yapılarıyla ilişkili bulunan friz ve korniş elemanlarının uzunluğu değişmekle beraber genelde 1,30m., genişlikleri 1m. civarındadır. Yükseklikleri ise 0,50m. ile 0,55m. arasında değişmektedir. Friz parçalarının

ortasında genellikle bir rozet motifi bulunur. Frizin üst kesiminde ise yumurta ok sırası ve onunda üzerinde düz bir profil yer alır (**Resim 16**). Korniş blokları da tıpkı frizlerde olduğu gibi, dikdörtgen bir blok halinde ve aşağı yukarı aynı boyutlarda işlenmiştir. Altta düz bir bant ve yiv ve bunu takip eden akanthus veya palmetten oluşan bir yaprak süslemesi ile konsol etrafını saran yumurta ok sırası yer almaktadır. Sima frizi bir sıra birbirini izleyen yan yana sıralanmış palmetlerle süslenmiştir. Kornişlerde aslan başı şeklinde ağız kapalı çörtlenlere rastlanmıştır. Korniş ve frizlerde görülen Suriye etkisindeki bezemeler ve yapısal özellikler, bu korniş ve frizlerin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmesinin daha uygun olacağını düşündürmektedir(Peschlow-Bindokat 1975: 388) (**Resim 17**). Korniş bloklarının da M.S. 525 depremi sarsıntısı ile hemen hemen aynı eksende doğuya doğru düşmüş olduğu gözlemlenmektedir(Yağcı 2017: 512.). Liman caddesinde şaşırtıcı bir şekilde arşitrava hiç rastlanılmamıştır. Buda üst yapıda bulunan elemanların deprem sonrasında başka yapılarda kullanıldığını ya da üst örtünün caddenin güney ucundaki birinci ve üçüncü sütunlarda da görüldüğü üzere sadece kemerler kullanılarak arşitravsız yapıldığını gösterir.

Liman Caddesinin Alt Yapısı

Soloi-Pompeiopolis liman caddesinde özellikle 2000 yılında yapılan kazılarda caddenin alt yapısını oluşturan kanalizasyon sistemiyle ilgili ciddi buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Bu kanallardan Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen ilki, C 44-45 açmalarında, liman caddesinin ortasına yakın bir alanda bulunmaktadır. Bu bölgede liman caddesinin doğu ve batı portikolarının arasında 5m. çapında, M.S. 6. yüzyıla tarihlendirilen bir kireç ocağı bulunmuştur. Yaklaşık 2,5m. derinliğe sahip olan bu kireç ocağının zemininde ilk kanal sistemi açığa çıkarılmıştır (**Çizim 7**). Yerel kireç taşından yapılmış kuzey-güney doğrultusunda uzanan, yan yana dizilmiş bloklardan meydana getirilmiş bu su kanalının batısında doğu-batı doğrultusunda uzanan ve ana kanala yaklaşık 30 derecelik kademeli bir inişle bağlanan ikinci bir su kanalı da ortaya çıkarılmıştır. Bu kanalların çevresinde ele geçen seramik buluntular, kanalların M.Ö. 1. yüzyıla ait olduğunu göstermektedir. Hem doğu portikosundaki dükkanlarda yapılan sondajlarda bulunan erken dönem dükkanları hem de bu kanal sistemi çevresinden gelen buluntular, M.Ö. 1. yüzyılda da bu bölgede bir cadde ya da benzeri bir yapının olduğuna işaret etmektedir.

Üçüncü kanal ise yine liman caddesinin ortasında bulunan B bölgesi civarında ortaya çıkarılmıştır. Liman caddesiyle aynı döneme ait olan bu kanal, Liman caddesinin ana kanalizasyon sistemini oluşturmaktadır. Doğu portikosunun stylobat seviyesinin hemen altında yapılan bir sondaj ile ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık olarak 70cm. genişliğinde 1,5m. derinliğindedir ve kuzey güney doğrultusunda eğimli olarak uzanmaktadır. Özgün halinde liman caddesi boyunca uzanan bu kanal günümüzde doğu portikosunun sağlam kalmış bölümlerinde

bulunmaktadır. Bu kanal hattı Geç Antik Dönem’de de kullanılmıştır. Pişmiş toprak su künkleri kullanılarak yapılmış çeşitli kanal kalıntılarını kanalizasyon sistemi çevresinde görmek mümkündür(**Çizim 8**). Pişmiş toprak su künkleri ile birlikte olasılıkla M.S. 3-4. yüzyıllara ait olması muhtemel, kurşun borular kullanılarak meydana getirilmiş başka bir su hattına ait bulgular 2014 yılı kazılarında ortaya çıkarılmıştır(Yağcı 2016: 113.).

Geç Dönem Yapıları

Liman caddesi üzerinde M.S. 5-6. yüzyıllara tarihlendirilen bir kilise ile çeşitli dükkan kalıntılarına rastlanılmıştır. Dikdörtgen planlı basit yapılar şeklindeki Erken Hristiyanlık Dönemi dükkanlarının zeminleri opus sectile döşeme ile kaplanmıştır(**Resim 18**). Döşeme oldukça özenli bir işçiliğe sahiptir. E41-F41 plan karelerinde ortaya çıkarılan bu opus sectile taban döşemesinde kullanılan taş plakaların hepsi geometrik bezemelidir. Altıgen şeklinde kesilmiş taş plakaların araları eşkenar dörtgen ve üçgenlerle doldurulmuştur. Bazı örneklerde ise, iç içe geçmiş altıgenler dikkati çeker. Opus sectile plakalarda altıgen kaplamalarda beyaz, eşkenar dörtgen plakalarda ise mavi renk kullanılmıştır(Yağcı 2001: 175-176; Yağcı 2008: 149-150.). Bu dükkanlar çevresinde yürütülen kazılar sırasında bulunan altın kolyeler ve kolye ucu ile iki yüzükten oluşan bir takı gurubu ortaya çıkarılmıştır. Bu takı grubu, M.S. 525’teki depreme bağlı olarak yıkılan duvar kalıntılarının kaldırılmasıyla bulunmuştur(Yağcı 2009: 466.). Bu dükkanların ve kilisenin varlığı caddenin Geç Antik Dönem’de de kentin sosyal, ticari ve dini hayatında önemli bir yer aldığını göstermektedir(Yağcı 2010: 105-106; Yağcı-Kaya 2011: 114.). Bahse konu kilise ise 2010 yılı kazılarında E49 ve E50 açmalarında ortaya çıkarılmış, Erken Hristiyanlık Dönemi’ne tarihlenen küçük bir kilisedir. Ancak bu Hristiyan yapısı, Soloi-Pompeiopolis kazılarında bugüne dek saptanan en belirgin Bizans yapısı olarak dikkati çeker. Bu kilisenin yapısal bir benzerinin Elaiussa Sebaste’deki bir Roma tapınağı içinde bulunan küçük kilisedir. Yapı olasılıkla M.S. 525 yılında gerçekleşen şiddetli deprem sırasında zarar görmüş ve akabinde bir daha kullanılmamıştır(Yağcı-Kaya 2011: 114-115.). Bu ve benzeri buluntular, Sütunlu Cadde’de, mimari açıdan görkemli bir Roma Dönemi’nden sonra yerleşimin küçüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Liman Caddesinde Bulunan Heykeller

Konsolların üzerinde duran heykellerin çok az bir bölümü günümüze gelebilmiştir. 2000 ve 2004 yılı kazıları caddenin heykeltıraşlık eserleri açısından ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermiştir. 2000 yılında C 44-45 açmalarında karşılaşılan devşirme taşlardan oluşturulmuş, dairesel planlı yaklaşık 5m. çapındaki kireç kuyusunun içinden ve çevresinden gelen M.S. 5-6. yüzyıl seramik ve sikke benzeri buluntular, caddenin büyük olasılıkla M.S. 6. yüzyılda meydana geldiği belirtilen depremden sonra kullanılmadığını göstermiştir (**Çizim 7**). Bu kireç kuyusu çevresinde beyaz mermerden yapılmış, iki erkek ve bir kadın heykeli

bulunmuştur. Heykeller boyutları itibarıyla konsolların üzerinde durmaya uygundur, arka yüzleri detaylı işlenmemiştir. Bu da bu heykellerin sadece üç yönden sergilendiklerini göstermektedir. Heykel kaideleri de konsol boyutlarıyla yakın ölçülere sahiptir. Sütunla caddede yürütülen kazılar sırasında bulunan Dionysos-Pan, Asklepios-Telesphoros(**Resim 15**), Hygieia, Nemesis, İmparator Balbinus vb. heykeller, caddenin tezyinatında çok önemli yer tutarlar(Yağcı 2004: 415-416; Tulunay 2005: 23-25; Yağcı 2005: 33-34.).

Değerlendirme ve Sonuç

Soloi-Pompeiopolis liman caddesi, kentin kuzey güney doğrultulu cardo maximusu olarak kentin en önemli aksını oluşturmaktadır. Akdeniz’de Roma Dönemi’ndeki pek çok kentte görüldüğü üzere Soloi-Pompeiopolis de Hippodamik bir plan dahilinde meydana getirilmiştir. Bu plana dair izler bugün için henüz ortaya çıkarılamamış olsa da ilerleyen süreçte kent planı ile ilgili bilgiler daha belirgin bir hale gelecektir. Liman caddesi üzerinde 1999 yılından bu yana sürdürülen arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen verilerin ışığında, Hellenistik Dönem’in başlarından itibaren kentin ana aksı olan bu caddenin aynı lokasyonda var olduğu söylenebilir.

Arkaik Dönem’de bir Rhodos Lindos kolonisi olarak kurulan kentin Arkaik limanının da günümüzde kalıntıları görülen Roma Dönemi limanı ile aynı bölgede yer almış olma ihtimali oldukça yüksektir. Dolayısıyla kentin sosyal ve ticari hayatında yıllar içinde giderek önemi artan bu lokasyonun yüzlerce yıl boyunca kentin sosyal ve ticari hayatında önemli bir yere sahip olması şaşırtıcı değildir. Antik limanın Lyparis Çayı’nın getirdiği alüvyon ve yaşanan kum istilasıyla kullanılamayacak hale geldiği Bizans Dönemi’nin ortalarına kadar da bu bölge ve bu bölgede yer alan liman caddesi önemini korumuştur. Cadde üzerinde yürütülen arkeolojik kazılar, Hellenistik Dönem’den Erken Hristiyanlık Dönemi’ne kadar uzanan bir süreç boyunca kentin bu aksının en önemli ulaşım güzergahı durumunda olduğunu göstermektedir.

Elimizdeki arkeoloji verileri liman caddesinin en erken evresinin Hellenistik Dönem’e kadar uzandığını göstermektedir. Kazılar sırasında cadde üzerinde üç ana evre tespit edilmiştir. Birinci evre olarak adlandırdığımız ve M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirilen bu evrenin izlerine yoğunluklu olarak doğu portikosunda ortaya çıkarılan dükkanların alt kotlarında rastlanılmaktadır. Mimari izlerden bu dükkanların temelleri ve beden duvarlarının alt kotlarının Geç Hellenistik Dönem’le doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Büyük olasılıkla kentin M.Ö. 1. yüzyıldaki Pompeius Magnus’la bağlantılı imar faaliyetleri neticesinde cadde, cadde alt yapısı ve dükkanlar burada aynı yerinde inşa edilmiştir.

Cadde üzerinde görülen ikinci evre ise M.S. 2. yüzyıla tarihlenen ve yeniden inşa dönemi olarak da adlandırabileceğimiz dönemdir. Tarihi kaynaklar ve cadde üzerindeki arkeolojik çalışmalar bu dönemin İmparator Hadrianus’la bağlantılı olabileceğini göstermektedir. Elde edilen arkeolojik materyal, caddenin en yoğun kullanımının M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda olduğunu

göstermektedir. Hadrianus'un Soloi-Pompeiopolis limanının yapımına katkı sağladığı bilinmektedir. Antik liman inşa edilirken liman kompleksiyle birlikte liman caddesi de tamamen elden geçirilmiş olmalıdır. Caddenin özellikle güney ucunda bulunan dükkanlardaki bulgular bu yöndedir. Ancak gerek sütun başlıklarında gerekse de mimaride görülen M.S. 3. yüzyıl ağırlığı caddenin Severus Hanedanlığı Dönemi'nde tekrar elden geçirildiğini düşündürmektedir. Bu evre M.S. 256 yılı civarında kentin Sasanilerce ele geçirilip tahrip edilmesine kadar sürer. Sasani Kralı Şapur I tarafından gerçekleştirilen öç seferinden etkilenen kentler arasında Soloi-Pompeiopolis'de bulunmaktadır. Kent bu tarihten sonra bir daha asla eski görkemli günlerine kavuşamaz.

Cadde üzerinde üçüncü evre olarak değerlendirebileceğimiz dönem Erken Hristiyanlık Dönemidir. Bu döneme ait elimizde caddenin özellikle orta aksı üzerinde görülen tabanları opus sectile döşeli dikdörtgen planlı basit dükkanlar ve küçük bir kilise yapısı karşımıza çıkar. Kent, Akdeniz'deki pek çok kenti derinden etkileyen M.S. 525 depremiyle neredeyse tamamen yıkılır. Bu yıkımdan en çok etkilenen yerlerden birisi de liman caddesidir. Bugün cadde üzerinde in situ şekilde devrilmiş bulunan sütunların pek çoğu bu deprem nedeniyle yıkılmışlardır. Caddenin bu dönemden sonra, limanında dolmasıyla birlikte eski aktif günlerinden çok uzakta olduğunu görüyoruz. Öyle ki caddenin ortasında kireç elde etmek amacıyla açılmış büyük boyutlu kireç kuyuları karşımıza çıkmaktadır. Liman caddesinin döşeme taşlarının başka yapılarda kullanılmak üzere tamamen söküldüğü görülür. Ancak cadde taşları bilinmeyen bir nedenden dolayı depremden daha önceki bir tarihte sökülmüş olmalıdır. Çünkü kazılar, devrilen sütunların kireç harç, küçük tuğla parçaları ve küçük taşlardan meydana getirilmiş döşeme altı temelinin üzerinde yer aldığını göstermiştir. Deprem sonrasında devrilen bütün sütunlar ve mimari elemanlar bu döşeme temelini üzerinde meydana çıkarılmıştır(**Resim 19**). Altlarında özgün döşemeye ait bir kalıntı bulunmamaktaydı.

Kentin hemen yakınındaki Mersin'in dibinde yer alması 19. ve 20. yüzyıllar boyunca bir taş kaynağı olarak kullanılmasına neden olmuş ve bunun sonucunda ören yerindeki birçok yapının taşları sökülerek başka yapıların inşasında kullanılmıştır.

Antik kentte yürütülen kazıların ilerlemesiyle birlikte, Kilikia'nın bu önemli liman kenti hakkında daha fazla bilgi elde edilecektir. Özellikle liman caddesi üzerinde yürütülecek olan çalışmalar, kentin Roma Dönemi sosyal ve ticari hayatını gözler önüne serecektir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynakça

- Appianus , Appianus, “Rhomaika”, “Appian's Roman history”, With an English Translation by Horace White, W. Heinemann; Cambridge : Harvard University, London-1972.
- Cassius Dio, Cassius Dio, “Rhomaika”, “Dio's Roman History”, With an English Translation by E. Carry., I-IX, The Loeb Classical Library, London-1969.
- Strabon, Strabon, Geographika, ‘Coğrafya’ Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul-1994.

Modern Kaynakça

- Akşit 1985, O. Akşit, “Roma İmparatorluk Tarihi” İstanbul-1985.
- Alishan 1899, P.L.M., Alishan, Sissouan ou L’Arméno-Cilicie, Description Géographique et Historique, Venise-S.Lazare-1899.
- Beaufort 1818, F. Beaufort, “Karamania or Brief Description of the South Coast of Asia Minor”, London-1818.
- Boyce 1958, A. Boyce, “The Harbour of Pompeiopolis. A Study in Roman Imperial Ports and Dated Coins”, *AJA* 62, s.67-78, 1958.
- Brandon vd. 2010, C. Brandon, R. L. Hohlfelder, J. P. Oleson, N. Rauh, “Geology, Materials, and the Design of the Roman Harbour of Soli-Pompeiopolis”, “Turkey: The Romacons field campaign of August 2009”, *International Journal of Nautical Archaeology* Volume 39, Issue 2, s.390–399, Eylül 2010.
- Davis 1879, E.J. Davis, “Life in Asiatic Turkey, A Journal of Travel in Cilicia (Pedia and Trachea) Isauria and Parts of Lycaonia and Cappadocia”, London-1879.
- Eckart 1975, O. Eckart, “Soli”, *KP III*, 262, 1975.
- Erzen 1940, A. Erzen, “Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft”, Leipzig-1940.
- Güney 2006, H. Güney; “Soli-Pompeiopolis Sikkeleri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul-2006.
- Güven 2003, S. Güven, “Evolution of Colonnaded Avenues in the Roman Cityscape: Role of Cilicia”, *Olba VIII*, 39-54, Mersin-2003.
- Hild 2001, F. Hild, “Soli”, *NP* 11, 2001.

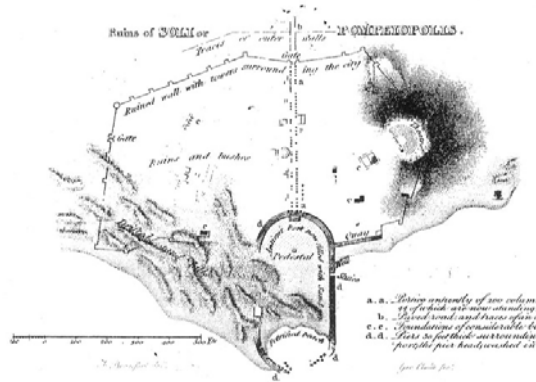
- Hild, Hellenkemper 1991, F. Hild, H. Hellenkemper, "Tabula Imperii Byzantini V: Kilikien und Isaurien", 1-2, [Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften](#) No 221, Cartes 2 Index, Vien-1991.
- Jones 1937, A. H. M. Jones, The Cities of the Eastern Roman Provinces.
- Jones 1966, A.H.M. Jones, The Greek City from Alexander to Justinian, Oxford-1966.
- Kaplan 2006, D. Kaplan, "Korykos Antik Kentinin ve Kilikia Bölgesinin Korinth Sütunları", Olba XVI, 89-112, Mersin-2006.
- Küçük 2008, S. Küçük: "Demir Çağında Kilikia Bölgesinde Grek Kolonizasyonu", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2008.
- Levick 2000, B. Levick, "Greece and Asia Minor", CAH XI (2000), s.600-615. Cambridge University Press, Cambridge-2000.
- Magie 1950, D. Magie, "Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ", I-II. Princeton-1950. Oxford-1937.
- Peschlow-Bindokat 1975, A. Peschlow-Bindokat, "Zur Säulenstraße von Pompeiopolis in Kilikien" İstanbuler Mitteilungen, s373-391, İstanbul-1975.
- Sayar 1995, M. SAYAR, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1993", XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s.39-60, Ankara-1995.
- Sichtermann 1960, H. Sichtermann, "Funde und Forschungen in der Kyrenaika 1942-1958", Archeologischer Anzeiger Band 74, 239-349, Berlin-1960.
- Spanu 2003, M. Spanu, "Roman Influence in Cilicia Through Architecture", Olba, Sayı VIII, s.1-38, Mersin-2003.
- Strube 1993, C. Strube, "Baudekoration im nordsyrischen Kalksteinmassiv Band I: Kapitell-Tür- und Gesimsformen der Kirchen des 4. Und 5. Jahr-hunderts n. Chr.", DaF Band, 5, Mainz-1993..
- Stark 1958, F. Stark, "Alexander's Path from Caria to Cilicia", London-1958.
- Tremeaux 1858, P. Tremeaux, "Exploration Archæologique en Asie Mineure", Paris-1858.
- Tulunay 2005, E. T. Tulunay, "Soloï-Pompeïopolis Heykelleri", 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s.23-30, Ankara-2005

- Vann 1995, R.L. Vann, “Survey of ancient Harbours in Turkey: The 1993 Season at Pompeiopolis”, XII Araştırma Sonuçları Toplantısı, s.529-534, Ankara-1995.
- Yağcı 2001, R. Yağcı, “Soloİ-Pompeİopolis 2000 yılı Kazıları”, 23. KST 1. Cilt, 285-294, Ankara-2001.
- Yağcı 2002, R. Yağcı, “Soloİ-Pompeİopolis 2001 yılı Kazıları”, 24. KST 1. Cilt, 513-520, Ankara-2002.
- Yağcı 2003, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2002 Yılı Kazıları”, 25. KST, II. Cilt, 49-60, Ankara-2003.
- Yağcı 2004, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2003 Yılı Kazıları”, 26. KST, I. Cilt, 415-420, Ankara-2004.
- Yağcı 2005, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2004 Yılı Kazıları”, 27. KST, II. Cilt, 33-42, Ankara-2005.
- Yağcı 2007, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2005 Yılı Kazıları”, 28. KST, II. Cilt, 175-184, Ankara-2007.
- Yağcı 2008, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2006 Yılı Kazıları”, 29. KST, III. Cilt, 149-166, Ankara-2008.
- Yağcı 2009, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2007 Yılı Kazıları”, 30. KST, III. Cilt, 465-474, Ankara-2009.
- Yağcı-Kaya 2010, R. Yağcı – F. Kaya Soli/Pompeİopolis 2009 Kazıları Excavations at Soli/Pompeİopolis in 2009, ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2010-8, 104-110.
- Yağcı-Kaya 2011, R. Yağcı – F. Kaya Soli/Pompeİopolis 2010 Kazıları Excavations at Soli/Pompeİopolis in 2010, ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2011-9, 113-118.
- Yağcı-Kaya 2012, R. Yağcı – F. Kaya Soli/Pompeİopolis 2011 Kazıları Excavations at Soli/Pompeİopolis in 2011, ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2012-10, 103-105.
- Yağcı-Kaya 2013, R. Yağcı – F. Kaya Soli/Pompeİopolis 2012 Kazıları Excavations at Soli/Pompeİopolis in 2012, ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2013-11, 138-143.
- Yağcı 2016, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2014 Kazıları”, 37. KST, III. Cilt, 107-114, Ankara-2016.
- Yağcı 2017, R.Yağcı “Soloİ-Pompeİopolis 2015 Kazıları”, 38. KST, II. Cilt, 509-518, Ankara-2017.

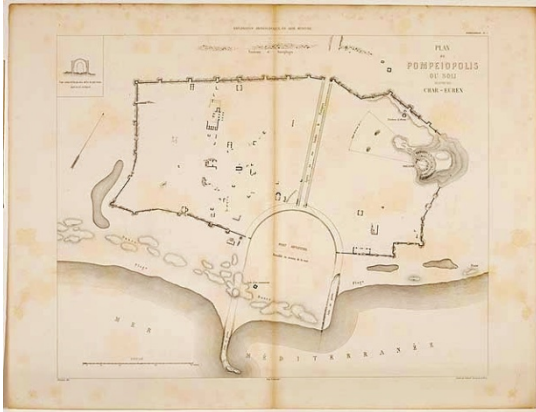
EKLER

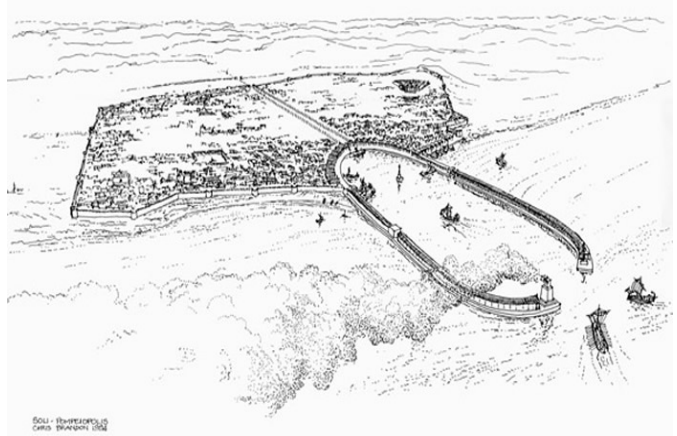
Resim 1: Restorasyon öncesinde Soloi-Pompeiopolis liman caddesi (Kazı Arşivi)

Çizim 1: Beaufort'un planı (Beaufort, 1817: 240).

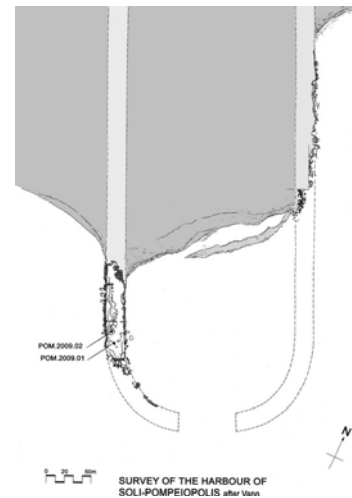
Çizim 2: Tremeaux'un kent planı (Tremeaux 1858).

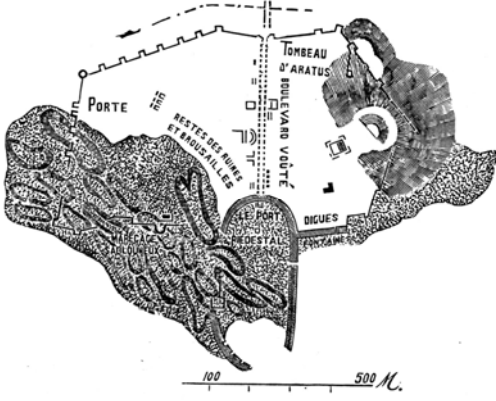
Çizim 3: Brandon ve ekibinin hazırladıkları limanın ve kentin aksonometrik perspektifi. (C. Brandon vd. 2010, 395, Figure 2).

Resim 2: Soloi-Pompeiopolis limanının betimlendiği Antoninus pius sikkesi (C. Brandon vd. 2010, 395, Figure 8).

Çizim 4: Brandon ve ekibinin çıkardığı liman planı. (C. Brandon vd. 2010, 395, Figure 9).

Çizim 5: Sissouan'ın kent planı(Alishan 1899)

Resim 3: Antik liman kalıntıları(Kazı Arşivi).

Resim 4: W. H. Bartlett'in gravüründe görülen sütunlar (W. H. Bartlett, J. H. Kernot. London-1837).

Resim 5: Restorasyon öncesinde batı portikosunda ayakta duran sütunlar(Ş. Yıldırım).

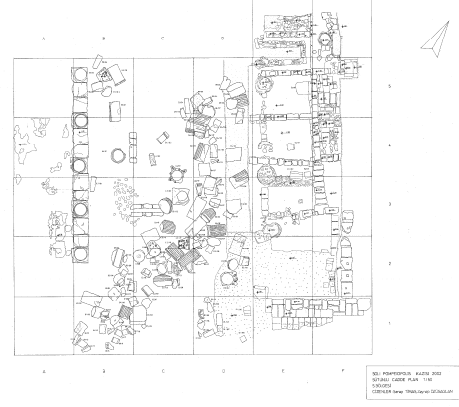
Resim 6: Restorasyon öncesinde batı portikonun krepidomasına ait bloklar (Ş. Yıldırım).

Resim 7: Restorasyon öncesinde doğu portikosunun opus cementium temel harcı (Ş. Yıldırım).

Resim 8: Restorasyon öncesinde doğu portikosunda ortaya çıkarılan dükkanlar (Kazı Arşivi).

Çizim 6: Liman caddesinin güney ucunda bulunan dükkanlar (Kazı Arşivi).

Resim 9: Restorasyon öncesinde batı portikosunda ortaya çıkarılan mozaik taban (Kazı Arşivi).

Resim 10: Restorasyon öncesinde Portiko dükkanları ve bu dükkanlarda ortaya çıkarılan ocaklar (Ş. Yıldırım).

Resim 11: Önceleri cam atölyesi, sonrasında ise latrina olarak kullanılan dükkan (Ş. Yıldırım).

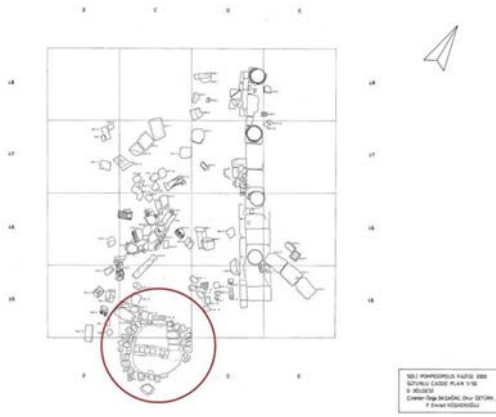
Resim 12: E5 karelağındaki dükkanında bulunan Hellenistik tabaka (Ş. Yıldırım).

Resim 13: Restorasyon öncesinde cadde üzerindeki yivli sütun tamburlarından birisi (Ş. Yıldırım).

Resim 14: Liman caddesinde bulunan figürlü sütun başlıklarından birisi (Ş. Yıldırım).

Çizim 7: Liman caddesinde ortaya çıkarılan Geç Antik kireç kuyusu ve kuyu zemininde ortaya çıkarılan Geç Hellenistik su kanalları (Kazı Arşivi).

Resim 15: Liman caddesinde bulunan Asklepios-Telesphoros heykeli (R. Yağcı).

Resim 16: Liman caddesinde bulunan friz bloklarından birisi (Ş. Yıldırım).

Resim 17: Liman caddesinde bulunan korniş bloklarından birisi (Ş. Yıldırım).

SONDAJ AÇIŞI (1:20)

Çizim 8: Doğu portikosunda ortaya çıkarılan Roma ve Geç Antik Dönem su kanalları(Kazı Arşivi).

Resim 18: Liman caddesinde ortaya çıkarılan Geç Antik Dönem opus sectile döşeme (Kazı Arşivi).

Resim 19: Liman caddesinin güney ucunda gerçekleştirilen restorasyon sonrasındaki durum ve Geç Antik Dönem’de sökülmiş cadde döşemesinden bir görünüm.(Kazı Arşivi).

EVRENSELLİK İDDİASI VE DOĞU-BATI FARKLILIĞI BAĞLAMINDA KOHLBERG'İN AHLÂK GELİŞİMİ KURAMI

Yrd. Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM*

Özet: Çalışmamızın konusu, Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramının Doğu- Batı farklılığı açısından incelenmesidir. Kohlberg, evrensel bir ahlaki gelişim şeması oluşturmuş ve insanların belli kültürel farklılıklara rağmen evrensel aşamalardan geçerek gerçekleşen bir ahlak gelişimine sahip olduklarını iddia etmiştir. Kültürler arası farklılıklar bir yana toplumların da farklı gelişme çizgileri taşıdığı düşünülürse kuramın evrensellik iddiası tartışma yaratıcıdır. Bu nedenle çalışmada öncelikle psikolojik bir çalışma iddiasıyla ortaya çıkan kuramın sosyolojik altyapısı ortaya konmaya çalışılmış, bireysel bir konu olduğu düşünülen ahlak konusunun sosyolojik boyutu anlatılmıştır. Ardından Doğu ve Batı toplumlarının ortaya koyduğu çözümlerin farklılığı vurgulanarak, bir toplum çözümü biçimi olan ahlak konusunun da bu farklılık çerçevesinde ele alınması gerektiği iddia edilmiştir. Çalışmada vurgulanan başlıca tez budur.

Anahtar Kelimeler: Kohlberg, ahlak gelişimi, sosyoloji, Doğu-Batı farklılığı, evrensellik.

KOHLBERG'S THEORY OF MORAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF UNIVERSALITY ARGUMENT AND EAST-WEST DISCREPANCY

Abstract: Our study is the examination of Kohlberg's moral development theory in means of East-West diversity. Kohlberg had formed a universal moral development schema and claimed that people have a moral development actualizing with universal steps in spite of definite cultural differences. Apart from cross cultural differences, if it is thought that the societies have different development lines, theory's universalism assertion becomes debatable. For this reason, the sociological sub-structure of the theory emerged primarily in psychological studies, and the sociological dimension of the moral subject, which is thought to be an individual subject is explained. Then, it was argued that the solutions of the eastern and western societies emphasized the difference and the moral issue, which is a form of society solution, should be considered within this difference. It is the major thesis in this study.

Keywords: Kohlberg, moral development, sosyology, East-West diversity, universality.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada toplumlar arası farklılaşmalar açısından evrensel bir ahlak gelişimi kuramı denemesi olan Kohlberg'in kuramını ele almaya çalışacağız. Ahlâk, insan düşüncesinin başlangıçtaki üç temel probleminden biridir. İnsan topluluklarının bir arada yaşamaları ve birlikte yaşama kurallarını ortaya koymaları ile bu kurallar üzerinde düşünmeleri eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Klasik anlamda felsefenin ortaya çıkışı ile birlikte ahlâk kavramı da felsefenin konuları arasına girmiş, İlk Çağ filozoflarından 19. yüzyıla çok sayıda filozof bu konuda görüş belirtmişlerdir. Sosyolojide de ele anılan konulardan biri olan ahlak, sosyolojinin önde gelen isimlerinin de çalışma alanı olacaktır (Durkheim 1947). İnsanların toplumsallaştığı

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü

her durumda, toplum içi kuralların düzenlenmesi, gerek felsefenin, gerek psikolojinin, gerekse sosyolojinin ilgi alanındadır. Bu anlamda insanlığın ilk düşünsel faaliyeti olan felsefeden, son dönemde ortaya çıkmış sosyolojiye kadar insanlık tarihi boyunca ahlâk konusu, insanlığın önde gelen tartışma alanlarından biridir.

Ahlâk kurallarının oluşumu toplumsal ilişkiler çerçevesinde mümkünken, bu kuralların bireye aktarımı genellikle aile içinde gerçekleşmektedir. Bu şekliyle bireylerin davranış biçimi, bir anlamda kültürlenme tabir edilen bir süreç ile kazanılmaktadır. Bu anlamda bireysel ahlak, toplumsal ahlak kavramının tezahürü konumundadır. Başka deyişle ahlâk, toplumsal bir olgu olarak varlığını kazanmıştır. Ahlâk kavramı en dar anlamıyla 'uyulması gereken kurallar bütünü' olarak algılanırken ve felsefede temel kavramları 'iyi' ve 'kötü' olarak sınırlandırılırken, anlam genişledikçe kişinin davranış biçimi, olaylar karşısındaki tutumu ve yargıları da ana çerçeveye dâhil olmaktadır. Bu nedenle bireysel tutum ve davranışlar bütünü üzerinden toplumu da düzenleme işlevi bulunmaktadır. Bu işlev, onu bir üstyapı kurumu haline getirecek ve ahlak, din ile birlikte sosyolojik bir olgu şeklinde karşımıza çıkacaktır. Birçok ahlak kuralı aynı zamanda dinî kurallardır. Olayın dinî boyutu, aynı zamanda ahlâk kurallarına genel geçer bir karakter yükleme sorununu da beraberinde getirmiştir. Değişmez referanslar taşıyan ahlak sistemleri, zamanın ve mekânın ötesinde hüküm taşıma iddiasıyla ortaya çıkacaklardır. Bu durumu felsefedeki temel tartışmalar da desteklemektedir. Ahlâk felsefesinin ana tartışma konusu 'evrensel ahlak yasası problemi' olmuş, genel geçer bir ahlâk sisteminin mümkün olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Gerek dinî karakterle ilişkili olarak, gerekse başka kaygılar nedeniyle, ahlak konusunda evrensellik iddiası ve evrensel ölçütler konusu dinin ve felsefenin yanı sıra farklı disiplinlerde de tartışma konusu olacaktır. Ve bu alanlarda ortaya çıkan isimler de ahlâk konusunda bir standartlaştırma çabasında olacaklar, belli şemalar, sınıflandırmalar ortaya atacaktlardır.

Bu çalışmada, bu yöndeki örneklerden biri olan Kohlberg üzerinde durulacaktır. Nasıl ki filozoflar evrensel bir ahlâk kuramının imkânı problemi üzerinde yoğunlaşmışlarsa, Kohlberg de özeldde insan gelişimi alanında geliştirdiği kuramında böyle bir kaygıdan yola çıkarak, bireylerin ahlâki gelişimlerinin belli bir sisteme bağlı olup olmadığını ortaya koymaya çalışmış, bu çabayla bir aşamalandırma denemesine girişmiştir. Bu anlamda Kohlberg'in ahlâk gelişimi kuramını 19. yüzyılla birlikte Batı bilim anlayışının her alanda getirdiği sınıflandırmacı ve aşamalandırmacı kuramların arasında görmek mümkündür. Batı'nın sistematik bilim anlayışının bir yansıması da bu kuramda karşımıza çıkacaktır. Kohlberg'in kuramı bilinen boyutuyla bir insan gelişimi kuramıdır ve daha çok pedagojik boyutuyla ilgilenilmektedir. Bu açıdan özellikle Türkçede yapılan yayınlarda *eğitim psikolojisi*, *gelişim psikolojisi* çalışmalarının içinde hacim bulmakta, konunun daha çok psikolojinin konusuna giren kısmı ile ilgilenilmektedir. Yine kuram bir

gelişim kuramı olması hasebiyle ‘ahlak gelişimi’ bağlamında konunun pedagojik boyutu da bulunmakta, çocukların ahlak gelişimlerini açıklayıcı boyutu ile de ilgilenilmektedir. Ancak Touraine gibi isimlerin görüşleriyle kurulan bağlantı ve Habermas’ın yaptığı göndermeler (Atiker 1998: 147.) kurama psikolojinin ve pedagojinin sınırları dışından da bakmayı ve bu isimler bağlamında konunun modernizm ve XX. yüzyıl Batı toplumu ile bağlantılı olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Yine, Kohlberg’in kuramının “*liberal ideolojiyi reformcu biçimde yeniden yaşatma girişimi olarak değerlendirilmesi*” (Atiker 1998: 148) de basit bir bireysel gelişim kuramından öte anlamlar taşıdığına göstergesi olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle kuramı kısaca tanıttıktan ve yaygın bilinenin ötesindeki sosyolojik boyutunu belirttikten sonra, konuyu Doğu-Batı farklılığı çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Bu çaba bir anlamda evrensel olduğu iddia edilen ve temel düzeyde pedagojik alana da yansıyan bir şematizasyon çabasının medeniyet perspektifinden ele alınarak eleştirilmesi olacaktır. Amacımız kendi toplumuna özgü ve kendi gerçeklerimizden hareket eden sistemleştirme denemelerinin kavramsal düzeyde yolunu açmaktır.

2. KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Kohlberg, ahlâki gelişim kuramını tesis ederken bireylere içinde belli ikilemler barındıran olay örnekleri vermiş ve bu olay kahramanlarının davranışlarının ‘suç’ ve ‘haklılık’ kavramları açısından değerlendirilmesini istemiştir. Bu yöndeki araştırmalarını İngiltere, Malezya, Tayvan, Meksika ve Türkiye’de kişilerle yaptığı mülakatlarla gerçekleştiren Kohlberg, (Yeşilyaprak vd. 2008: 136.) kuramını Piaget’den farklı olarak somut davranışların gözlemleri üzerine değil, bireylerin karşılaştıkları ikilem durumlarındaki ahlâki akıl yürütmeleri üzerine kurmuş, gerçek yaşamda da buna benzer şekilde davranacağını varsaymıştır. (Kohlberg 1971: 183-186) Bu durum aynı zamanda kendisine yöneltilen eleştirilerin de dayanak noktalarından biri olacaktır (Çinemre 2014: 73-74.). Ara değişken kabul edeceğimiz “*kişinin empati yeteneği ve suç işleme kapasitesi, yasaklanan davranışın çekicilik derecesi, bireyin içinde bulunduğu grubun baskısı, yakalanma ihtimalinin düşük veya yüksek olması gibi*” faktörler ahlaki yargı ve davranış arasında farklılık doğurmaktadır (Cüceloğlu 2009: 354.). Söz konusu nedenlerle kişilerin örnek olaylar hakkındaki görüşleri ile davranışları farklı olabilmekte, dolayısıyla somut gözlemlere değil, bireylerin kendi söylemlerine dayalı bir araştırma sonucunda ortaya çıkan ahlâki bir sınıflandırma kuramı tartışma konusu yapılmaktadır. Başka deyişle kişilerin ahlâki yargıları ile ahlâki davranışlarının farklı olabileme ihtimali kuramın geçerliliğini sorgulatabilmektedir. Buna rağmen Kohlberg bahsettiğimiz ara değişkenlerle birlikte gerçekleşen ahlaki yargı ve davranış arasındaki karmaşık ilişkiye gerek önemi vermediğini kabul etse ve kuramını yeniden gözden geçirse de (Çinemre 2012) “*ahlâki davranıştan çok ahlâki yargı üzerinde durmuştur*” (Selçuk 2008: 122). Kişilerin yargı ve davranış bakımından farklı dönemlerde olabileceklerini kabul

etmiş, ancak gene de iki durum arasında bir ilişkinin kurulabileceğini ve yapılan tanımlamalardan yola çıkarak ahlâki davranışların kestirilmesinin mümkün olduğunu ileri sürmüştür.

Kohlberg'in kuramı, kişilerin ahlâki gelişiminin üç düzey ve her düzeyin kendi içinde iki alt evresi olmak üzere altı evrede biçimlendiğini belirtir. Her evrede bireylerin ahlâki davranışlarını ve yargılarını belirleyen temel prensipler, itici güçler bulunur ve birey, herhangi bir davranışı bu prensipten hareket ederek gerçekleştirir. Bu anlamda bireyin hangi niyetle davranışa yöneldiği bilinirse, hangi evrede olduğu da bilinebilir. Dolayısı ile Kohlberg'in ahlâk kuramına göre bireyin bir davranışı hangi sebeple gerçekleştirdiği önemlidir. Bu nedenle yapılan görüşmelerde Kohlberg "Neden?" sorusunu özellikle sormuş ve buna alınan cevapları tasnif ederek bireyleri ahlâk gelişim düzeylerine göre sınıflandırmıştır. Bu aşamalar bütün kültürlerde geçerlidir (Kohlberg 1980: 30.). Bu anlamda Kohlberg'in ahlâk gelişimi kuramı, davranışçı kuramın gözlenebilir davranışlardan hareketle yaptığı çıkarımların aksine bireylerin bilişsel gelişim düzeylerinin bir yansımasından yola çıkmıştır denilebilir. Mülakatlarda akıl yürütmelerin çözümlenmesi ve buna göre yapılan sınıflandırma girişimi, olayın toplumsal davranış boyutunda değil, toplumsal sistem içinde bireyin algı ve bilişsel gelişim düzeyine göre ele alındığını göstermektedir. Ahlâk bilişsel gelişime paralel olarak ilerlemekte ve birey bilişsel gelişim üst aşamalara çıktıkça ahlâki düzeylerde de üst aşamalara çıkabilmektedir. Kohlberg'in kuramı bu şekliyle Piaget'nin ahlâk gelişimi kuramını destekler ve tamamlar niteliktedir (Erden ve Akman 2007: 123.).

Aynı zamanda, aşamaların bütün kültürlerde geçerli olduğu iddiası da tıpkı 19. Yüzyıl sosyoloji kuramlarında olduğu gibi evrensel bir aşamalandırma çabasını da ortaya koymaktadır. Batı merkezli ve "Batı merkezci" tarih anlayışı, çoğu alanda kendini gösterecek, bir ahlak gelişimi kuramında da yansımasını bulacaktır. Batı düşüncesinin evrensellik görünümü altında kendini merkeze alan ve kendi aşamalarını evrensel aşamalar olarak göstermeye çalışan kuramlarındaki çaba, bu alanda da ortaya çıkmaktadır. Kohlberg'in kuramı da bu anlayışın bir ürünü ve örneği olarak değerlendirilebilir.

Kohlberg'in çabası aynı zamanda ahlak olgusunu bireyselleştirmekte, bireyin bilişsel gelişiminin ve üst düzey düşünme süreçlerinin bir ürünü olduğu iddiasını temellendirmeye çalışmaktadır. Bunun sonucunda ahlak konusu yukarıda bahsettiğimiz üzere psikolojinin sınırları içinde kalmakta, sosyolojik açıdan değerlendirme imkânı bulamamaktadır. Ancak 'toplumda uyulması gereken kurallar bütünü' olarak tanımlanan bir olgunun toplumsal alandan alınıp bireysel alana ve bireyin zihinsel süreçlerine indirgenmesi tartışma konusudur. Bu anlamda gerek Kohlberg, gerekse Piaget meseleyi bireysel ve sınıflandırmacı bakış açısı ile ele almış ve yukarıda da belirttiğimiz gibi ahlâk, bu türden nesnelleştirme ve şemalandırma

girişimlerinin konusu olmuştur. Toplumsal ilişkiler ağının bir parçası ve yansıması olan ahlak, bireyselleştirilerek anlaşılması mümkün olmayan bir olgudur. Bu anlamda ahlak olgusu, bireysel alandan çıkıp toplumsal alanın da konusu olarak değerlendirilmeli ve sosyolojik bir bakışın içine dâhil edilmelidir. Bu şekliyle konu gerçek anlamını bulacaktır.

Kohlberg'in ahlâk gelişim kuramı içinde birinci düzey 'gelenek öncesi düzey' olarak adlandırılıp, 'itaat ve ceza evresi' ile 'araçsal ilişkiler evresi' olmak üzere iki alt evreden oluşur. Birinci evrede bireyin davranışlarını yöneten temel prensip ceza dürtüsüdür; birey kurallara ceza almamak için uyar. Bu anlamda itaat ve ceza evresi, bireyin kendisinin dışında ve üzerinde bir otoritenin altında olduğu ve davranışlarının bu otoritenin yönlendirdiği ilkel bir ahlâk aşamasıdır. Kişinin kendi kuralları yoktur; doğru ve yanlış dışsal bir otorite tarafından belirlenmiş ve bireye empoze edilmiştir. Birey ise dışarıdan gelen kurallara uyup uymamayı ancak ceza alıp almama durumuna göre belirler. (Kohlberg 1980: 91-96) Bir üst evre olan araçsal ilişkiler evresinde ise temel dürtü menfaat elde etme ya da bireysel haz tatmini kavramları ile açıklanabilir. Bu evredeki birey kurallara tamamen kendi menfaatleri için uyar. Kişi kurallara uygun bir davranış gerçekleştiriyorsa mutlaka kuralların işine gelen bir yönü vardır. Kişinin kuralları çiğnemesi ise gene kendi menfaatleri kurallar tarafından zedelendiği içindir. Bu durumda kurallar bireyin kişisel çıkarlarını zedeleyici, bireyi engelleyici nitelik taşımaktadır. Engelleme duygusu karşısında yaşayacağı stres yerine kuralı çiğnemeyi tercih etmektedir. Bazı durumlarda da birey tamamen bireysel anlamda, yaşadığı hazzı devam ettirmek için kuralları hiçe sayma eğilimi göstermektedir.

İtaat ve ceza ile saf çıkarıcı evreden oluşan gelenek öncesi düzeyde, ilk bakışta genel anlamda bireyselliğin hâkim olduğu görülmektedir. Bu düzeydeki bireyler daha çok bireysel korunma ve menfaat duygusuyla hareket etmektedirler. Bilişsel anlamda benmerkezci düşünce yapısının önde olduğu bu gelişim düzeyinde bireyler toplum içinde yaşamalarına rağmen Kohlberg'in sınıflandırma sisteminde gerçek anlamda toplumsallaşmış değildirler. İlişkiler ve davranışa götüren ahlâki akıl yürütmeler bu anlamda benmerkezci, başka deyişle bireyci bakış açısının egemenliğindedir. Kuramdaki 'gelenek öncesi' ifadesi 'toplumsallaşma öncesi' olarak okunursa, gerçek anlamını bulacaktır.

Ancak, Kohlberg'in bilişsel gelişime bağlı ahlak gelişimi ve gelenek öncesi dönemin benmerkezci vurgusu, ahlak olgusunu sosyolojik değerlendirme imkânından yoksun bırakmamaktadır. Kohlberg'in bu çabasının aksine gerek itaat-ceza evresindeki otorite, gerekse saf çıkarıcı evredeki menfaat kavramları ahlaki davranışlarda birey dışında değişkenlerin olduğunu ve bireyin üzerinde toplumsal etkilerin önemini ortaya koymaktadır. Bireyin ceza almamak için kurallara uyması, onun toplumsal bir varlık olduğunu, davranışlarının toplumsal normlarla şekillendiğini ispatlar. Bu durum kişinin davranışlarında bireysel gelişim ve

kaygılardan ziyade, toplum içinde yaşamının sonucunun önemini belirtmektedir. Gene araçsal ilişkiler evresindeki menfaat duygusu, kişiler arası etkileşimin göstergesidir. Kıyas ve karşılık kavramları bireyin bir ilişki biçiminin bir parçası olduğunu, toplumsal sistemin içinde diğer insanlarla ilişki kurduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramında bu düzeyde toplumsal ilişkiler ve birey üzerinde bu ilişkilerin getirdiği yansımalar bulunması olağandır.

İkinci dönem 'geleneksel düzey' olarak adlandırılmaktadır. Dönemin ilk, kuramın üçüncü evresi olan 'kişiler arası uyum' evresinin temel prensibi sosyal onay alma, başkaları tarafından takdir edilme, ayıplanmama, gruba kabul edilme, gruptan dışlanmama, grup uyumunun bozulmaması gibi kavramlarla ifade edilebilir (Kohlberg 1971: 164.). Bu evrede birey benmerkezcilikten uzaklaşarak aile başta olmak üzere bir sosyal gruba dâhil olmuştur ve grubun kendisi hakkındaki düşüncelerini önemseyerek buna göre davranmaktadır. Kurallara uyma gerekçesi insanların gözünde 'iyi çocuk' olmak, aferin almaktır. Aynı gerekçeyle de kuralları çiğneyebilir. Davranışlarındaki temel düşünce diğer insanların gözüne girmek ya da gözünden düşmemektir. Dördüncü evre, 'kanun ve düzen' evresidir. Bu aşamanın en önemli özelliği kişinin kayıtsız şartsız kanunlara uyma eğilimidir. Bu evredeki birey için kanunlar toplumun devamını sağlamak içindir ve bu nedenle sorgulanmadan uyulması ve uygulanması gereken kurallardır. Burada kanun kavramından yalnızca yazılı hukuk kuralları değil, gelenek ve görenekler, töreler, aile içi prensipler, hatta sınıf kuralları da anlaşılmalıdır. Bu anlamda sınırları kurallarla çizilen mevcut sistemin korunması için bireylerin bu kurallara uyması, onları eleştirmemesi ve değiştirmeye çalışmaması gerekir.

Geleneksel düzeyde görüldüğü gibi, birey artık toplumsallaşma sürecindedir. Davranışlarında kendi egosu değil, içinde bulunduğu grubun ruhu ve düzeni önem kazanmaktadır. Bireyin kendi menfaatleri ve otoriteye karşı duyduğu çekinme hissi yerine ait olma duygusunun tatminine yönelik davranışlar sergilediği görülmektedir. Bu anlamda birey ahlâki gelişim sürecinin bu aşamasında farklı ihtiyaçlarının giderilmesi için çaba göstermektedir denilebilir. Artık bireycilik ve bireysellik değil, üst faktörler egemendir. Benzer şekilde bu aşamayı da geleneksel yerine 'toplumsallaşmış ahlâk' düzeyi olarak okumak yerinde olacaktır. Bireyin içinde bulunduğu sosyal grubun eğilimleri ve normları davranışlarını kontrol etmekte, önceki düzeydeki otorite korkusu veya menfaat elde etme durumu yerine sıkışmış toplumsal ilişkiler söz konusu olmaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz toplumsal ilişkiler sisteminin burada daha belirgin şekilde altı çizilmektedir. Bireyin gruba dâhil olma ve grup içi ilişkilerle davranışlarının şekillenmesi durumu gerçekte ilk düzeyden itibaren olmakla birlikte bu ahlak düzeyinden itibaren Kohlberg tarafından da belirtilmektedir. Bu anlamda Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı geleneksel düzeyin dışında da ilk düzeyi ile birlikte sosyolojik boyutu olan ve

kişilerin toplumsal ilişkiler ağının parçası olduğu ve ahlak olgusunun bireysel değil toplumsal karakter taşıdığına anlaşıldığı bir kuram olarak değerlendirilmelidir.

Kohlberg'in ahlâk gelişimi kuramında kanımızca en önemli ve tartışmaya en açık dönem 'gelenek sonrası/ötesi' olarak adlandırılan düzeydir. Kuramın beşinci evresi olan ilk aşaması 'sosyal sözleşme evresi' şeklindedir. Kohlberg'e göre bu evredeki birey kanunların toplumun ortak kanısı ile oluşturulması gerektiğini savunur. Bunu yaparken ana amaç, toplumsal menfaat duygusu olmalıdır. Bu nedenle kurallar ortaklaşa belirlenmelidir ve demokrasi, sürecin esas unsurunu teşkil etmelidir. Evrenin en önemli özelliği, kuralların değişebilirliğidir. Bir önceki evrede kanunlar sorgulanamaz ve değiştirilemezken bu evredeki birey, kuralların yeri geldiğinde toplum menfaati ya da huzuru için esnetilebileceğini, gerekirse değiştirilebileceğini savunur. Kurala, herhangi bir otorite ya da grup için değil, demokratik ilkeler ve toplumsal uzlaşma mantığı içinde uyar. Bu mantığa aykırı kuralların ise değişmesi gerektiğini savunur. Kohlberg'in kuramındaki son evre ise 'evrensel ahlâk ilkeleri' evresidir. Ahlâki gelişimin tamamlandığı bu evrede olan bir birey her türlü kanunun özgürlük, eşitlik, adalet gibi evrensel ilkelere ve temel insan haklarına uygun olarak düzenlenmesi gerektiğini kabul eder (Lovell 1997: 148.). Buna göre hiçbir kanun, bu temel haklara ve ilkelere aykırı olamaz. Birey, bu evrensel değerlerle çelişen kurallara uymayabilir. Kurallara söz konusu ilkelerle bağdaştığı ölçüde uyulur. Bu anlamda, evrensel ahlâk ilkeleri evresindeki birey için ahlâki yargılarını belirleyen bir otorite yoktur denilebilir. Ya da başka deyişle otorite, bireyin evrensel ilkeler eşliğinde yoğrulmuş kendi vicdanıdır.

Gelenek sonrası düzey, bireylerin toplumun genel kabulünün üzerinde düşünce tarzları geliştirdiği bir ahlâk aşamasıdır. Toplumsal kurallar üzerine sorgulayıcı perspektifin getirildiği, genel çerçevenin toplum mantığından üstte çizildiği bir düzey söz konusudur. Bu aşamada, özellikle son evredeki bireyler için toplum ve toplum kuralları bağlayıcı olmamaktadır. Gelenek öncesi düzeyde henüz toplumsallaşmamış bireylerin ahlâki gelişim seviyeleri sınıflandırılırken, bu düzey, toplumsallığın üzerindeki bireylerin toplum sistemine karşı eleştirel duruşları üzerine kuruludur. Bu nedenle 'gelenek sonrası' kavramını 'toplumsallaşma sonrası' şeklinde revize etmek, kuramın sosyolojik anlamda daha doğru kavramsallaştırılmasını sağlayacaktır.

Kohlberg'in kuramında bu düzeyin, kendisi tarafından da tam anlamıyla kavramsallaştırılmadığı görülmektedir. Geleneksel düzey üzerine toplumun az bir kısmının çıkacağını belirtmesi bu anlamda gelenek sonrası düzeyi teorik ve ütopyik bir aşama olarak kılmaktadır. Bu düzeyde bireyler genel kuralların, başka deyişle toplum çözümünün dışına çıkabilmekte, bu kuralları esneterek gerektiğinde kendi çözümlerini ve önerilerini getirebilmektedirler. Bu anlamda söz konusu aşama, bireysel çözümlerin ön planda olduğu, kişilerin toplum ötesine geçip kendi çözümlerini geliştirdiği Batı toplum tipine uygundur. Yunan

şehir devletlerinde kişiler Doğu'nun artı ürününü ele geçirmek için bireysel maceralar peşinde koşmuşlar, ticaret ve soygun faaliyetleri son tahlilde toplumun zenginliğini artıran, ancak bireysel çözümler olmuşlardır. Amerika kıtasının keşfi ve zenginlik aktarımı da İspanya tahtının desteği ile de olsa sonuçta mevcut sistemin dışında ve bireysel girişimlerdir. Bu nedenle gelenek ötesi düzeyi, yeni toplum çözümlerini destekleyici bir aşama olarak görmek mümkündür. Başka deyişle Kohlberg'in bu düzeyi, yeni önerileri ve mevcut sistemin dışına çıkışları kural dışı davranışlar olarak görmek yerine daha üst bir evrede açıklamaktadır. Bu anlamda sosyal sözleşme evresinde olduğu gibi toplumun menfaatine olmak koşulu ile kimi zaman mevcut kurallar esnetilebilir, kural dışına çıkılabilir.

3. ŞEMACILIK MANTIĞI VE DOĞU BATI FARKLILIĞI BAĞLAMINDA KOHLBERG

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramını özetlemeye çalıştık. Kohlberg, belli bir sistematizasyon çabası taşımaktadır. Bireylerin ahlâki davranış özellikleri aşamalar halinde ele almaya çalışarak bir şemaya oturtmak istemektedir. Bu durumun bütün toplumların aynı gelişim seyrini izlediğini iddia eden 19. Yüzyıl Batı sosyolojisi şemalarından görüntü itibarıyla farkı yoktur. Comte, Marx, Weber gibi isimler toplumların gelişim evrelerini evrensel iddialarla ortaya koyarken, Kohlberg de, bireylerin ahlâki gelişim evrelerini gene evrensel bir ahlâk gelişimi kuramı iddiasıyla sınıflandırmış ve sistemleştirmiştir. Batı düşüncesinin klasik sınıflandırmacı, şemalandırmacı bakış açısı bu noktada da karşımıza çıkmaktadır. Ahlâk, toplumda uyulması gereken kurallar bütünüdür ve bu kuralların genel çerçevesi toplumun toplumlar arası ilişkilerine bağlı olarak toplum içinde belirlenmektedir. Hal böyle iken, söz konusu bakış açısı ile toplumlar üstü bir gelişim çizgisi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda bireyler arasında bile belirgin farklılıklar gösteren ahlâk konusu, toplumlar arası bir standartlaştırma çabasının konusu olmaktadır. Kuramların kendi içinde bireylerin ahlâki gelişimde öznelleştiği aşamalardan bahsedilse de bizzat bu aşama da kişilerin nesnel bir çerçeveye oturtulmaya çalışıldığının göstergesidir. Bu durum modernizmin durum ve olaylara bakış açısı ile doğrudan örtüşmektedir. Kuramın perspektifinden baktığımızda modern toplumda bireyler henüz toplumsallaşmadıkları aşamada benmerkezcidirler. Bir üst aşamada toplumsal örgütlenmelerin içindedirler ve sistemin devamından yanadırlar. Bütün ahlâki akıl yürütmeleri bu doğrultudadır. Son düzeyde ise bireyler mevcut sistemi belirleyen kuralların belli esaslar çerçevesinde belirlenmesini ve dolayısıyla sistemin bu doğrultuda gerekirse değişerek devam etmesini savunmaktadırlar. Yani amaç sistemi değiştirmek değil, revize ederek sistem içinde farklı çözüm önerileri sunmaktır. Bu durum Kohlberg'te kutsanarak ileri bir ahlaki aşama olarak nitelenmesi sağlanmıştır.

Kohlberg'in ahlâk gelişimi kuramı bu anlamda modernizmi ve modern Batı toplumunu meşrulaştırma ve yeniden tesis etme çabasıdır denilebilir. Kohlberg'e göre gelenek ötesi düzeye

otuz yaş üstü insanların ancak % 25'i geçebilmektedir. Bu anlamda toplumun çoğunluğu geleneksel düzeyde yığılmaktadır. Bu durumda modern toplumda insanların çoğunun var olan yasaları ve düzeni eleştirmeden sistem içinde kaldıkları ve ahlâki yargılarında da sistemin devamına yönelik akıl yürüttükleri söylenebilir. Başka deyişle bireyler toplumsallaştıkça toplumun genel bakış açısını kazanıp, mevcut kuralları uygulama eğilimindedirler. Kuramın üst evresi ise somut bir gerçeklikten öte felsefi ya da romantik bir tasarı şeklindedir. Kohlberg tarafından dahi net bir şekilde ortaya konmamış bu düzey insanların çok azının çıktığı, hatta en üst seviyeye kadar yalnızca azizlerin ve peygamberlerin çıkabileceği iddiası, bu düzeyi romantikleştirmekte, somut toplumsal gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Bu şekliyle kuram, ancak ilk dört evresi mevcut ahlâki gelişim özelliklerini tanımlayabilen, bir yanılla ise yalnızca tasarım seviyesinde kalan bir açıklama biçimidir.

Ahlak, toplum çözümünün bireylerin davranışlarını kayıtlamasından ibarettir. Üst yapıda meydana gelen çözümün topluma yansması ve toplumsal sistem içinde insanların davranış biçimlerini düzenleme girişimidir. Benzer ve daha geniş anlamda bir durumu hukukta da görmek mümkündür. (Eğribel 1996.) Bu anlamda ahlak bir toplumun, toplumlar arası ilişkilerde geliştirdiği çözümün toplumsal alanda bireylerin davranışlarını kayıtlama çabasıdır denilebilir. Bu nedenle farklı toplum çözümlerine sahip olan Doğu ve Batı'nın farklı toplumsal davranış kalıplarına sahip olması mümkün ve olağan bir durumdur. Doğu toplumlarında çözümün Devlet eliyle gerçekleşmesi ve kolektif çözümler, Doğu insanının Devlet'e ve otoriteye bakışını bir biçimde şekillendirirken, Batı'da bireysel çözümlerin ve bireyciliğin ön planda olması da söz konusu kavramlara ilişkin algının farklı olmasını sağlayacaktır. Bunun sonucunda her iki toplum tipinin farklı toplumsal ilişkilerinin farklı ahlaki yargıları ve farklı ahlak sınıflandırmalarına neden olması muhtemeldir. Buna rağmen tek bir kalıpla ve şemalandırma çabası ile açıklamak kanımızca eksik bir açıklama biçimi doğuracaktır.

Batı'da bireysel çözümler ön planda olduğu için gelenek sonrası evreler kurama dâhil edilerek sistem dışı yeni çözümlere şema içinde olanak tanınmıştır. Doğu'da çözüm devlet eliyle gerçekleştiği için bu anlamda bir kategorizasyon mümkün değildir. Devlet, çözümü sağlayan unsur olduğu için hukuk örneğinde olduğu gibi ahlaki kurallarda da belirleyici olan, insanın toplumsal davranışlarını kayıtlayan bir aygıt olarak karşımızdadır. Toplum çözümünü sağlayan Devlet, kural dışılığı meşrulaştırmamakta, bireylerin kanun dairesinde ve mevcut çözüm içinde kalmalarını istemektedir. Bu nedenle gelenek ötesi düzeyin Doğu toplumları için uygunluğu tartışma konusudur.

Bireysel çözümler, Batı'da toplumun temelini birey olması sonucunu doğurmuş ve bireycilik toplum içi ilişkileri belirlemiştir. Bu nedenle Kohlberg'in kuramındaki gelenek öncesi düzeyin başka deyişle bireysel menfaat ve caza almama dürtüsünün Batı içinde bir açıklaması

vardır. Bireyler, kendi çıkarları toplum çıkarları ile çeliştiğinde kendi çıkarları lehine mevcut çözümün ve ilişkilerin dışında –ötesinde değil- davranabilmektedirler. Dolayısı ile otoritenin varlığı ve menfaat kavramları kuramda yer edinebilmektedir. Ancak Doğu'da söz konusu kolektif çözümler ve bireysel çözümlere gerek kalmaması, ilişkilerin birey temelinde gerçekleşmemesi sonucunu doğurmuş ve toplumun temeli çözümün genç kuşaklara aktarıldığı aile olmuştur. Bu nedenle Doğu toplumlarında bireyin çözümü toplumun çözümünden farklı olmadığı için çözüm dışı bireysel menfaat kavramı söz konusu olmamakta, ayrıca birey toplum çözümüne alternatif bir girişimde bulunmayacağı için otorite korkusu gibi bir kavrama ihtiyaç kalmamaktadır. Bunun yanı sıra aynı sebeplerle bireylerin toplum çözümünün ötesinde yeni çözüm arama girişimlerine de gerek olmayacağı için yukarıda belirttiğimiz gibi gelenek ötesi ahlak evrelerinin Doğu toplumları için açıklayıcı boyutu kalmayacaktır. Bu anlamda Kohlberg'in kuramı Doğu toplumları için yalnızca toplum çözümlerinin geçerli olduğu, dolayısı ile kanunların ve grup içi etkileşimin ön planda tutulduğu geleneksel düzeyle anlamlı hale gelmekte, Batı ve Doğu için evrensel bir açıklama özelliği taşımamaktadır.

Bu anlamda Kohlberg'in kuramı kanımızca dikey bir insan gelişimi kuramından ziyade yatay bir sınıflandırmaya daha uygundur. Toplum biçimleri açısından evrensel bir kuram olamayacağı gibi, insanların yaş aldıkça daha üst bir ahlaki aşamaya geçmesi iddiası da belli durumlarda eleştiriye açıktır. Günümüzde kişiler aynı gün içinde bile farklı ahlaki evrelerin özelliklerini gösterebilmektedirler. Bu anlamda yaşlara bağlı boylamsal bir aşamalandırma çabası yerine kesitsel bir ahlaki tasnif toplumsal gerçeğe daha yakın görünmektedir. Bu durumda bile kesin çizgiler yerine kategoriler arasında geçişlerin mümkün olduğunu gözden kaçırmamak ve bu geçişlerin hangi toplumsal gerçek ve gerekçelere dayandığını incelemek gerekir.

Son kertede Kohlberg'in kuramı bir gelişim kuramı iddiasıyla ortaya çıkmakta ve genelde eğitim psikolojisiyle, yukarıda belirttiğimiz nedenlerle de eğitim sosyolojisinin sınırları içinde değerlendirilebilmektedir. Söz konusu Doğu-Batı farklılığını ortaya koyduktan ve toplumların farklı gelişim çizgileriyle var olduğunu belirttikten sonra bu kuramın kendi toplumumuz için kullanılabilir olduğu da tartışmaya açıktır. Gerek pedagojik bir gelişim kuramı olarak değerlendirelim, gerekse eğitim sosyolojisi perspektifinden bakalım, kuram Batı toplumundan çok farklı gelişim aşamaları izleyen kendi toplumumuz için açıklayıcı özelliğe sahip olmamaktadır. Bu nedenle eğitim bilimleri bağlamında da tartışma götürür bu kuramın mevcut farklılıklar bağlamında yeniden ele alınması gerekir. Bize özgü ve kendi gerçeklerimizden hareket eden bir eğitim sosyolojisi ve pedagoji bilimi tesisiyle birlikte bu alanda da kendi kuramlarımızı ve varsa gelişim aşamalarımızı koymamız mümkün olacaktır.

4. SONUÇ

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramını temel çelişkilerini kısaca ortaya koymaya çalıştık. Genel eğilimde bir psikoloji, alt düzeyde bir gelişim psikolojisi kuramı gibi görülse de ahlak kavramının sosyolojik boyutu üzerinde durarak konuyu sosyolojinin sınırları içinde ele almaya çalıştık. Kohlberg, kuramını bir insan gelişimi kuramı olarak ele alıp, ahlaki bireyin bilişsel ve bireysel gelişim sürecinin bir parçası olarak görse de kuramın her aşamasında sosyolojik bir vurgu ile meselenin gerçekte toplumsal ilişkilerle bağlantılı olduğu ve bireylerin davranışlarının zihinsel gelişim yerine toplum içindeki durumları ile ilişkili olduğunu açıklamaya çalıştık. Bu anlamda Kohlberg'in kuramını bireysellikten çıkarıp toplumsallığa taşımaya çalıştık.

Söz konusu çabanın ardından konunun toplumsalın da ötesinde toplumlar arası ilişkilerle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaya çalışıp, Doğu ve Batı toplumlarının farklı gelişim çizgilerini yaşadığı, dolayısıyla farklı toplum yapılarıyla ortada olduğunu belirttik. Bu nedenle Kohlberg'in kuramının her toplum tipi için genel-geçer bir kuram olamayacağını, evrensel bir iddia taşımasının mümkün olmadığını iddia ettik. Konu tartışmaya açıktır. Toplumsal değişme ve toplumlar arası ilişkilerin aldığı yeni biçimler modern topluma yönelik açıklama biçimlerinin sorgulanmasını ve bu açıklamaların yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Meselenin toplumlar arası boyutu bir yanda dururken aynı toplum içinde bile değişen koşullar kuramların geçerliliğini yitirmesine sebep olmaktadır. Kohlberg evrensellik iddiasıyla yola çıktığı kuramında farklı toplumların aynı açıklama biçiminde eritildiği kuşatıcı bir iddia ortaya atmasına rağmen bunun bütün toplum yapılarını kapsadığı öncelikle ayrı bir tartışma konusudur. Farklı tarihsel serüvenler geçiren ve toplum aşamaları kaydeden toplumların aynı ahlâki gelişim çizgisini izledikleri tartışma götürür. Bu anlamda Kohlberg'in kuramının Doğu-Batı farklılığına göre yeniden ele alınması gerekmektedir.

Çalışmamızda bu kaygıyla yola çıkarak genel bir değerlendirme girişiminde bulunduk. Ayrıntılı bir karşılaştırma ve kendi toplumumuza özgü bir ahlak gelişimi kuramı boşluğu ortadadır ve konu araştırmacıların ilgisine ihtiyaç duymaktadır. Sözü ettiğimiz bize özgü bir kuram, aynı zamanda eğitim sosyolojisi ve pedagoji çalışmalarını da kayıtlayacak, Batı'dan ithal kuramlarla değil, kendi gerçeklerimizden hareket ederek oluşturulan açıklama biçimleriyle yaklaşılacak toplumumuz, gerçek görüntüsü ile anlaşılacaktır. Çalışmamız, bu yönde bir tartışmaya ve araştırma girişimlerine katkı sağladığı ölçüde kendini başarılı sayacaktır.

KAYNAKÇA

ATİKER Erhan, (1998), **Modernizm ve Kitle Toplumu**, Ankara: Vadi Yayınları.

CÜCELOĞLU Doğan, (2009), **İnsan ve Davranışı**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÇİNEMRE Semra, (2012), Ahlak Eğitimi Bağlamında Kohlberg'in Ahlak Gelişim Teorisi Ve Sorunları, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

ÇİNEMRE Semra, (2014), "Kohlberg'in Ahlak Gelişim Teorisine Yönelik Bazı Eleştiriler", **Değerler Eğitimi Dergisi**, S.28, s.69-99.

DURKHEİM, Emile, (1947), **Ahlak ve Hukuk Kaideleri Hakkında Dersler**, (Çev). Hüseyin Nail Kubalı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

EĞRİBEL Ertan, (1996), Toplum Çözümleri ve Hukuk Olayı, **(Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması)**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ERDEN Münire. ve AKMAN Yasemin, (2007), **Eğitim Psikolojisi**, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

KOHLBERG Lawrence, (1971), "From is to Ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get away with it in the Study of Moral Development", (Ed.) T. Mischel, **Cognitive Development and Epistemology**, (s. 151-235), New York: Academic Press,

KOHLBERG Lawrence, (1980), "Stages of Moral Development As A Basis For Moral Education", (Ed.) Brenda Munsey, **Moral Development, Moral Education, and Kohlberg** (s. 15-98), Alabama: Religious Education.

KOHLBERG Lawrence, (1984), "The Relationship of Moral Judgment to Moral Action", **Essays On Moral Development: Vol. 2**, s. 498-581.

LOVELL Alan, (1997), **Some Thoughts on Kohlberg's Hierarchy of Moral Reasoning and Its Relevance for Accounting Theories of Control**, Accounting Education.

SELÇUK Ziya, (2008), **Eğitim Psikolojisi**, (15. Baskı), Ankara: Nobel Kitabevi.

YEŞİLYAPRAK Binnur, (Ed.), (2008), **Eğitim Psikolojisi: Gelişim-Öğrenme-Öğretim**, Ankara: Pegem Yayınları.

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA TÜRKİYE'DE EV KADINLARININ EĞİTİMİ: İDARE-İ BEYTİYE

Arş. Gör. Mine DEMİR*

Özet: Toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesi için başvuru en önemli yollardan biri eğitim faaliyetleridir. Verilen eğitimin kapsamı ve içeriği bireylerin hangi yönde geliştirmek istendiğiyle doğrudan bağlantılıdır. Eğitimin her ferde yayılması konusunda Osmanlı'nın son döneminde başlayan çabalar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla etkili bir şekilde sürdürülmüştür. Özellikle kadınların eğitilmesi toplumsal kalkınmanın dolayısıyla modernleşme çabalarının öncelikli göstergelerinden olmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına uzanan süreçte kadınları modernleşme ve ulusallaşma sürecine dâhil edebilmek için başvuru yollardan biri olan "idare-i beytiye" yani ev idaresi eğitimi ele alınmıştır. Gerek kız okullarında gösterilen ev idaresi dersleri gerekse basın yayın aracılığıyla verilen ev idaresine dair bilgilerle, çağın gereklerine göre bir ev düzeninin nasıl kurulacağına değinilmiştir. Ev temizliğinden çocuk bakımına, yemek pişirmekten ev ekonomisinin sağlanmasına kadar öğretilen bilgiler sayesinde, ev kadınlığına dair bir standart belirlenmiştir. Böylece bir taraftan modern bir aile ve toplum yaratılmış olacak, diğer taraftan iyi bir ev kadını, iyi bir anne ve eş olmayı idealleştiren ulusalcı bakış açısına hizmet edilmiş olunacaktır. Bu çerçevede, çalışmada ev idaresi eğitimi ile modernleşme ve ulusallaşma kavramlarının bağlantısına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadınların eğitimi, İdare-i Beytiye, Ev idaresi eğitimi, Taylorizm, Modernleşme, Ulusallaşma.

THE EDUCATION OF HOME WOMEN IN TURKEY FROM THE TANZİMAT TO THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC: İDARE-İ BEYTİYE

Abstract: One of the most important ways in which social development can be achieved is educational activities. The scope and content of the training provided is directly linked to the individual's desire to improve. Efforts started in the last period of the Ottoman Empire concerning the spread of education in every area were carried on effectively by the establishment of the Republic of Turkey. The training of women in particular has been one of the primary indicators of the social development and hence the modernization efforts. In this study, the education of the administration and the house administration, which is one of the ways to be included in the process of modernization and nationalization from the Ottoman Empire to the post-Republican period, was taken up. It has been mentioned how to set up a house order according to the needs of the times, with information about housekeeping, which is given through the media, as well as home administration courses shown in girls' schools. From home cleaning to child care, from cooking to providing home economics, a standard for housewarming has been set. Thus, a modern family and society will be created on one side and a nationalist perspective on the other side, idealizing a good housewife, good mother and wife. In this framework, the study referred to the connection between the education of home administration and the concepts of modernization and nationalization.

Keywords: Education of women, idare-i beytiye, house administration education, taylorism, modernization, nationalization.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD Doktora Öğrencisi.

Cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünde kadınlar, ev işlerinden sorumlu ve evin düzenini sağlamakla yükümlü tutuldu. Özellikle Sanayi İnkılabından sonra cinsiyete dayalı iş bölümü anlayışının yerleşmesi, evin düzenini sağlama yükümlülüğünü kadınların omuzlarına bıraktı. Erkek evin maddi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü sayılmışken evin düzenini kurmak ve işleyişini sağlamak kadına yüklenilmiş bir görevdi. Statü farkı, gelir düzeyi ya da eğitim seviyesinin değişmesi bu algıda önemli bir değişikliğe yol açmadı. Kadınlar kamusal alanda yer alarak iş yaşamına dâhil olsalar dahi evin idare edilmesi yükümlülüğü, kadınların görev ve sorumluluk alanında kaldı. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında bu anlayış Türk toplumu tarafından benimsenen genel kabullerden biriydi. İlginç olan şudur ki; bu kabulün benimsenmesinde kız çocuklarının eğitime dâhil edilmesinin önemli bir payı vardır.

Osmanlı modernleşmesinin önemli göstergelerinden biri kadınların eğitim sürecine dâhil olmalarıydı. Tanzimat'tan sonra kız ibtidai ve rüşdiyelerinin açılmasıyla gerçekleşen bu durum, “kadınların ev kadınlığı rolünü değiştirmedeği gibi pek çok açıdan pekiştiren” bir unsur oldu.¹ Kız okullarında ağırlıklı olarak “ev idaresi” derslerinin gösterilmesi bunun öncelikli kanıtıdır.

İdare-i Beytiye Eğitimine Yönelmenin Arkasındaki Sosyal Politikalar

Osmanlı modernleşmesinin görünür hale gelmesinde kadın figürünün önemli bir yeri vardır. Modernleşmenin gerçekleşmesi için farklı yollar savunulmuş olsa da tüm fikir hareketleri ortak bir noktada birleşiyordu. Toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesinin yolu kadının statüsünün iyileştirilmesinden geçmekteydi. Ailesini, milletini ve vatanını birinci önceliği olarak kabul etmiş bir kadın figürü idealleştirildi. Bu anlayış, Osmanlı modernleşmesinin dayanak noktası olan ulusallaşma ve batılılaşma fikirleri etrafında daha belirgin hale geldi. Kılığından kıyafetine, evinin tertip ve düzenini sağlamasından çocuğunu yetiştirmesine kadar kadınların çağa ayak uyduran iyi birer ev hanımı olmaları öncelikli olarak isteniyordu.

Böylece ulusal değerlerine bağlı bir nesil yetiştirilmiş olacak diğer taraftan batının yaşam alışkanlıklarını benimseyen modern bir kadın profili yaratılacaktı. Kadınların bu amaç doğrultusunda yetiştirilmeleri ev idaresine yani “idare-i beytiye”ye yönelik bilgilerin benimsetilmesiyle başladı. Kadın, modernleşmede referans alınan Batı'nın değerlerine göre yetiştirilmek istendi. “Evlere, ailelere terkip eden efrada, ev işlerine nezaret ederek onları hüsn suretle idare etmek hüneri ve marifeti”² olarak tanımlanan idare-i beytiye eğitimi, iyi bir ev hanımının ailesine ve çocuklarına yararlı olabilmek için gerekli görünen bilgi, görgü ve terbiyeyi alabilmesinin yolu haline geldi.³

¹ Fatma Tunç Yaşar, “İlle de Fenni / İlmî Ev Kadını Yetiştirmek”, *Nihayet*, Mayıs 2017, sayı:29, s.72.

² Bekir Sıdkı, *Miratü'l Aile*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1335, s.5.

³ İdare-i beytiye ile ilgili verilen bilgiler kapsam olarak oldukça geniştir. Miratü'l Aile adlı kitapta değinilen ve aynı zamanda kız okullarında gösterilen idare-i beytiye dersinin içeriğini teşkil eden konular şu şekildedir: Aile, aile-i teşkiladan aile-i amel. Efrad-ı aile samimiyet, zevç ve zevce arasındaki muhabbet.

Modernleşme algısının kadının modernleşmesinden geçtiğinin varsayılması, hedef kitlenin kadınlar olarak belirlenmesindeki temel nedendi. Ev işlerinin nasıl yapılacağı, temizlik, yemek yapmak, çamaşır yıkamak, ütü yapmak, çocuk bakımı, ev ekonomisi, biçki, dikiş, nakış, örgü, dokuma, çiçek bakımı gibi pek çok farklı konu kadınlara bilimsel tekniklerle öğretilmek istendi. Geleneksel Osmanlı ailesinde genç kızlar, annelerinden bu bilgileri zaten öğrenmekteydiler. Tanzimat'la birlikte ise bu bilgilerin öğretilmesine farklı bir anlam yüklenerek toplumun değişimi ve dönüşümüne katkı sağlamak amaçlandı. İdealleştirilen bir toplum yaratılması için ideal ailelerin oluşturulması gerekliydi. Bunun için izlenen yollardan biri de evini çağın gereklerine göre çekip çevirebilecek kadınların yetiştirilmesiydi.

Temel prensipte yapılmak istenen, kadınların batılı bir anlayışla geleneksel rollere özendirilmesiydi. Daha açık bir ifadeyle ilerleme projesi her ne kadar batılı bir anlayışın ürünü olsa da, gerçekleştirilen dönüşümün her aşamasında milli bütünlük ve yerellik vurgusu yapılarak geleneksel anlayış devam ettirildi.⁴ II. Meşrutiyet'ten sonra siyasi iradenin milli değerlerine bağlı ve kendi kendine yetebilen “ideal kadın ve ideal aile”ler yaratarak toplumsal kalkınmayı sağlamak istemesi, “ev” merkezli bir değişimin tetikleyicisi oldu. Bu bağlamda özellikle 1912'den sonra ev idaresi eğitimi, sadece kadınların bilgi ve becerilerini geliştirmek bağlamında kalmayarak devletin kadın politikasını şekillendirmede bir araç olarak kullanıldı. Geleneksel işbölümünde “kadın işi” olarak kabul gören işler üzerinden milli bir toplumun bireylerini yetiştirecek olan kadının omuzlarına önemli bir sorumluluk yüklendi. Evin düzenini sağlamak, çamaşır yıkamak, ütü yapmak, yemek pişirmek, bulaşık yıkamak, çocuk bakımı, biçki, dikiş, nakış yapmak gibi kadınların zaten yapmakta oldukları gündelik işleri belirli bir standart çerçevesinde yapmaları istendi. Böylece, ailesinin ve evinin düzenini en iyi şekilde sağlayan anneler yetiştirilerek, yeni neslin dolayısıyla yeni bir toplumun inşa edilmesi ve ulus devletlerin kurulma sürecinde hedeflenen modernizasyona ulaşılması amaçlandı.⁵

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, bahsi geçen bu anlayış daha fazla ön plana çıkarıldı. Ulusal anlayışın kadından beklentileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda dayandığı iki temel

Babanın evlatlarına karşı vazifeleri, çocuklarının ebeveyne ve telifatına karşı hizmetleri. Hane halkı, hane etbahi ve evlerde uygulanması gereken kurallar. Evlerde taksimat ve tadilat. Evlerde şerait-i hayatiye riayet. Mefruşat ve ethabi ve bir odanın tanzimi. Ev kadını ve kadın cemiyet-i beşeriyede mevki-i nüfuzu. İdareli ve iktisadını bilen ev kadını. Aile bütçesi ve şerait-i hayatiye. Ailenin mesai programı ve faydası. Kadınlarda aranılan evsaf. İntizam ve çalışmak. Hizmetçiler ve intihabi. Çamaşır yıkamak ve tamir, leke çıkarmak, ütü kola. Çamaşır odası, dolabı. Aşçılık ve ehemmiyeti. Yemekler ve çorbalar. Yemeklerin ahlak üzerine tesiri, sofraya düzeni, yemek saatleri, yiyeceklerin muhafazası ve saklama koşulları. El hünerlerinden dikiş, resim, müzik. İlk yardım ve korunma yolları. Haşerat- müzarenin izalesi tashin alet-i teshin, tenvir ve envai mahrukat. Dişler ve dişlerin sıhhati. Evlerde hasene bakmak. Bekir Sıdkı, s.1-2.

⁴ F. Dilek Himam ve Elif Tekcan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, sayı 20, Güz 2014, s. 223.

⁵ Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, ed. S. Bozdoğan-R. Kasaba, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.87.

prensiple tamamen uyuşmaktaydı. Bu prensiplerden biri Cumhuriyet'ten önce başlayan ve onunla birlikte devam eden milliyetçilik anlayışı, ikincisi ise yine Cumhuriyet'ten önce başlayan ve devam etmekte olan modernleşme, bir başka deyişle batılılaşma politikasıydı.⁶ Hem milli bir kimlik oluşturma çabasının⁷ hem de batılılaşmanın temel unsuru ise kadının özgürleşerek kamu yaşamına dâhil olması yani toplumdaki görünürlüğünün artmasıydı.⁸ Bu noktada tüm geç ulusallaşan toplumlarda olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınların topluma dâhil edilmelerinde iki farklı yol izlendi. Yönetici elit tabaka, bir grup kadının meslek sahibi olarak kamusal hayata girmesini desteklerken, sayıları giderek artan iş hayatı dışındaki kadınlar ise aile hayatına düzen ve disiplin getiren batı tarzı ev kadınları olarak modernleşme sürecine katkıda bulunmaya yönlendirildi.⁹ Her iki kadın profilinden beklenen ise batı medeniyeti ve milli kimliği bir araya getirerek geleneksel kadın davranışlarının ön plana çıkarılmasıydı.¹⁰

Bu anlayışın hükümet politikalarına yansımaları ilk olarak 1921 yılında eğitime milli bir yön vermek amacıyla Ankara'da toplanan I. Maarif Kongresi'nde kendini gösterdi. Kız okullarının müfredatlarına kızların ev kadını olabilmeleri için gerekli pratik bilgilerin eklenmesi kararlaştırıldı.¹¹ 1930'lara gelindiğinde takip edilen siyasette önemli bir değişiklik olmadı. "Bir kadının en çok muhtaç olduğu bilginin birincisi şüphesiz ev kadınlığı bilgisidir. İyi yemek yapmak, ev iktisadiyatını iyi idare eden, iyi dikiş dikmesini bilen bir kadın hiç şüphe yok ki en iyi aile kadınıdır" fikri CHF'nin yayın organı olan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer buluyordu.¹²

Kadınları iyi bir ev kadını, iyi bir anne ve eş olmayı idealleştiren ulusalcı bakış açısı, 1930'lardan sonra ABD ve Avrupa başta olmak üzere ev verimliliğini arttırmaya yönelik başlatılan "evde Taylorizm" anlayışı ile desteklenecektir. Sanayi verimliliğini arttırmaya yönelik Avrupa'da uygulanan Taylor'un verimlilik kuralları; yaşam biçimlerinin, modanın, dekorasyonun, temizliğin, dikiş ve çocuk bakımının yeniden organize edilmesiyle, evi "asrileşecek" kültürel alanlar içinde merkezî bir konuma getirdi.¹³ Türk hanesinin bu şekilde modernleşmesi, milliyetçi söylemin kadınlardan beklentilerini karşılar nitelikteydi.

⁶ Erol Güngör, *Dünden Bugüne (Tarih-Kültür-Milliyetçilik)*, Ötüken Yayınları, İstanbul:1986, s.101.

⁷ Serpil Çakır, "Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlik Mücadeleleri Kazanımları*, der. Hülya Durudoğan vd., Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul:2014, s.91.

⁸ Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu," *Tarih ve Toplum*, sayı:9, 1988, s.167-171.

⁹ Arat, s.87.

¹⁰ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 106.

¹¹ I. Maarif Kongresi ile ilgili talim terbiye kurulunun sitesinde.

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06022003_heyeti_ilmije.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2017)

¹² "Ev Kadını Bilgisi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mayıs 1931, s.5.

¹³ Yael Navaro Yaşın, "Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)", *Toplum ve Bilim*, sayı:84, Bahar 2000, s.51-74.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başlayan Türk yaşam biçimlerinin, hanelerinin, ailelerinin ve kadınlarının “asrileşmesi” beklentisini karşılamak görevi, 1928’de açılan Kız Enstitülerine düşecektir.¹⁴ 1928 yılında Ankara’da açılan İsmet Paşa Kız Enstitüsü, bu kapsamda faaliyete geçen ilk enstitüydü.¹⁵ İlköğretim mezunlarının devam ettiği ve eğitim süresi 5 yıl olan okulda, birinci sınıfta diğer ortaöğretim kurumlarıyla aynı olan genel kültür dersleri gösterildi.¹⁶ 1933-1934 öğretim yılından itibaren ikinci sınıfa devam eden öğrenciler yeteneklerine göre şubelere yönlendirilerek alanlarında uzmanlaşmaları beklendi. Ev idaresi eğitiminin sistemli bir şekilde verilebilmesi için “ev idaresi şubesi” adıyla bir şube oluşturuldu. Ev idaresi şubesi; yemek yapmak, ütü, moda, kola, çamaşır ve tamir, temizleme, hastalara ve yaralılarına ihtimam tarzı ve çocuk bakımına dair dersler gösterildi.¹⁷

Kız enstitülerinde verilen bu eğitimle, Türk kızlarının ulusal değerlerle yetiştirilmelerinin ve ev işlerinde daha “verimli” hale getirilmelerinin siyasi iktidarlar tarafından desteklendiği ortaya çıkmaktadır.

İdare-i Beytiye Eğitiminin Uygulanış Biçimleri

Ev idaresi anlayışının benimsetilebilmesi için iki önemli yola başvuruldu. Birincisi, kız okullarında idare-i beytiye derslerine yer verilmesi; ikincisi, basın yoluyla kadınların idare-i beytiye konusunda bilgilendirilerek toplumsal dönüşüme katkı sağlanmasıydı.

Tanzimat’tan sonra açılmaya başlayan kız okullarında mesleki ve teknik dersler ön planda tutuldu. Müfredat programlarında ev kadınlığı rolünü değiştirmeyen hatta pek çok açıdan pekiştiren biçki, dikiş, nakış, idare-i beytiye gibi derslere ağırlık verildi.¹⁸ Bilhassa kadınların üretime yönelik faaliyetlerde bulunmasını teşvik eden kız sanayi mektepleri önem kazandı. “Aile hayatında mutluluğu sağlayacak kabiliyetleri edindirmeyi veya ürettikleriyle geçimini sağlayacak kızlar yetiştirmeyi” amaç edinen bu okullar genellikle orta halli ailelerin çocuklarına hitap etmekteydi.¹⁹ İlk kız sanayi mektebi 1869 yılında Yedikule’de eski baruthane binasında faaliyete geçti.²⁰ 1884’te yayınlanan Kız Sanayi Mektebi Nizamnamesi’ne göre kız sanayi

¹⁴ Gök, Fatma, “Kız Enstitüleri: Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessese”, *75 Yılda Eğitim*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul:1999, s.241.

¹⁵ Arıç, Ayten Sezer, “Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20, Bahar 2014, s.197.

¹⁶ *Kurun*, 20 Haziran 1937, s.5.

¹⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Teşrin-i evvel 1929, s.5.

¹⁸ BOA. MF. ALY. 116/75 Aktaran: Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.452.

¹⁹ Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç*, sayı:10, 2000, s.225.

²⁰ Candan Sezgin, *Sanayi Devrimi’nin Etkisinde İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Türkiye*, Mas Matbaacılık, İstanbul:2011, s.78; Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara:1964, s.80e; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 1-2, Eser Matbaası, İstanbul:1977, s.686; Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Haz. Mustafa Ergün vd., Ankara, 2002, s.104.

mektepleri, “*Etfali inasın iktisabı hüner ve malumat eylemeleri*” yani kız çocuklarının bilgi ve beceri kazanmaları maksadıyla açılmıştı.²¹ 5 yıl verilen eğitimde dersler, ilim ve sanat dersleri olarak iki kısım halinde düzenlendi.²² Okulda her gün öğleye kadar diğer rüşdiye mekteplerinin programları uygulanmış; öğleden sonraları biçki, dikiş, nakış, kanava, el örmesi, kasnak, çiçek yapımı gibi el işleri dersleriyle piyano ve musikiye ayrılmıştı.²³ 1900’de Kız Sanayi Mekteplerinin ibtidai ve rüşdi olmak üzere eğitim süresi yedi yıla yükseltilmiş ve müfredatları yenilenerek genel bilgi dersleri arttırılmıştı.²⁴ Yeni ders programına göre nakış, resim ve hendese, biçki ve dikiş, halı dokuma, bez dokuma, aşçılık ve tatlıcılık derslerini içeren *El hünerleri* dersi ilk yıl 6 saat diğer seneler 12’şer saat olmak üzere toplamda 78 saat işlenmişti. Ders programındaki diğer derslere kıyasla en fazla ders saati el hünerleri dersine ayrılmıştı.²⁵ 1913 yılında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati’nin yürürlüğe girmesiyle ilköğretim seviyesindeki okulların müfredat programlarına, kız çocuklarına dikiş ve nakış öğretilen el işleri dersi ve idare-i beytiye ve dikiş dersi dâhil edildi.²⁶ Cumhuriyet dönemine kadar İstanbul başta olmak üzere Anadolu’nun pek çok şehrinde açılmış olan kız okullarında idare-i beytiye ve mesleki eğitim devam ettirildi.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra ise kız sanayi mekteplerinin işlevini, kız sanat okulları ve kız enstitüleri devralacaktır. Cumhuriyetin idealleştirilen modern kadınlarını yetiştirmek gibi bir göreve sahiptiler.²⁷ Aldıkları eğitimle evini ve kendini modern hale getirecek, ev hanımı olarak hayatı boyunca lazım olacak bilgiye sahip olabilecek kadınların yetiştirilmesi amaçlandı.²⁸ Gerektiğinde geçimlerini sağlayabilecekleri bir meslek bilgisi kazanmaları fikri ön planda olsa da temel amaç; kültürlü, bilgili, iyi, aydın “ev kadını” yetiştirmektir. Böylece ailenin dolayısıyla toplumun modernleşmesi sağlanmış olacaktır.²⁹ Bununla beraber gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus da şudur ki; batılı formlara uygun bir eğitim modeli uygulanmakla birlikte verilen eğitimin ev ve el becerilerini ağırlıklı olarak kapsaması geleneksel

²¹ Ergin, s.688.

²² “Kız Sanayi Mektebinin Teşkiline Dair Nizamnamedir”, BOA, Nizamat Defterleri, nr. 1, 64-68, III. Fasıl; Aktaran: Erdem, s.221.

²³ Ergin, s.628.

²⁴ Unat, s.80f; Sezgin, s.79.

²⁵ Mahmud Cevad, s.259; Erdem, s.222.

²⁶ Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati, madde:23 Aktaran: Yasemin Tümer Erdem,- Halime Yiğit, *Bacıyân-ı Rûm’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul:2010; Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı (Altı, Beş, Dört, Üç Dershane ve Muallimli Mektepler Mahsus), Matbaa-ı Amire, İstanbul 1332, s.25. Aktaran: Erdem, s.148.

²⁷ Aynur Soydan, “ Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki ve Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, yıl:1, sayı:1, 2002, s.281.

²⁸ Arıç, s.197.

²⁹ Fatma Gök, “Kız Enstitüleri: Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessesese”, *75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul,1999, s.242-243.

yapının dışına fazla çıkmak istenmediğine işaret emektedir. Kız enstitülerinin özellikle geleneksel yapıyı koruyan aileler tarafından tercih edilmesi de bunun göstergesidir.³⁰ Osmanlı döneminde de aynı hususlara dikkat edilmekle birlikte Cumhuriyet döneminde milli değerlere bağlı kalmak daha fazla önemsenmiştir. Kadınların eğitiminde Tanzimat'ta batılılaşma fikri ön planda tutularak reformist hareket edilmişken Cumhuriyet sonrasında milli değerlerin korunması için gelenekselliğin daha ön planda tutulduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sayıları giderek artan kız okullarında, öğrencilerin “ev terbiyesini, ev işlerini, ev idaresini ve analık, kardeşlik ve kadınlık vazifelerini tatbikat ve ameliyatla takviye” etmelerine yönelik dersler gösterilmekteydi.³¹ Avrupa'da ev idaresi üzerine yayınlanan kitaplardan³² örnek alınarak, okullarda okutulmak üzere ders kitapları hazırlandı. Kitapların içerikleri, konuların anlatımları, kullanılan fotoğraf ve resimlerin birbirine benzerlikleri dikkat çekicidir. Aşağıda hem Avrupa'da yayınlanan hem de Türkiye'de yayınlanan ev idaresine dair kitaplardan fotoğraf örnekleri yer almaktadır.

Kaynak: Elizabeth Hale Gilman, *The Children's Library Work and Play Housekeeping*, New York, 1911, s.53.

³⁰ Soydan, s.272, 276.

³¹ Nazım [İçsel], *Kız Mekteplerine Mahsus Ev İdaresi*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1927, s.4.

³² Avrupa'da ev idaresine dair hazırlanan kitaplardan bazıları şunlardır: *Practical housekeeping. A careful compilation of tried and approved recipes*, Buckeye Pub. Co., Dayton-Ohio, 1887; Elizabeth Hale Gilman, *The Children's Library Work and Play Housekeeping*, New York, 1911; Olive Hyde Foster, *Housekeeping For Little Girls*, Duffield & Company, New York, 1912; Maddocks, Mildred, *Good Housekeeping Family Cook Book*, The Pheleps Pub. Co., New York, 1906.

Kaynak: Olive Hyde Foster, *Housekeeping For Little Girls*, Duffield & Company, New York, 1912, s.11, 19.

Türkiye’de hazırlanan idare-i beytiye kitaplarında Avrupa’dakilere benzer yöntem izlenmiştir. Ev işlerinin doğru tekniklerle nasıl yapılması gerektiği ayrıntılı olarak anlatılmış kimi zaman resimlerle detaylandırılmıştır.³³ Kitaplarda ev idaresinin neden gerekli olduğu, bir ev kadınında bulunması gereken vasıflar ve ev düzeninin sağlanması için gerekli olan bilgiler yer almaktadır.³⁴ Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde hazırlanmış olan bu kitaplarda, “Avrupa’da olduğu gibi genç kızların yetiştirilirken ev işleri, çocuk bakımı, sağlık ile ilgili konuları birebir uygulamalı olarak görmeleri kadınlık ve analık vazifelerini en iyi şekilde yapabilmelerine imkân sağlamak” amaçlandığı özellikle vurgulanmaktaydı.³⁵

³³ Behram Münir, *Muhtasar İdare-i Beytiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1905; Ali Rıza, *Kızlara Mahsus İdare-i Beytiye*, İstanbul, 1905; Bekir Sıdkı, *Mirat’ül Aile*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1919.

³⁴ Ders kitabında yer alan konulardan bazıları şunlardı: İntizam, haftanın günleri ve günün saatleri hakkında tanzim-i mesai programı; faal olmak lüzumu temizlik; mefruşat, usul-ı muhafazası, ev temizliği, camların silinmesi usulü; tenvir ve teshin ve saati ve bunların temizlenmesi ile usul-ı muhafazası, yangın ve sigorta; melbusat ve kumaşların envai, bunların yekdiğerinden tefriki usulü; çamaşır, envai, ehemmiyeti, çamaşır yıkama usulleri, çivid, kola, zamklı su, lekecilik; mahrukut, envai, bu babdaki şerait-i iktisadiye; mutabak, mutabak levazımı, sofrta takımlarının muhafazası ve temizlenmesi, mutabağın nezafet-i umumiyesi. Nazım [İçsel], s.2.

³⁵ *Aynı eser*, s.4.

Kaynak: Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Ülâ İkinci Sene*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1919, s.48,

77.

Kaynak: Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Mutavassıta Birinci Sene*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1923, s.57.

Derslerde bilgilerin modern zamanın şartları göz önünde tutulup “asri hayata ve fenni esaslara” göre verilmesine özen gösterildi.³⁶ Kadınların elektrikli ev aletleri gibi yeni teknolojileri tanımaları da sağlanıyordu.³⁷

Okullaşmayla birlikte genç kızların evlerde buldukları sürenin azalması, annelerinden ev işlerini öğrenme sürelerini de azaltmıştı. Bu bilgilerin, genç kızlara okullarda çağın gereklerine göre öğretilmesiyle bu eksiklik tamamlanmak istendi. Görünürdeki neden bu olmakla beraber, kadınların benzer bilgiler etrafında yetiştirilmesiyle yeni neslin yaşam alışkanlıklarının ortak bir paydada birleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir.

³⁶ Nazım [İçsel], s.2.

³⁷ “Umur-ı Beytiyede Elektrik”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:14, s.4-5.

Okul çağını geride bırakanlar ya da okula gidemeyen genç kızların ev idaresine dair bilgilendirilmeleri ise basın yayın yoluyla gerçekleşti. Kadınlara yönelik hazırlanan gazete ve dergi sütunlarında idare-i beytiyenin anlatıldığı yazı dizilerine sıklıkla yer ayrıldı. Bu şekilde hanımların hangi konularda bilgi sahibi olmaları gerektiği ve meşgul olmaları istenen alanlar belirlendi.³⁸ Yemek yapmak, çocuk bakımı, temizlik, moda, el işleri, dikiş, nakış gibi konular; “ev işleriyle ilgili bilgiler” gibi başlıklarla eğitici ve öğretici bir üslupla verildi.³⁹ “Kadın ve moda” köşelerinde “sonbahar modaları, sonbahar yün cempeleri, bulaşık nasıl yıkanır, eski ketenler üzerindeki boyları temizlemek, ellerdeki soğan kokusu, gıdalar, yemek masasının intihabı” gibi başlıklar altındaki bilgiler fotoğraflar ve çizimlerle görsel olarak da desteklendi.⁴⁰ *Asar-ı Nisvan*’ın “Hatırınızda olsun” başlıklı sütununda, hanımların gündelik işlerinde yardımcı olacak pratik bilgiler yer almaktaydı.⁴¹ İdare-i beytiyenin anlatıldığı sütunlarda çoğu zaman el işleri, dikiş, nakışa dair geniş bir bölüm ayrıldı.⁴² Biçki, dikiş, nakış, kanaviçe, örgü, dantela, kasnak işlerine muhakkak yer ayrılarak kadınların bu el hünelerleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekli görüldü. Hatta öyle ki annelerin kızlarının fikri ve ruhi gelişimleri için ev idaresine dair temel bilgileri kızlarına öğretmeleri kutsal bir vazife olarak kabul edildi.⁴³

Osmanlı dönemindeki kadın dergileri kadar, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk gazete ve dergileri de uzun yıllar kadınları ev işleri ve moda konusunda çağın gereklerinden haberdar ederek önemli bir sorumluluk üstlendiler.⁴⁴ 1925 yılında kendisini milli bir aile mecmuası olarak tanıtan *Asar-ı Nisvan* dergisinin neredeyse tüm sayılarında ev idaresine dair sütunlar yer aldı. Bu konular her kadının bilmesi lüzumlu görünen öncelikli beceriler olarak kabul edildi.⁴⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, uzun yıllar yer verdiği “Kadın ve Moda” köşesinde kadınların gündelik yaşamlarına dair gerekli olabilecek ev işleri, yemek tarifleri, çocuk bakımı, çamaşır yıkama, ütü yapmak gibi bilgiler verdi.⁴⁶ Bunun yanında giyim kuşamları konusunda takip etmeleri gereken Avrupa modaları bu sütunlarda sunuldu. Bölümlerde dikkat çeken bir husus, verilen örneklerin

³⁸ *Asar-ı Nisvan*, sayı:16, s.16; *Asar-ı Nisvan*, sayı:17, s.16; *Asar-ı Nisvan*, sayı:18, s.15-16.

³⁹ Güzin Şefik, “Ev İşleriyle İlgili Bilgiler”, *Kadın Yazıları*, sayı:2, 22 Mayıs 1926, s.23-24.

⁴⁰ “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1936, s.6; “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1937, s.7; “Ev-Kadın-Moda”, *Akşam*, 1 Kanun-i sani 1929, s.5; “Her yere ve her mevsime uyan sade tuvaletler”, *Akşam*, 9 Eylül 1929, s.5; “Ev-kadın-moda”, *Akşam*, 14 Teşrin-i evvel 1929, s.5; Bakacak, Ayça Gelgeç, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 44, Güz 2009, s.634.

⁴¹ *Asar-ı Nisvan*, sayı:16, s.16; *Asar-ı Nisan*, sayı:17, s.16; *Asar-ı Nisan*, sayı:18, s.15-16.

⁴² Örneğin *Asar-ı Nisvan* dergisinin 2. sayısında, “terbiye-i etfal, evleri temizlemek, karı-koca kavgası, dikiş, yemek listesi” ne dair bilgiler art arda verilmektedir. *Asar-ı Nisvan*, sayı:2, 9 Şubat 1341, s.9-16.

⁴³ *Aynı Eser*, s.50.

⁴⁴ “Kadın ve Moda” *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1936, s.6.

⁴⁵ Kadriye Abdürreşit, “İdare-i Beytiye”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1341, s.13-14; Kadriye Abdürreşit, “Yemek Listesi”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1341, s.15.

⁴⁶ “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1936, s.6; “Kadın ve Moda”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1937, s.7.

dönemin sosyal ihtiyaçları karşısında ve izlenen politikalar çerçevesinde sunulmasıydı.⁴⁷ Örneğin; dikiş bölümünde “mektepe entarisi” adıyla kız ve erkek çocuklar için okula giderken giyebilecekleri giysiler ile ilgili örnek modeller verilmesi, Cumhuriyet çocuklarının eğitim görmesine ve okullaşmanın artmasına destek olunmak istendiğini göstermekteydi.⁴⁸ Osmanlı dönemindeki kadın dergileriyle kıyasladığımızda, Cumhuriyet dönemi dergilerinde biçki dikişin yerine moda haberleri ve el işi örneklerinin daha ağırlıklı olarak verildiği göze çarpıyordu.⁴⁹ Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemindeki gazete ve dergilerde hazırlanan bu tür yazılar, idealleştirilen Türk kadınının ailesine ve topluma yararlı olması için gerekli görülen bilgi ve becerilerin kabul ettirilmesinde başvurulacak yollardan biri olarak dikkat çekmekteydi. Böylelikle Türk kadınına temsil edecek kadın profili yaratılmış oluyordu.

Sonuç

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar kadının statüsü ve eğitimi konusunda yaşanan değişim süreci, kadının temel vazifesinin ev kadınlığı olduğuna yönelik fikri değiştirmede ve hatta daha da pekiştirdi. Kız okullarının açılmasıyla kadınların eğitime teşvik edilmeleri, meslek sahibi bireyler yetiştirmekten ziyade modernleşmeye ayak uydurabilen “ideal anne ve ideal eş” olabilmelerine yönelikti. Böylece ailelerin dolayısıyla toplumun modernizasyonunun sağlanması amaçlandı. Kadının modernleşmesi, evinin sorumluluğunu bilinçli olarak yüklenmesiyle özdeşleştirildi. Diğer taraftan kadınlar benzer bilgiler etrafında donatılarak, yeni neslin yaşam alışkanlıklarının ortak bir paydada birleştirilmesi istendi. İdare-i beytiye eğitimine ağırlık verilmesi bu amaçların gerçekleştirilmesi için başvurulacak yollardan biri oldu. Ev kadınlığının belirli kurallar çerçevesinde öğretilmesiyle çerçevesi belirlenmiş olan bir kadın, dolayısıyla toplum yaratılmak istendi. Yaşam biçimleri, moda, dekorasyon, ev temizliği, sağlık, çocuk bakımı, dikiş-nakış, el işleri gibi beceriler ev idaresi dersleriyle yeniden organize edildi. Ulusal söylemin Türk kadınına haneleri üzerinden modernleştirmek istemesi, evini “asrileşeceği” kültürel alanlar içinde merkezi bir konuma getirmesi sonucunu doğurdu.

⁴⁷ Örneğin daha çok ev düzeninin yerleştirilmeye çalışıldığı bir anlayışta el işi malzemelerinin saklanacağı bir sepet modelinin nasıl yapılacağı anlatılmıştır. Fevziye Abdürreşit, “Elişi Sepeti”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1341, s.6-8.

⁴⁸ M.R., “Dikiş,” *Asar-ı Nisvan*, sayı:2, 9 Şubat 1341, s.15-16.

⁴⁹ *Yeni Kitap*, sayı:6, Teşrin-i evvel 1927, s.30-31.

KAYNAKÇA

A) Süreli Yayınlar

Akşam

Asâr-ı Nisvan

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Yeni Kitap

B) Kitaplar

Ali Rıza, *Kızlara Mahsus İdare-i Beytiye*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1905.

Bekir Sıdkı, *Miratü'l Aile*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1919.

ERDEM, Yasemin Tümer-Halime Yiğit, *Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010.

ERDEM, Yasemin Tümer, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, cilt:1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

FOSTER, Olive Hyde, *Housekeeping For Little Girls*, Duffield & Company, New York, 1912.

GİLMAN, Elizabeth Hale, *The Children's Library Work and Play Housekeeping*, New York, 1911.

GÖLE, Nilüfer, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

GÜNGÖR, Erol, *Dünden Bugüne (Tarih-Kültür-Milliyetçilik)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1986.

KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Haz. Mustafa Ergün vd., Ankara, 2002.

MİLDRED, Maddocks, *Good Housekeeping Family Cook Book*, The Pheleps Pub. Co., New York, 1906.

Münir Behram, *Muhtasar İdare-i Beytiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1905.

Nazım [İçsel], *Kız Mekteplerine Mahsus Ev İdaresi*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1927.

Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Mutavassıta Birinci Sene*, Orhaniye Matbaası, 1923.

Nazım, *İdare-i Beytiye- Devre-i Ülâ İkinci Sene*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1919.

Practical Housekeeping. A Careful Compilation Of Tried And Approved Recipes, Buckeye Pub. Co., Dayton-Ohio, 1887.

SEZGİN, Candan, *Sanayi Devrimi'nin Etkisinde İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2011.

UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1964.

C) Makaleler

ARAT, Yeşim, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, ed. S. Bozdoğan-R. Kasaba, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

ARIĞ, Ayten Sezer, “Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 2014 Bahar.

BAKACAK, Ayça Gelgeç, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 44, Güz 2009.

ÇAKIR, Serpil, “Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi”, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlik Mücadeleler Kazanımlar*, der. Hülya Durudoğan vd., Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

DURAKBAŞA, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu,” *Tarih ve Toplum*, sayı:9, 1988, s.167-171.

Fevziye Abdürreşit, “Elişi Sepeti”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1925, s.6-8.

GÖK, Fatma, “Kız Enstitüleri: Ev Kadını Yetiştiren Asri Bir Müessese”, *75 Yılda Eğitim*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.242-243.

HİMMAM, F. Dilek ve Elif TEKCAN, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, sayı 20, Güz 2014, s. 221-254.

Kadriye Abdürreşit, “İdare-i Beytiye”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1925, s.13-14.

Kadriye Abdürreşit, “Yemek Listesi”, *Asar-ı Nisvan*, sayı:1, 26 Kanun-i sani 1925, s.15.

M.R., “Dikiş,” *Asar-ı Nisvan*, sayı:2, 9 Şubat 1925, s.15-16.

SOMEL, Selçuk Akşin, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç*, sayı:10, 2000.

SOYDAN, Aynur, “ Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki ve Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl:1, Sayı:1, 2002.

Şefik Güzin, “Ev İşleriyle İlgili Bilgiler”, *Kadın Yazıları*, sayı:2, 22 Mayıs 1926, s.23-24.

YAŞAR, Fatma Tunç, “İlle de Fenni/İlmi Ev Kadını Yetiştirmek”, *Nihayet*, Mayıs 2017, sayı:29, s.72-81.

YAŞIN, Yael Navaro, “Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*, sayı:84, Bahar 2000, s.51-74.

D) İnternet Kaynakları

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06022003_heyeti_ilmije.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2017)

KIBRIS TÜRK EĞİTİM TARİHİNDE BARTINLI BİR ÖĞRETMEN: MÜÇTEBA ÖKTEM

Okt. Can ŞEN*

Özet: Bu çalışmada Bartın'da doğan ve ilk eğitimini burada gören, uzun yıllar çeşitli okullarda öğretmen ve idareci olarak görev yapan Müçteba Öktem'in tanıtılması ve Kıbrıs'ta müdür olarak görev yaptığı 1912-1924 yılları arasındaki faaliyetleri üzerinde durularak Kıbrıs Türk eğitim tarihine yaptığı katkıların ortaya konulması amaçlanmıştır. Kıbrıs Türk tarihi hakkında genel bilgi verildikten sonra Müçteba Öktem hakkında farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler bir araya getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kıbrıs Türk Eğitim Tarihi, Lefkoşa Türk Lisesi, Bartın, Müçteba Öktem.

A TEACHER FROM BARTIN IN THE HISTORY OF TURKISH CYPRIOT EDUCATION: MÜÇTEBA ÖKTEM

Abstract: The present study is aimed at investigating the contribution of Müçteba Öktem who was born and attained his first education in Bartın, worked in various educational institutions both as a teacher and a manager, into the history of Turkish Cypriot education. The paper focuses on his work during the years of his being a director in Cyprus between 1912 and 1924. After a brief survey on Turkish Cypriot history is given, the information on Müçteba Öktem from different sources is accumulated and analyzed.

Keywords: Cyprus, History of Turkish Cypriot Education, Nicosia Turkish High School, Bartın, Müçteba Öktem.

1- Giriş:

Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından 1 Ağustos 1571'de fethedilmesiyle birlikte adaya Türkler iskân ettirilmiştir ve böylece Kıbrıs'ta Türk varlığı başlamıştır (Alasya 1992: 2-3). Üç yüz yıl süren Osmanlı egemenliğinden sonra 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşında İngiltere güç durumunda olan Osmanlı Devleti'ne askerî yardım teklif etmiş ve bu yardım için Kıbrıs'ın geçici olarak kendisine verilmesini istemiştir. Böylece 1878 yılında adada İngiliz egemenliği başlamıştır. İngiltere, Rusların Kars, Ardahan ve Batum'dan çekilmesi hâlinde Kıbrıs'ı geri vereceğini beyan etmesine rağmen bunu hiçbir zaman gerçekleştirilmemiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın Almanların yanında savaşa girmesi üzerine 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etmiştir (Alasya 1992: 23-24, 27).

Üç yüz yıl adada Rumlarla birlikte barış içinde yaşayan Kıbrıs Türk toplumu 1878'den itibaren yönetimin İngilizlere geçmesi ile birlikte İngiliz sömürge idaresinin baskıları ve adayı Yunanistan'a ilhak etmek isteyen Rumların tedhiş hareketleri yüzünden sorunlar yaşamaya başlamışlardır. İngilizler aynı dinden olmaları sebebiyle yönetimleri boyunca Rumlara daha

* Bartın Üniversitesi, Türk Dili Bölümü

müsamahakâr davranmışlar ve Kıbrıs Türk toplumu büyük sıkıntılar yaşamıştır. Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Fazıl Küçük anılarında Türk halkının İngiliz sömürge yönetiminde yaşadığı sıkıntılara şöyle değinir:

“(...) O zaman köylüler pek perişan durumdaydılar. Müstemleke hükümeti bunların içinde bulunduğu acınaklı duruma en ufak alâkayı göstermiyordu. (...) müstemleke idaresi haksız olarak işgal ettiği toprakları kolayca ve zahmetsizce idare edebilmek, halk kitlelerini kendine tabi kılmayı ve yabancı bayrağa günün birinde isyan etmemelerini temin için onların bel kemiğini adeta sakat bir halde tutmayı prensip edinmişti. Kendi haline bırakılan köylü maişetini büyük müşkülâtle kazanabilmesi için köy hudutlarından dahi dışarı çıkacak zamanı bulamıyor, bütün vaktini boş midesinin acısını dindirmek için çaba harcamakla geçiriyordu. (...)” (Sayıl 2010: 23-24)

Kıbrıs Türklerinin 1878’den itibaren sorun yaşadığı en önemli alanlardan birisi de “eğitim”dir. Sömürge idaresinin baskıcı tutumu eğitim konusunda da kendisini göstermiş, Türk okulları çeşitli kısıtlamalar ve baskılarla karşılaşmıştır. Kıbrıs Türk toplumunun eğitim mücadelesine en büyük destek anavatandan gelmiş ve gerek Osmanlı’nın son yıllarında gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde adaya gönderilen Türk öğretmenler Kıbrıslı Türklerin eğitimine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Türkiye’den gelenler ve Kıbrıs Türk toplumunun içerisinden yetişip adanın çeşitli bölgelerinde görev yapan öğretmenler hem Kıbrıs Türk toplumunun aydınlanmasını sağlamışlar hem de Kıbrıs Türklerinin millî mücadelesine önemli ölçüde katkı koymuşlardır (Keser 2016: 15).

2- Müçteba Öktem ve Kıbrıs Türk Eğitim Tarihindeki Yeri:

Kıbrıs Türk eğitim tarihine katkı koyan Türkiyeli öğretmenlerden birisi de Müçteba Öktem’dir. 1880’de Bartın’da doğan Öktem, ilkokul ve rüştiye eğitimini Bartın’da aldıktan sonra Ulus nahiyesinde (günümüzde Bartın’ın ilçesi) medreseye giderek Arapça öğrenmiş, daha sonra İstanbul’a gelerek burada da bir süre medrese eğitimi aldıktan sonra İstanbul Muallim Mektebi’ni birincilikle bitirmiştir. Arapçanın yanı sıra Farsça ve Fransızca da bilen Öktem, Kıbrıs’a gitmeden önce Numune-i Terakki, Darüşşafaka, Sivas İdadisi, İzmir İdadisi, Edirne İdadisi ve Eskişehir İdadisi’nde öğretmenlik ve yöneticilik yapmıştır (Manizade 1975: 406-407, Öksüzoğlu 2003: 49). Müçteba Öktem, 1912’de yazdığı tercüme-i hâlinde bu tarihe kadar olan hayatını kısaca şöyle anlatmıştır:

“İsmim Mehmet Müçteba Efendi. Pederimin ismi Osman Tahir Efendi, şöhretimize Ramazanoğlu derler. Pederim Bolu sancağına mülhak Gerede kazası Mengen nahiyesinin Hacı Ahmetler kariyesi ahalisinden olup mukaddemâ Rüştiye muallimi iken şimdi tekaüt edilmiştir. Teba-i Devlet-i Osmaniyyedeniz. Maruf bir sülaleye mensubiyetimiz yoktur. 8 Şubat 1296 (21 Rebiülevvel 1298) (takriben 1880) tarihinde, Bartın’ın Meclis mahallesinde tevellüt ettim.” (Manizade 1975: 406)

Dinleri ve kültürleri birbirinden farklı olduğu için tarihsel süreç içerisinde Kıbrıs'ta Türklerin ve Rumların eğitim kurumları da birbirinden ayrı olmuştur. Uzun yıllar üniversitenin olmadığı adada Kıbrıs Türk toplumunun en yüksek eğitim kurumu olan Lefkoşa Türk Lisesi, 1862'de rüştiye olarak kurulmuş ve 1897'de beş senelik ve sonrasında yedi senelik olmak üzere idadiye çevrilmiştir (Öksüzöğlü 2003: 19-20).

Lisenin bu yedi senelik idadi dönemi içerisinde Müçteba Öktem, Eskişehir İdadisi müdürlüğü görevinde iken 10 Ekim 1912'de okulun müdürlüğüne atanır (BOA, MF.MKT., 1181.84.1).¹ Onunla birlikte Muhiddin Efendi de okula tabiat öğretmeni olarak atanmıştır. İkisinden de göreve başlamadan önce hiçbir partiye intisap etmeyeceklerine ve görevlerini tarafsızlık içinde sürdüreceklerine dair bir taahhütname alınmıştır (BOA, KB.MAA.FE., 2.14.73.1). Yeni görevi için yola çıkan Müçteba Öktem 18 Ekim 1912'de Kıbrıs'a varmış ve 21 Ekim 1912'de görevine başlamıştır (BOA, KB.MAA.FE., 3.22.3.1).

Onun müdürlüğü esnasında 1922'de okul yedi senelik idadiden on iki yıllık sultaniye çevrilir (Öksüzöğlü 2003: 20, 49). Müçteba Öktem, bu yıllarda öğrencisi olan Prof. Dr. Derviş Manizade'ye doksan dört yaşında iken müdürlük görevi hakkında şunları söylemiştir:

"(...) Ben okul müdürü olarak Osmanlı hükümeti Maarif Nezareti tarafından gönderilmiştim. Beraberimde tabiat hocası olarak Muhiddin Bey adında biri de vardı. Lefkoşa'da mahkemenin bulunduğu yerden birkaç yüz metre kadar uzakta, Ayasofya'nın yakınında küçük bir okul vardı. Kıbrıs İslâm İdadisi bu idi. Biz bunu sonradan lise yaptık. Ben evvelce olduğu gibi, buradaki eğitimi yarım bırakmadım. Hocası olmayan derslere kendim girmek suretiyle, öğretmen eksikliğini tamamlamaya çalıştım. Fizik, Riyaziye dersleri verdim. Zaman oldu Arapça, Farsça ve hatta Edebiyat derslerine de girdim. Mektebi 22 talebe ile almıştım. 1925'te² 235 talebe ile bıraktım. Tamamen Osmanlı Devleti'nin Anadolu tedrisatını aynen tatbik ettim. Kitaplar Türkiye'den geliyordu. Birinci Cihan Harbi sırasında bile, dolaylı yollardan, yine Türkiye'den kitap getirttim.

Hem hocaydım hem hoca yetiştiriyordum. Kabiliyetli olan talebelerimi ayırır, onlar üzerinde fazla meşgul olur ve hoca olarak yetiştirip Lefke, Konedra, Vali, Galatya, Evdim, Luricana gibi büyük kasaba ve köylere gönderiyordum. (Manizade 1975: 408-409)

Kıbrıs Türklerine uzun yıllar liderlik yapan Dr. Fazıl Küçük de Müçteba Öktem'in öğrencilerinden birisidir ve anılarında ondan şöyle bahseder:

"Rüştiyeyi bitirmiş, o zaman bugünkü lise derecesinde olan İdadide başlamıştım. Buranın müdürü Türkiye'den gelmiş Müçteba isminde, din ve milliyetine bağlı, vazifesinas bir kimse idi. 120 kiloluk dağ gibi bir adamdı. (...)" (Sayıl 2010: 41)

¹ Arşiv belgelerinin temini ve okunmasında yardımcı olan tarihçi arkadaşım Okt. Mustafa Mutlu'ya teşekkür ederim.

² Doğrusu 1924 olmalıdır, zira Türkiye'den yeni müdür olarak 1925'te Dr. Kazım Zafir Bey atanana kadar 1924 yılı içerisinde okula Kıbrıslı Mühendis Derviş Bey vekâlet etmiştir (Öksüzöğlü 2003: 49-50).

Dr. Fazıl Küçük'ün *"din ve milliyetine bağlı"* şeklinde tavsif ettiği Müçteba Öktem'in millî değerlere bağlılığını vurgulayan isimlerden birisi de 1948 yılında Türkiye'den elli dört öğretmenle birlikte Kıbrıs'a bir seyahat düzenleyen, Hatay ve Çorum milletvekilliği yapmış olan öğretmen Hasene Ilgaz'dır (Karakartal 2010: 48). Ilgaz, ondan şöyle bahseder:

"Müçteba Bey, 12 yıl Lefkoşa'da müdürlük yapmış. 1914 yılı 1. Dünya Savaşı'nda müttefikler arasında Türkiye'nin harbe girmesi üzerine Kıbrıs'ın resmen İngiltere'ye ilhakını gören bu zat, ilhakın yıldönümünde talebesini masanın başına toplayarak üzerine serdiği siyaha boyanmış Kıbrıs haritasını göstermiş, Anavatan'dan ayrılmanın bütün acılarını anlatarak şimdi siyah olan bu haritanın gelecek günlerden birinde Anavatan'a kavuşacağını söyleyerek hüngür hüngür ağlamıştır." (Ilgaz 1954: 39)

Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesine tepki gösteren Müçteba Öktem, İngiliz idaresinin kendisini sert bir şekilde uyarması üzerine de *"Ya beni anavatanıma gönderin yahut da işime müdahale etmeyin."* cevabını vermiştir (Ilgaz 1949: 62).

Müçteba Öktem'in liseye katkılarında birisi de bando kurdurmasıdır. 1920'de son sınıf öğrencilerinin de maddi yardımlarıyla on iki flüt ve bir trompet alınarak okul bandosu kurulmuştur. Bir sene sonra da dönemin Evkaf Murahhası İrfan Bey'in Evkaf bütçesinden yaptığı yardım ile eksik olan bando aletleri de alınmıştır (Öksüzoğlu 2003: 175).

Liseye on iki yıl boyunca hizmet eden Müçteba Öktem, 1924 yılında terfien Kayseri Maarif Müdürlüğü'ne atanmıştır (Öksüzoğlu 2003: 49). Türkiye'ye döndükten sonra Askeri Lise ve İstanbul Kız Lisesi gibi önemli okullarda da (Özdemir 2003: 41) görev yapan Öktem, 31 Mayıs 1975'te vefât etmiş ve 2 Haziran Pazartesi günü İstanbul'daki Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir (vefât haberi için bakınız Ek-5).

3- Sonuç:

Bartın'da doğan ve ilk eğitimini buradan gören Müçteba Öktem, Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi olduğu, Osmanlı Devleti'nin oldukça zayıfladığı ve ardından Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılarının yaşandığı zorlu yıllarda on iki sene boyunca Lefkoşa Türk Lisesi'nin idadi ve sultani olarak eğitim verdiği dönemde müdürlüğünü yaparak pek çok öğrenci yetiştirmiş ve böylece Kıbrıs Türk eğitim tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Okulun fiziksel eksikleri onu yıldırmanın, gerektiği zaman farklı branş derslerine bile girerek pek çok Kıbrıslı Türk öğrencinin yetişmesini sağlamıştır.

KAYNAKLAR

1- Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT., 1181.84.1 (H. 28.10.1330)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, KB.MAA.FE., 2.14.73.1 (21.10.1912)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, KB.MAA.FE., 3.22.3.1 (31.10.1912)

2- Tez ve Kitaplar:

ALASYA, H. Fikret (1992), *Kıbrıs ve Rum – Yunan Emelleri*, KKTC: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları

ILGAZ, Hasene (1949), *Kıbrıs Notları*, İstanbul: Kadın Gazetesi Yayını

ILGAZ, Hasene (1954), "Kıbrıs'tan İntibalar", *Kıbrıs Meselesi ve Türkiye*, İstanbul: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Yayınları

KARAKARTAL, Oğuz (2010), *Kıbrıs'ta Türkiye Kültür Adamları ve Eserleri*, İstanbul: Doğan Kitap

KESER, Ulvi (2016), *TMT'nin Görünmez Kahramanları Öğretmenler ve Polisler*, Ankara: Tulpars Yayınları

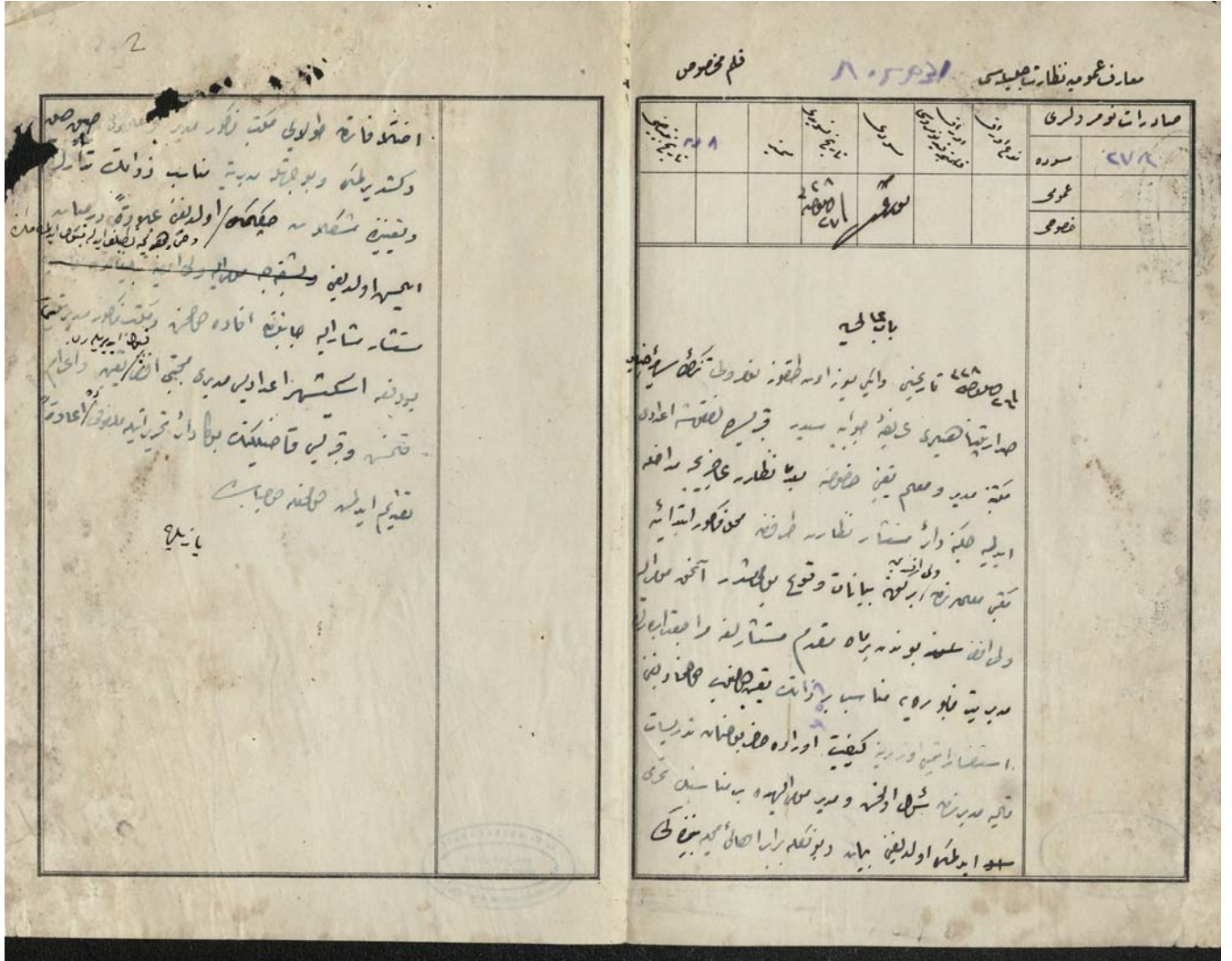
MANİZADE, Derviş (1975), *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul: Kıbrıs Türk Kültür Derneği İstanbul Bölgesi Yayınları

ÖKSÜZOĞLU, Meryem (2003), *Lefkoşa Türk Lisesi'nin Tarihsel Süreç İçinde Yönetimi*, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü basılmamış yüksek lisans tezi

ÖZDEMİR, Mehmet (2003), *Arif Nihat Asya Kıbrıs'ta*, Ankara: Yeni Avrasya Yayınları

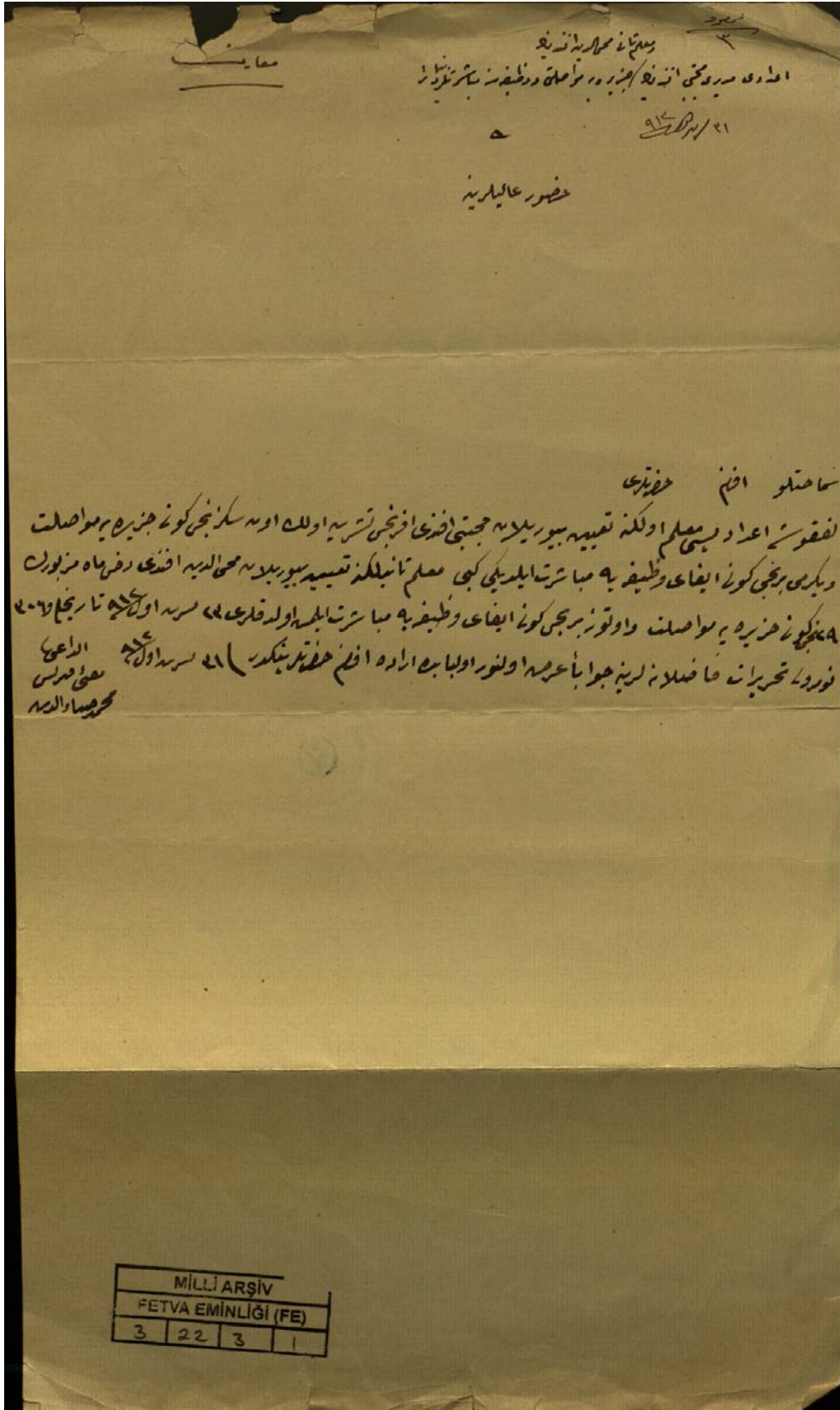
SAYIL, Altay (2010), *Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları*, Lefkoşa: kendi yayını

EKLER

MF.MKT.01181.00084.001

Ek-1: Müçteba Öktem'in Lefkoşa İdadisi'ne atanma yazısı

Ek-2: Müçteba Öktem'in Kıbrıs'a vardığı ve göreve başladığı tarihleri gösteren belge

Ek-3: Müçteba Öktem'in iki fotoğrafı (Manizade 1975: 406)

Ek-4: Kıbrıs'ta müdürlük yaptığı yıllara ait bir fotoğrafı (Öksüzöğlü 2003: 268)

02.06.1975, Milliyet, Sayfa 2

VEFAT

Merhume Zehra Öktem'in eşi, merhum Muammer Öktem, Mukaddes Gürcan, Dr. Muzaffer Öktem, Baykan Günel'in babası, merhum Tahsin Günel, Melek Öktem, Aytekin Öktem, emekli Tüm General Dr. Naim Gürcan'ın kayınpederi, Tonguç, Nedim, merhum Murat, Fatma, Ayşe, Çim'in dedesi, Tahir Öktem, Şenel Yıldızdoğu'nun ve Selmin Hatipoğlu'nun amcaları, Lütfi Kocabaş'ın dayısı Kenan Atlı'nın eniştesi,

Emekli Fizik Öğretmeni

MÜÇTEBA ÖKTEM

31.5.1975 günü vefat etmiştir. Cenazesi 2.6.1975 pazartesi günü Kadıköy, Osmanaga Camiinde kılınacak öğle namazını müteakip, Karacaahmet mezarlığın-
daki aile kabristanına defnedilecektir.
Çelenk gönderilmemesi rica olunur.

Milliyet - 7180

AİLESİ

Ek-5: Müçteba Öktem'in Milliyet gazetesinde çıkan vefât ilânı

(<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> adresinden 02.03.2017 tarihinde alınmıştır.)